

**TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE
MEVDUAT BANKALARININ ETKİNLİĞİNİN
VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
İşletme Anabilim Dalı
Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı**

Anıl GÖK

Danışman: Doç. Dr. Halil SAVAŞ

**Şubat 2010
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

İşletme Anabilim Dalı, Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı öğrencisi Anıl GÖK tarafından Doç.Dr. Halil SAVAŞ yönetiminde hazırlanan “**Türk Bankacılık Sektöründe Mevduat Bankalarının Etkinliğinin Veri Zarflama Analizi İle Ölçülmesi**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 02.02.2010 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Halil SAVAŞ

Jüri Başkanı (Danışman)

Doç.Dr. Hakan SARITAŞ

Jüri Üyesi

Doç.Dr. M. Ensar YEŞİLYURT

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 02/03/2010 tarih ve 04/16... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Doç. Dr. Bilal SÖĞÜT
Müdür

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet edildiğini; bu çalışmaların doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atfedildiğini beyan ederim.

İmza

Öğrenci Adı Soyadı : Anıl GÖK

ÖZET

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE MEVDUAT BANKALARININ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ

GÖK, Anıl
Yüksek Lisans Tezi
İşletme Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Halil SAVAŞ

Şubat 2010, 105 Sayfa

Bu çalışmada, 2005-2008 yıllarını kapsayan 4 yıllık dönemde Türkiye’de faaliyet gösteren mevduat bankalarının etkinlik analizi yapılmıştır. Çalışmada Türk bankacılık sektörünün toplam aktif payının yaklaşık %95’ini elinde bulunduran 20 mevduat bankası analiz edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, yeniden yapılandırma dönemi sonrasında bankacılık sektörünün etkinlik değişimini değerlendirmektir. Girdi odaklı yaklaşımın benimsendiği çalışmada, etkinlik ve verimlilik değişimleri ölçüğe göre değişken getiri varsayımı altında Veri Zarflama Analizi (DEA) yöntemi kullanılarak ölçülmüştür. DEA farklı ölçüm birimleriyle ifade edilebilen girdi ve çıktıların bir arada değerlendirilmesine imkân vermektedir. Yıllık bazda teknolojik değişimin etkisini ayırt edebilmek için Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi hesaplanmıştır. Bu çalışma üretim ve aracılık yaklaşımlarını etkinlik ölçümünde birbirini tamamlayan iki süreç olarak benimsemiştir. Analizlerde, üretim yaklaşımı kapsamında “özkaynaklar”, “diğer faaliyet giderleri”, “faiz giderleri ile verilen ücret ve komisyonları toplamı” olmak üzere üç girdi, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar” toplamı olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir. Aracılık yaklaşımı kapsamında ise, “özkaynaklar”, “diğer faaliyet giderleri”, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar toplamı” olmak üzere dört girdi, “toplam krediler” ve “faaliyet gelirleri toplamı” olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir. Çalışma sonuçlarına göre, büyük ölçekli bankalar diğer ölçekteki bankalara göre daha etkin çalışmakta ve ölçek büyüdükçe bankaların etkinliği artmaktadır. Ayrıca analiz sonucunda Türk mevduat bankalarının verimlilik ve etkinlik açısından 2006 ve 2008 yılları arasındaki finansal dalgalanmalardan olumsuz yönde etkilendikleri anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Etkinlik, Bankacılık, Yeniden Yapılandırma Dönemi, Veri Zarflama Analizi, Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi.

ABSTRACT**THE EFFICIENCY ANALYSIS OF DEPOSIT BANKS
IN TURKISH BANKING SECTOR USING
DATA ENVELOPMENT ANALYSIS METHOD**

GÖK, Anıl

M. Sc. Thesis in Business Administration

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Halil SAVAŞ

February 2010, 105 Pages

This study presents the efficiency analysis of deposit banks operating in Turkey for a 4-year period covering 2005-2008. The data was gathered from twenty deposit banks which hold approximately %95 of total assets share in Turkish banking sector. The overall objective of this study is to evaluate changes in efficiency of deposit banks after the restructuring period. In the study, input oriented approach is used and the changes in the efficiency and productivity are analyzed under the assumption of variable returns on scale by using Data Envelopment Analysis (DEA) method. DEA, evaluates inputs and outputs that are measured with different units. In order to distinguish the effect of technological developments, Malmquist Total Factor Productivity Index is also calculated. This study utilizes the production and intermediation approaches complementarily in the analysis of efficiency. In the analysis, for production stages “shareholders’ equity”, “other operating expenses”, “total of interest expenses and fees and commissions paid” are used as input; and “total deposits”, “total of funds borrowed and interbank money market” are used as output. Also for intermediation stage, “shareholders’ equity”, “other operating expenses”, “total deposits”, “total of funds borrowed and interbank money market” are used as input, and “total loans” and “total operating income” are used as output. The results of this study suggest that large scale banks operate more efficiently than small scale banks and efficiency increases as the size of the bank does. Analysis also showed that the financial fluctuations between 2006 and 2008 affected Turkish deposit bank’s productivity and efficiency.

Keywords: Efficiency, Banking, Restructuring Period, Data Envelopment Analysis, Malmquist Total Factor Productivity Index.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	vi
TABLolar DİZİNİ	vii
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ANALİZİ

1.1. Verimlilik ve Etkinlik Kavramları	3
1.2. Bankacılık Sektörü Açısından Etkinlik Analizinin Önemi	7
1.3. Etkinlik Ölçüm Yöntemi Olarak Veri Zarflama Analizi	11
1.4. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi	15
1.5. Veri Zarflama Analizi Kullanılarak Yapılan Çalışmalar	17

İKİNCİ BÖLÜM TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

2.1. Genel Olarak Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler	21
2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Öncesi Dönem	26
2.3. Yeniden Yapılandırma Süreci	34
2.3.1. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması	37
2.3.2. TMSF Bankalarının Çözümlemesi.....	39
2.3.3. Özel Bankaların Yeniden Yapılandırılması	40
2.3.4. Reel Sektör Borçlarının Yeniden Yapılandırılması	42
2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Sonrası Dönem	43
2.5. Türk Bankacılık Sektöründe Yakın Döneme İlişkin Gelişmeler	46
2.5.1. 2005 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler.....	47
2.5.2. 2006 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler.....	48
2.5.3. 2007 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler.....	51
2.5.4. 2008 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler.....	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MEVDUAT BANKALARININ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ

3.1. Analizin Yöntem ve Kapsamı	58
3.2. Girdi ve Çıktı Değerlerine İlişkin İstatistikler ve Değerlendirme.....	62
3.3. Veri Zarflama Analizi ve Sonuçların Değerlendirilmesi	68

3.3.1. Üretim Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler.....	69
3.3.2. Aracılık Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler	72
3.3.3. Üretim ve Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Bütünsel Analizler	75
3.4. Malmquist Endeksi Analizi ve Sonuçların Değerlendirilmesi.....	77
3.4.1. Üretim Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler.....	78
3.4.2. Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Analizler.....	83
3.4.3. Üretim ve Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Bütünsel Analizler	87
3.5. Sonuç ve Öneriler.....	91
KAYNAKLAR	95
EKLER.....	99
ÖZGEÇMİŞ	105

ŞEKİLLER DİZİNİ

	Sayfa
Şekil 1.1. Verimlilik	3
Şekil 1.2. Etkinlik ve Verimlilik	4

TABLOLAR DİZİNİ

Sayfa

Tablo 3.1.	Analize Dahil Edilen Bankaların Seçilmiş Kalemler Bazında Toplam Bakiye ve Sektörel Yüzdeleri	61
Tablo 3.2.	Üretim Yaklaşımında Kullanılan Girdi ve Çıktılar İçin Özet İstatistikler	62
Tablo 3.3.	Aracılık Yaklaşımında Kullanılan Girdi ve Çıktılar İçin Özet İstatistikler	62
Tablo 3.4.	Üretim Yaklaşımı Bazında Analizlerde Kullanılan Bazı Bilanço Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları	64
Tablo 3.5.	Aracılık Yaklaşımı Bazında Analizlerde Kullanılan Bazı Bilanço Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları	64
Tablo 3.6.	Türkiye Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeleri	68
Tablo 3.7.	Üretim Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	69
Tablo 3.8.	Üretim Yaklaşımına Göre Ölçekler Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	70
Tablo 3.9.	Üretim Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	71
Tablo 3.10.	Aracılık Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	72
Tablo 3.11.	Aracılık Yaklaşımına Göre Ölçekler Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	73
Tablo 3.12.	Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri	74
Tablo 3.13.	Her İki Yaklaşımına Göre Elde Edilen Etkinlik Değerlerinin Yıllar İtibarıyla Ortalaması	75
Tablo 3.14.	Her İki Yaklaşımına Göre Elde Edilen Etkinlik Değerlerinin Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Yıllar İtibarıyla Ortalaması	76
Tablo 3.15.	Üretim Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Malmquist Endeks Değerleri	79
Tablo 3.16.	Üretim Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları	82
Tablo 3.17.	Aracılık Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Malmquist Endeks Değerleri	83
Tablo 3.18.	Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları	85
Tablo 3.19.	Üretim ve Aracılık Yaklaşımına Göre Elde Edilen Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları	87
Tablo 3.20.	Üretim ve Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları	89

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB	Avrupa Birliği
BCC	Banker-Charnes-Cooper Modeli
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
CCR	Charnes-Cooper-Rhodes Modeli
CRS	Ölçeğe Göre Sabit Getiri
DEA	Veri Zarflama Analizi
DİBS	Devlet İç Borçlanma Senedi
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
ME	Malmquist Endeksi
PTE	Saf Teknik Etkinlik Değişimi
SE	Ölçek Etkinliği
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TC	Teknolojik Değişim
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TE	Teknik Etkinlik
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
VRS	Ölçeğe Göre Değişken Getiri

GİRİŞ

Finansal piyasalar arasındaki sınırların yıkılmasında, 1980’li yılların başından itibaren dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de yaşanan finansal serbestleşme politikaları belirleyici rol oynamıştır. Finansal serbestleşme sonrası uluslararası finans piyasalarında yaşanan hızlı gelişmeler karşısında, Türk finans sektörüne 1980’li yılların başlarından itibaren köklü yenilikler getirilmeye başlanmıştır. Ancak söz konusu süreçte istikrarsız makroekonomik ortam, özkaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi, yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsallaşma gibi yapısal sorunlar, bankacılık sisteminde asli işlevlerin etkin bir şekilde yerine getirilememesine; likidite, piyasa ve kredi risklerine karşı aşırı duyarlılık ve kırılabilirlik oluşumuna sebebiyet vermiştir.

Türk finans sisteminin 1980’li yıllardan sonra yaşadığı krizler sonucunda çeşitli adlar altında istikrar programları uygulamaya konulmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle mali bünyeleri ve kârlılık performansları kötüleşen bankaları daha sağlıklı bir yapıya kavuşturabilmek amacıyla, 2001 yılının Mayıs ayında “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” uygulamaya konulmuştur. Türk bankacılık sisteminde, krizin etkilerinin ortadan kaldırılması amacıyla yürütülen en önemli ve en kapsamlı program “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı” olmuştur.

Türk bankacılık sisteminin seksenli yıllardan sonra yaşadığı krizler ve bu krizler sonucunda uygulamaya konulan istikrar programları gibi, “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”nın da bankacılık sisteminin etkinliği ve bilanço yapısı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu itibarla, Türk finans sisteminin büyük çoğunluğunu oluşturan bankacılık sektörünün, üstlendiği fonksiyonlar gereğince etkinlik ve verimliliklerinin ölçümü önem taşımaktadır.

Diğer ekonomik sektörlerden farklı olarak bankacılık sektörü kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık görevi üstlenmektedir. Bu durum bankacılık sektörünü, ülkenin ekonomik gelişmesinde merkezi bir konuma getirmektedir. Bu nedenle bankacılık sektörünün performans analizinin yapılabilmesi için etkinlik ve verimlilik ölçütlerinin analizi gereklidir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989: 7).

Bu çalışmada, yeniden yapılandırma süreciyle birlikte alınan tedbirlerin olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı yıllar ile 2007 yılının ikinci yarısından itibaren önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan ve 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel kriz yılını içeren 2005-2008 yılları arası dönem, Türk bankacılık sektöründe yer alan 20 adet mevduat bankasının etkinlikleri ve verimlilik değişimleri açısından analiz edilmiştir. Analizlerde Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis=DEA) ve ondan türetilmiş olan Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (Malmquist Endeksi=ME) kullanılmıştır.

Bu bağlamda, çalışmanın birinci bölümünde; verimlilik ve etkinlik kavramları hakkında genel açıklamalara verildikten sonra, bankacılık sektörü üzerine yapılan etkinlik analizinin önemi vurgulanarak, çalışmada kullanılan DEA ile Malmquist Endeksi metotları ve son kısımda daha önce DEA yöntemi kullanılarak Türk bankacılık sektörü üzerine yapılmış olan etkinlik analizi çalışmalarına değinilmiştir.

İkinci bölümde; ilk olarak Türk bankacılık sisteminin kısaca gelişiminden bahsedilmiş, sonrasında ise çalışmanın son bölümde yapılan analizlere ışık tutması açısından, Türk bankacılık sektörü açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülen yeniden yapılandırma sürecinin öncesi ve sonrası gelişmeleri detaylı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde; 2005-2008 dönemini kapsayan 4 yıla ait kesiksiz veriye sahip 20 adet mevduat bankasının mali tablo verileri üzerinden etkinlik ve verimlilik değişimleri ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında DEA ile Malmquist Endeksi metotları kullanılarak ölçülmüştür. Sonuç kısmında ise, çalışmanın analiz bölümünden elde edilen bulgular özetlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

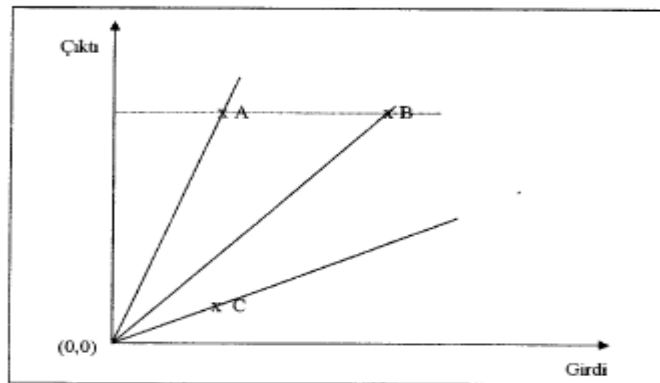
BANKACILIK SEKTÖRÜNDE ETKİNLİK ANALİZİ

1.1. Verimlilik ve Etkinlik Kavramları

“Üretim”, insan gereksinmelerinin doğa tarafından tam olarak karşılanamaması sonucu ortaya çıkan beşeri bir faaliyettir. Üretimin temel amacı bir mamul veya hizmet yaratmaktır. Bunun gerçekleşmesi için üretim faktörlerinin belirli şartlar ve yöntemlerle bir araya getirilmesi gerekmektedir (Kobu, 2003: 1) Literatüre bakıldığında üretim süreci unsurlarından “etkinlik” ve “verimlilik” kavramlarının sıkça birbirlerinin yerine kullanıldığına rastlanılmaktadır. Verimlilik, mal, hizmet ve diğer sonuçlarla ifade edilen çıktılarla, bunları üretmekte kullanılan kaynaklar arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir (Silver, 1996: 1). Verimlilik, belli bir girdi ile maksimum çıktı elde etmek veya belli bir çıktıyı minimum girdi ile elde etmek anlamına gelmektedir. Etkinlik ise, gerçekleşen (ex-post) değerlerin planlanana (exante) oranı olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir anlatımla üretim sürecinin başarı derecesini ifade etmektedir.

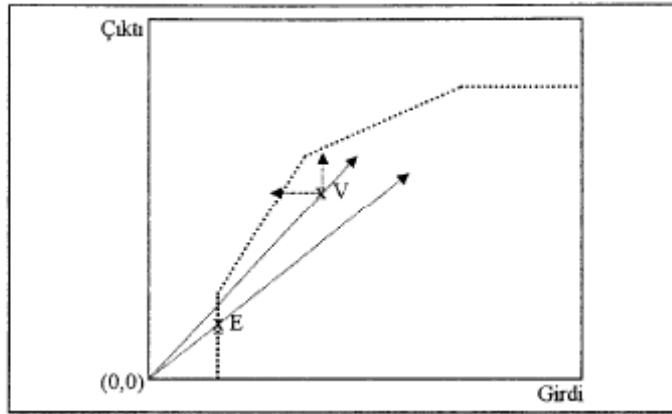
Şekil 1.1’de gösterildiği üzere tek girdi ve tek çıktı durumunda (0,0) orijin noktasından çıkarak karar birimini temsil eden noktadan (A, B ve C) geçen doğrunun eğimi, bu karar birimi için verimlilik değerini vermektedir. Söz konusu doğrunun eğiminin artması verimliliğin yükseldiğini göstermektedir.

Şekil 1.1: Verimlilik

Bir üretim biriminin etkinliğine ise girdi ve çıktının gözlemlenen değerleri ile optimal değerlerinin karşılaştırılması sonucunda ulaşılır. Karşılaştırma, veri bir girdiden elde edilen çıktının, maksimum potansiyel çıktıya oranı ya da veri bir çıktı için gerekli girdinin minimum potansiyel girdiye oranı şeklinde olabilir. Bu iki karşılaştırma optimum üretim olanakları açısından tanımlanır ve teknik etkinlik adı verilir. Bu tanımdan da anlaşıldığı gibi verimlilik, çıktıların girdilere oranı olarak tanımlanırken; etkinlik, girdilerin ve çıktıların gözlemlenen değerlerinin optimal değerlere oranını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, veri bir üretim teknolojisinde, belli bir çıktı miktarını minimum girdi kullanarak veya belli girdi miktarı ile maksimum çıktı elde edebilen ve üretim sınırı üzerinde bulunan karar birimleri etkin olmasına karşın, verimlilikleri birbirinden farklılık gösterebilir. Diğer yandan, Şekil 1.2’de gösterildiği üzere üretim sınırının altında bir karar biriminin (V) verimliliği etkin bir karar biriminin (E) verimliliğinden yüksek olabilir. Bu nedenle çoğu zaman aradaki ayrıma dikkat edilmeden kullanılan, teknik anlamda etkinlik ve verimlilik kavramlarından birinin diğerini içermediği anlaşılmaktadır. Bu itibarla üretim sınırının konveks bir yapıya sahip olması varsayımından hareketle, verimlilik artışı sağlayacak şekilde üretim sınırına doğru hareket, teknik etkinliğin artmasını sağlayacaktır (Borluk, 2008: 12-13).

Şekil 1.2: Etkinlik ve Verimlilik

Verimliliğin ölçümü yöntemleri incelendiğinde, verimlilik ölçümünün temel anlamda girdiler ve çıktılar arasındaki ilişkiye dayandığı görülmektedir. Verimlilik ölçümünde kullanılan yaklaşımlar kısmi faktör verimliliği ve toplam faktör verimliliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Kısmi faktör verimliliği çıktının belirli bir girdiye oranı olarak tanımlanmakta olup, Y_i çıktıyı, X_i tek bir girdi faktörünü göstermek üzere kısmi verimlilik (V_i), izleyen sayfadaki şekilde formüle edilebilir:

$$V_i = \frac{Y_i}{X_i}$$

Kısmi faktör verimliliğinde ölçümü yapılan birimlerin verimliliklerini birbirlerinden bağımsız olarak ölçme imkânı olup, tek girdi ve tek çıktının olduğu durumlarda daha sağlıklı sonuçlar verebilmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında, tek girdi ile tek çıktı üretimi çok az rastlanan bir durumdur. Bu sebeple, birden fazla girdi ve çıktının söz konusu olduğu durumlarda, bütün girdileri ve çıktıları dikkate alan toplam faktör verimliliği yöntemi kullanılmaktadır (Cooper vd, 2000, 1-2).

Bu itibarla, X tüm girdilerin indeksini ve a_i , X_i girdisinin ağırlığını göstermek üzere, toplam faktör verimliliği (TFV) aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$TFV = \frac{Y}{X} = \frac{Y}{\sum a_i \cdot X_i}$$

Toplam faktör verimliliğinde, üretim sürecinin girdileri toplanarak tek girdi faktörüne ve çıktıların toplamı da tek çıktı faktörüne indirgenmektedir. Daha sonra toplam girdi ve çıktı faktörlerinin oranına bakılarak değerlendirme yapılmaktadır. Bu yaklaşımın en zayıf noktası, farklı özelliklerdeki girdi ve çıktı faktörlerinin nasıl toplanacağı konusunda herhangi bir ipucu vermemesidir. Diğer bir deyişle, faktörler için uygulanacak olan katsayıların bilinmiyor olmasıdır (Tarım, 2001: 1). Fakat veri zarflama analizinin kullanılmaya başlanmasıyla birlikte söz konusu eksiklik tamamlanmıştır. Bu konuda izleyen kısımlarda veri zarflama analizine yönelik ayrıntılı açıklamalara yer verilmektedir.

Modern anlamda etkinlik ölçümü ile ilgili çalışmalarda kendisinden en çok söz edilen yazar olan Farrell (1957), bir firma için söz konusu olan etkinliği, teknik ve tahsis etkinliği olmak üzere iki bileşene ayırmıştır. Tahsis etkinliği, geçerli fiyatlarda, girdi ve çıktıları en uygun oranda bir araya getirme kabiliyeti olarak tanımlanabilir (Coelli, 1996: 4, Karacabey, 2001: 1).

Teknik etkinlik, girdi bileşimlerinin en verimli şekilde kullanılarak ulaşılabilmesi mümkün en yüksek çıktı düzeyine ulaşılmasıdır. Bu çerçevede teknik etkin karar birimleri, Şekil 1.2’de gösterildiği üzere üretim sınırı üzerinde yer almaktadırlar. Üretim sınırı, teknik etkin olan tüm üretim kombinasyonlarının kümesidir. Hiçbir karar birimi etkin sınırın ötesinde üretim yapamaz. Teknik değişme ise, üretim sınırının kaymasını ifade eden bir kavramdır. Teknik değişimin, daha yüksek bir teknoloji kullanılması sonucu aynı girdi bileşimleriyle daha fazla çıktı üretilmesine olanak vermesi durumunda, etkin sınır dışarı doğru kaymaktadır. Teknik değişim sonucunda, değişimden önce teknik etkin olan karar birimlerinin değişimden sonra da teknik etkin olabilmeleri için, aynı girdi miktarlarıyla daha fazla çıktı üretmeleri gerekmektedir (Borluk, 2008: 14).

Etkin sınır üzerinde yer alan tüm karar birimleri aynı verimliliğe sahip olmayabilmektedir. Üretim sınırı üzerinde yer alan etkin karar birimlerinin verimliliklerini artırabilmeleri için etkin sınır üzerinde hareket etmeleri gerekmekte olup, böylece karar birimleri teknik etkinliklerini korurken ölçekten kaynaklanan avantaj ile verimliliklerini artırabilmektedir. Bu itibarla, optimum ölçekte faaliyet göstermek üzere teknik etkinliğini korumak kaydıyla ölçeğini artıran karar birimi, verimliliğini artıracaktır. Bu durum ölçeğe göre artan getiri olarak adlandırılır. Teknik etkinliğin korunarak ölçeğin küçültülmesi dolayısıyla verimlilik artışının sağlanması durumunda ise ölçeğe göre azalan getiri durumu ortaya çıkmaktadır (Tarım, 2001). Ölçek etkinliği, en verimli ölçek büyüklüğüne yakınlığı ifade eden önemli performans göstergelerindedir.

Farrell’in teknik etkinlik skoru hesaplaması, optimum girdi miktarından daha çok girdiyle üretim yapan karar biriminin verimliliğinin, aynı girdi miktarını kullanan ve teknik etkin olan diğer bir karar biriminin verimliliğine oranlanması suretiyle gerçekleştirilmektedir. Farrell’in teknik ölçüm yaklaşımına göre teknik etkin karar birimlerinin etkinlik skoru 1’e eşittir. Veri teknoloji durumunda etkin sınır üzerinde yer alan en verimli ölçek büyüklüğüne sahip olan karar birimleri, göreceli ölçek ve teknik etkinliklerinin tam olması itibarıyla toplam etkin olarak anılmaktadır. Etkin sınır üzerinde yer alan karar birimleri, ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında, tam toplam etkin olarak kabul edilirler (Borluk, 2008: 17-18).

Etkin olarak çalışmayan karar birimlerinin ise, üretim yapısı kendisine en çok benzeyen birim (gösterge birim) ya da birimleri örnek alarak etkin sınıra ulaşması gerekmektedir (Coelli, 1996: 4-9). Burada dikkat edilmesi gereken husus, pratikte optimal sınırların belirlenememesi sonucu, sadece gözlemlenen değerlere dayanarak en etkin çalışan karar birimlerinin bulunduğu noktaların birleştirilerek etkin sınırın belirlenmeye çalışılmasıdır. Analize daha etkin birimlerin eklenmesi sonucunda, en iyi performans gösteren birimlerin bulunduğu noktaların birleştirilmesi sonucunda ulaşılan etkin sınır da dolaylı olarak değişecektir.

1.2. Bankacılık Sektörü Açısından Etkinlik Analizinin Önemi

Uluslararası finans piyasalarında bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ile desteklenen hızlı gelişmeler karşısında, Türk finans sektörüne seksenli yılların başlarından itibaren köklü yenilikler getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde; serbestleşme, rekabetteki artış, banka sayısı ve istihdamda büyüme, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapıda atılım, dışa açılma ve uluslar arası finans sistemi ile bütünleşme bankacılık sektöründe öne çıkan temel gelişmeler olmuştur. Ancak söz konusu süreçte istikrarsız makroekonomik ortam, özkaynak yetersizliği, küçük ölçekli ve parçalı bankacılık yapısı, kamu bankalarının sistem içindeki payının yüksekliği, zayıf aktif kalitesi, yetersiz iç kontrol, risk yönetimi ve kurumsallaşma gibi yapısal sorunlar, bankacılık sisteminde asli işlevlerin etkin bir şekilde yerine getirilememesine; likidite, piyasa ve kredi risklerine karşı aşırı duyarlılık ve kırılganlık oluşumuna sebebiyet vermiştir (Akçakoca, 2002: 12-13).

Uluslararası sermaye hareketlerinin hız kazandığı 1990 yılı sonrası dönemde Türkiye ekonomisi, gelişen finansal piyasalara uyum sağlanamamasına sebep olan bazı yapısal, sosyal ve politik sorunlar dolayısıyla makro ekonomik dengesizliklerle karşılaşmıştır. Yüksek ve değişken enflasyonun ve istikrarsız bir büyüme performansının olduğu ortamda, iç borç dinamiğinin sürdürülemez boyutlara ulaşması ve başta finansal piyasalar olmak üzere yapısal sorunların kalıcı bir çözüme kavuşturulamaması ve uygulamaya konulan istikrar programlarının çeşitli nedenlerle sonuçlandırılmaması sonucu ekonomideki istikrar arayışları artmıştır.

Söz konusu makro ekonomik dengesizlikler içerisinde bankacılık sektörü asli fonksiyonu olan aracılık işlevinden uzaklaşmıştır. Nitekim kredilerin bankacılık sektörünün toplam aktifleri içindeki payı 1990 yılında %47 iken, 2000 yılında %33'e gerilemiştir. Benzer şekilde kredi/mevduat oranı 1990 yılında %84 iken, 2000 yılında %51'e inmiştir. Yatırımcı güvenindeki azalma, para ikamesi gibi hususlara ek olarak, kamu yarattığı yüksek reel faiz ortamında özel yatırımları dışlamıştır. Sonuç olarak aracılık maliyetlerindeki yükseklik, bankacılık sektörünün finansal aracılık fonksiyonunun etkinliğini bozmuştur. Bu dönemde bankacılık sektöründe makroekonomik istikrarsızlık, kamu bankalarının sistemdeki bozucu etkisi, sektördeki küçük ve parçalı yapı, risk yönetimi konusundaki eksiklikler gibi temel yapısal sorunlar, 2001 yılı Şubat ayında yaşanan finansal krizin derinleşmesine ve sistemik bankacılık krizine dönüşmesine neden olmuştur.

Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin etkisiyle mali bünyeleri ve karlılık performansları kötüleşen bankaların daha sağlıklı bir yapıya kavuşturabilmek amacıyla, 2001 yılı Mayıs ayında Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı uygulamaya konulmuştur. Program ile kamu bankalarının yeniden yapılandırılması, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilen bankaların çözümlenmesi, özel bankacılık sisteminin rehabilitasyonu, gözetim ve denetim çerçevesinin güçlendirilmesi ve sektörde etkinliğin artırılması amaçlanmıştır (BDDK, 2001).

Bankacılık alanında yaşanan krizlerden etkilenim süreci iki aşamalı olarak gerçekleşmektedir. Bir veya birkaç bankanın ardından da bankacılık sisteminin etkilendiği ilk aşamadan sonra ikinci aşamada, krizin yayılarak faiz ortamı, kredi maliyetleri ve kredi taleplerinin karşılanabilmesindeki yetersizlikler gibi nedenlerle ekonominin çeşitli kesimlerinin çok yönlü etkilendiği süreç izlenmektedir (Karabıyık, 2004: 37-38). Reel sektör ile bankacılık sektörü arasındaki güçlü bağ sonucu, 2000-2001 yılları sonrası yeniden yapılandırma döneminde, krizin oluşumunda önemli rol oynayan bankacılık sektörüne yönelik kırılmalıkların giderilmesi, reel sektörün de kısa sürede toparlanmasına ve büyümesine imkân sağlamıştır.

Sonuç olarak, Türk bankacılık sisteminin seksenli yıllardan sonra yaşadığı krizler ve bu krizler sonucunda uygulamaya konulan istikrar programları, bankacılık sisteminin bilanço yapısı ve etkinliği üzerinde önemli etkiler yaratmıştır. Nitekim

yeniden yapılandırma sonrası dönemde Türk bankacılık sektörü bilançosu, hem büyüme yönünde hem de çeşitliliğinin artarak yapısının değişmesi yönünde önemli gelişmeler kaydetmiştir.

Söz konusu dönemde bankacılık sektöründe nominal faiz oranlarındaki düşme ve artan rekabet sonucu faiz marjlarında yaşanan daralma eğilimi, bankaların faiz gelirlerinin toplam gelirler içindeki payının azalmasına neden olmuştur. Bankacılık sektöründe faiz marjlarındaki daralmanın da etkisiyle artan rekabet bankaların sürdürülebilir büyüme için verimlilik olgusuna daha fazla önem vermelerine neden olmuştur. Bu bağlamda bankalar hem operasyonel maliyetlerini aşağıya çekme hem de faiz dışı gelirlerini artırma yönünde politikalar izlemişlerdir. Diğer taraftan Türk bankacılık sektörü, teknolojideki gelişmelere uyum sağlama ve teknolojik altyapıyı geliştirme konusunda da son yıllarda önemli bir atılım gerçekleştirmiştir. Son on yıllık dönemde ATM (Automated Teller Machine) sayısı, on-line bağlantıya sahip şube sayısı, EFT (Elektronik Fon Transferi) ve SWIFT (Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication) sistemlerinin kullanımı, interaktif bankacılık hizmetleri ve internet bankacılığı alanlarında hızlı bir gelişme gözlenmiştir.

Bankacılık sektörü ekonomideki konumuna bağlı olarak en sık müdahale edilen ve denetime tabi tutulan sektör olmuştur. Bunda sektörün güvene dayalı olarak tasarruf sahiplerinden topladığı kaynakları yatırımlara kanalize eden bir aracılık görevi üstlenmiş olmasının etkisi büyüktür. Böylece ekonomik birimlerin tasarruflarının doğru ve ekonomik olarak etkin şekilde değerlendirilmesinin sağlanması önem arz etmektedir (Çankaya ve Öz, 2001: 22).

Bankacılık sektörü, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) verilerine göre finansal sektör içerisinde 2009 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla %80 oranında paya sahip olup, ülkemiz finans sektörünün temelini oluşturmaktadır. Finansal kaynakların büyük bir bölümü bankalar tarafından toplanmakta ve kullanıma sunulmaktadır. Reel sektöre kaynak aktarımı büyük oranda bankacılık sektörü tarafından gerçekleştirilmekte, yurtdışı kaynakların önemli bir bölümü bankalar aracılığıyla sağlanmaktadır.

Bu bağlamda, Türk bankacılık sektörünün etkinlik ve verimlilik yönünden analizi, ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü diğer ekonomik sektörlerden farklı olarak bankacılık sektörü kaynak dağılımını belirleyen finansal aracılık görevi üstlenmiştir. Bu durum bankacılık sektörünü, ülkenin ekonomik gelişmesinde merkezi bir konuma getirmiştir. Bu nedenle bankacılık sektörünün performans analizinin yapılabilmesi için etkinlik ve verimlilik ölçütlerinin analizi gereklidir (Aydoğan ve Çapoğlu, 1989: 7).

Türk bankacılık sektörünün yeniden yapılandırma süreciyle birlikte alınan tedbirlerin olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı yıllar ile 2007 yılının ikinci yarısından itibaren önce gelişmiş ülkeler finans piyasalarında başlayan ve 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel kriz yılını içeren 2005-2008 yılları arası dönemin kapsama alındığı çalışmamızda, etkinlik analizi metodu olarak Veri Zarflama Analizi (Data Envelopment Analysis, DEA) ve ondan türetilmiş Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi (Malmquist Endeksi) kullanılmaktadır. Bu itibarla, izleyen kısımda çalışmada kullanılan DEA ile Malmquist Endeksi metotları ve son kısımda daha önce DEA yöntemi kullanılarak Türk bankacılık sektörü üzerine yapılmış olan etkinlik analizi çalışmalarına değinilecektir.

1.3. Etkinlik Ölçüm Yöntemi Olarak Veri Zarflama Analizi

Etkinlik ölçme yöntemleri rasyo analizi, parametrik ve parametrik olmayan yöntemler olmak üzere üç gruba ayrılarak incelenebilir. Rasyo analizi, kapsam ve amaç açısından tek boyutlu analizleri içerir. Verimlilik ölçümünde hesaplanan değişik oranların ağırlıklandırılarak tek bir ölçüt elde edilmesi gereksinimi, yöntemin önemli bir eksikliği olarak belirlemektedir. Parametrik yöntemler, verimlilik ölçümü gerçekleştirilen işletmelere ilişkin üretim fonksiyonunun analitik bir yapıya sahip olduğunu varsaymaktadır. Parametrik olmayan yöntemler ise, üretim fonksiyonunun ardında herhangi bir analitik formun varlığını öngörmeyen esnek bir yapıya sahip olup, çözüm yöntemi olarak genellikle matematiksel programlamayı kullanmaktadır (Bozdağ vd, 2001: 2).

DEA, son dönemde ilgi gören etkinlik analizlerinde yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. DEA, ilk olarak Charnes, Cooper ve Rhodes (1978) tarafından, ürettikleri mal veya hizmet açısından birbirlerine benzer ekonomik karar verme birimlerinin göreceli etkinliklerinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş olan parametresiz bir etkinlik yöntemidir (Banker, 1992: 74). Parametrik olmayan bir metot olan veri zarflama analizi temelde matematiksel doğrusal programlamaya dayanmaktadır. Doğrusal programlama yoluyla yapılan analizlerde, ya girdiler minimize edilmekte ya da çıktılar maksimize edilmektedir. Bu yöntem, her karar alma birimindeki etkinsizlik miktarını ve kaynaklarını tanımlayabilmekte, böylece etkin olmayan birimlerde ne kadarlık bir girdi azaltma ve/veya çıktı miktarını artırmak gerektiğini belirleyebilmektedir (Karsak ve İşcan, 2000: 2-10). Bu yöntem sayesinde, birden çok ve farklı ölçeklerle ölçülmüş veya farklı ölçü birimlerine sahip girdi ve çıktıların karar birimleri arasında etkinlik karşılaştırması yapmayı zorlaştırdığı durumlarda, karar birimlerinin göreceli performansını Farrell'in yaklaşımı çerçevesinde ölçmek mümkün hale gelmiştir.

DEA yöntemi homojen oldukları varsayılan karar birimlerini kendi aralarında kıyaslayarak, en iyi gözlemi etkinlik sınırı olarak kabul ettikten sonra diğer gözlemleri bu etkin sınıra uzaklığı yönünden değerlendirerek (Caner ve Kontorovich, 2004), etkin olmayan karar birimlerinin etkinliklerini ölçmektedir (Yolalan, 1993). DEA yönteminde

etkinlik sınırı, varsayılan bir durum değil, gerçekleşen bir gözlemdir. Etkinlik sınırı bu şekilde tespit edildiği için de, bu yöntemde rassal hata kullanılmamaktadır. Ancak, gözlemler arasında çok uç değerleri temsil ettiği düşünülen gözlemleri ayıklamak mümkündür. Etkin birimler 1 değeri alırken etkin olmayan birimlerin değeri 1'den küçük olmaktadır. Etkinlik değeri 1 olan tam etkin birimler ile etkinlik değeri 1'den küçük etkin olmayan birimlerin etkinlik skorları arasındaki fark, aynı miktar çıktının söz konusu fark nispetinde daha az girdiyle elde edilebileceğini göstermektedir (Kaya ve Doğan, 2005: 4).

Yöntemin bir diğer önemli özelliği; birçok girdinin kullanılarak birçok çıktının elde edildiği ortamlarda, parametrik yöntemlerde olduğu gibi önceden belirlenmiş herhangi bir analitik üretim fonksiyonu varlığının öngörülmesine gereksinim duymadan ölçüm yapabilmesidir Ayrıca girdi ve çıktılar, ölçüm birimlerinden bağımsızdırlar. Bu nedenle işletmenin değişik boyutlarının aynı zamanda ölçülebilmesi imkânı vardır (Karsak ve İşcan, 2000: 1-2).

DEA metodu, girdiye ve çıktıya yönelik olarak iki yönlü kullanılabilme özelliğine sahiptir. Girdiye yönelik DEA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırır. Çıktıya yönelik DEA modelleri ise belirli bir girdi bileşim ile en fazla ne kadar çıktı bileşimi elde edilebileceğini araştırır (Atan ve Çatalbaş, 2005: 8-9).

Farrell'in 1957'deki çalışmasının uzantısı olarak Charnes vd (1978) tarafından 1978'de yayınlanan ve yaklaşıma DEA adı verilen çalışmayla birlikte bu alan yoğun ilgi görmeye başlamıştır. Charnes, Cooper ve Rhodes'un Farrell'in tanımından hareketle kurdukları modele (Charnes-Cooper-Rhodes Modeli, CCR Modeli) ilişkin formülasyonlar (primal ve dual) izleyen sayfada verilmiştir (Charnes vd, 1978: 431-435).

model CCR

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk}$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

modelDualCCR

$$\min w_k = q_k$$

st

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} Y_{rj} \geq Y_{rk} \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$-\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

Problemde her birinin m adet girdisi ve s adet çıktısı olan n adet karar birimi bulunduğu varsayılmaktadır. $X_{ij} > 0$ parametresi j karar birimi tarafından kullanılan i girdi miktarını göstermektedir. Benzer şekilde $Y_{rj} > 0$ parametresi j karar birimi tarafından üretilen r çıktı miktarını göstermektedir. Bu karar problemi için değişkenler, k karar biriminin i girdi ve r çıktıları için vereceği ağırlıklardır. Bu ağırlıklar sırasıyla v_{ik} ve u_{rk} olarak gösterilmektedir.

CCR modeli ölçeğe göre sabit getiri (CRS - Constant Returns To Scale) varsayımı altında toplam etkinlik ölçmektedir. Ölçeğe göre getirinin yönünün CCR modeli kullanılarak bulunabileceği Banker (1984) tarafından gösterilmiştir. k karar birimi için kurulan CCR modelinin optimal çözümündeki dual değişkenlerin toplam değeri k karar birimi için ölçeğe göre getirinin yönünü göstermektedir (Cingi ve Tarım, 2000: 8).

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} = 1 \Rightarrow CRS$$

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} < 1 \Rightarrow IRS$$

$$\sum_{i=1}^n \lambda_{ki} > 1 \Rightarrow DRS$$

Banker, Charnes ve Cooper (1984), önceki Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) modeline ölçeğe göre değişken getiri (VRS - Variable Return To Scale) varsayımı çerçevesinde konvekslik kısıtını eklemiştir (Banker-Charnes-Cooper Modeli, BCC

Modeli). Her iki yaklaşımın da birer DEA modeli olmasına karşın varsayımları farklıdır. CCR modeli CRS varsayımı altında toplam etkinliği ölçerken, BCC modeli VRS varsayımı altında benzer ölçekteki birimleri birbirleriyle kıyaslayarak sadece teknik etkinliği ölçmektedir. Buna göre, modele yeni bir konvekslik kısıtı eklenerek ölçüğe göre değişen getirileri dikkate alması, dolayısıyla daha önceki CRS modeline göre hesaplanan teknik etkinlik değerlerinin ölçük farklılıklarından arındırılması sağlanabilecektir (Karacabey, 2001: 5).

Ölçüğe göre sabit getiri varsayımı sadece tüm karar birimlerinin optimum ölçekte faaliyet gösterdikleri durum için uygundur. Tüm karar birimlerinin optimum ölçekte faaliyet göstermemesi durumunda, ölçüğe göre sabit getiri modelinin kullanılması, teknik etkinlik (Technical Efficiency, TE) ölçümlerinin ölçük etkinliği (Scale Efficiency, SE) ile karışık olmasına neden olur. Bu itibarla, ölçüğe göre değişken getiri modelinin kullanılması, teknik etkinlik ölçümlerinin ölçük etkinliği etkisinden ayrıştırılmasını sağlayacaktır (Borluk, 2008: 32-33).

Banker-Charnes-Cooper Modeli'ne (BCC Modeli) ilişkin formülasyonlar aşağıda verilmiştir (Banker vd, 1984: 1084-1088).

model BCC

$$\max h_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk} - u_0$$

st

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - u_0 - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad ; \quad j = 1, \dots, n$$

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik} = 1$$

$$u_{rk} \geq 0 \quad ; \quad r = 1, \dots, s$$

$$v_{ik} \geq 0 \quad ; \quad i = 1, \dots, m$$

$$u_0 \text{ urs}$$

model Dual BCC

$$\min w_k = q_k$$

st

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} Y_{rj} \geq Y_{rk} \quad r = 1, \dots, s$$

$$-\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} X_{ij} + q_k X_{ik} \geq 0 \quad i = 1, \dots, m$$

$$\sum_{j=1}^n \lambda_{kj} = 1$$

$$\lambda_{kj} \geq 0 \quad j = 1, \dots, n$$

$$-\infty \leq q_k \leq +\infty$$

DEA modelinin ayrıştırma yeteneğinin etkin olabilmesi için girdi ve çıktı sayısının mümkün olduğunca çok olması arzulanmakta olup, seçilen girdi ve çıktı elemanlarının her karar birimi için kullanılıyor olması gerekmektedir. Seçilen girdi sayısı m, çıktı sayısı da p ise, araştırmanın güvenilirliği açısından en az m+p+1 tane

karar birimi gerekli bir kısıttır. Diğer bir kısıt ise, değerlendirmeye alınan karar verme birim sayısının değişken sayısının en az iki katı olmasıdır (Boussofianee vd, 1991: 3).

1.4. Malmquist Toplam Faktör Verimliliği Endeksi

DEA yöntemiyle yapılan etkinlik analizlerinde her dönem için sadece teknik etkinlik değeri hesaplandığından, karar birimleri arasında incelenen dönem içerisinde zaman boyutu ilave edilerek karşılaştırma yapma olanağı bulunmamaktadır. Bu sorunu ortadan kaldırmak üzere, hem zaman unsurunu çözümlmek, hem de etkinliği etkileyen bazı unsurlardaki değişimi karşılaştırabilmek için, literatürde de geniş kullanım alanı bulan Malmquist Endeksi bu çalışmada kullanılmaktadır.

Verimlilik değişiminin ölçülmesinde üç alternatif bulunmaktadır. Fischer Endeksi, Tornqvist Endeksi ve Malmquist Endeksi. Malmquist Endeksi, diğer iki alternatife göre daha fazla tercih edilmektedir. Öncelikle Malmquist Endeksinin hesaplanmasında sadece miktar (adet) bilgilerine ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla fiyat bilgilerine ve maliyet minimizasyonu veya kar maksimizasyonu gibi kısıtlayıcı bir davranışsal varsayıma gerek yoktur. Ayrıca endeks, parametrik olmayan yöntemle elde edilebilmekte ve önceden üretim fonksiyonunun belirlenmesini gerektirmemektedir. Karar birimi düzeyinde, verimlilik endeksinin oluşturulmasına izin veren endeks, son olarak verimlilik artışının kaynaklarının belirlenmesine olanak sağlamaktadır. Bu avantajlarının yanında Malmquist Endeksinin tek sakıncası ise, stokastik olmaması ve bu yüzden istatistiksel çıkarımlara izin vermemesidir (Öncü ve Aktaş, 2007: 247-266)

Malmquist Endeksi, etkinliği istenilen bir zaman aralığı için değerlendirmektedir. Malmquist Endeksinin değeri toplam faktör verimliliğindeki değişme olarak yorumlanmakta, değer 1'den büyük olması toplam faktör verimliliğinin arttığını, 1'den küçük olması ise azaldığını göstermektedir (Kayalı, 2007: 103-115).

Malmquist Endeksi, uzaklık fonksiyonlarının oranları olarak tanımlanabilmekte olup, Farrell etkinlik ölçütünün karşılıkları olduklarından parametrik olmayan programlama teknikleri kullanılarak hesaplanabilmektedir. Malmquist Endeksi, verimlilikteki değişmeyi teknik etkinlikteki değişme ve teknolojiye değişme olmak

üzere iki bileşen aracılığıyla ölçmektedir. Bu iki bileşenin çarpımı toplam faktör verimliliğindeki değişimi vermektedir. Teknik etkinlik, saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinden oluşmakta ve bu iki endeksin çarpılmasıyla elde edilmektedir. Saf teknik etkinlik, yönetsel etkinliği; ölçek etkinliği ise karar birimlerinin uygun ölçekte üretim yapma başarısını göstermekte olup, ölçüğe göre sabit getiri teknolojisi ve ölçüğe göre değişken getiri teknolojisinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır (Kaya ve Doğan, 2005: 10-11). Teknolojideki değişme aracılığıyla ise aynı girdiyle üretilen çıktı miktarındaki değişimin yönü araştırılmaktadır. Toplam faktör verimliliğindeki değişme, teknik etkinlikteki değişme ve teknolojik değişim endekslerinin 1'den büyük olması performanstaki iyileşmeyi ifade ederken, 1'den küçük olmaları gerilemeyi ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, teknik etkinlik değişim endeksinin 1'den büyük olması işletmenin en iyi üretim sınırını yakalama etkisini ve teknolojik değişim endeksinin 1'den büyük olması ise üretim sınırının yukarı kaymasını veya yeniliği ifade etmektedir (Deliktaş, 2006: 16).

Malmquist Endeksi için kullanılan uzaklık fonksiyonlarının hesaplanmasında en çok başvurulan yaklaşım olan, Fare, Grosskopf, Norris ve Zhang'in (1994) geliştirdiği, matematiksel programlama modelleri matris notasyonu ile aşağıda verilmiştir (Cingi ve Tarım, 2000: 11).

$$\begin{aligned} [d^t(y_t, x_t)]^{-1} &= \max_{\phi, \lambda} \phi & [d^s(y_s, x_s)]^{-1} &= \max_{\phi, \lambda} \phi \\ st & & st & \\ -\phi y_{it} + Y_t \lambda &\geq 0 & -\phi y_{is} + Y_s \lambda &\geq 0 \\ x_{it} - X_t \lambda &\geq 0 & x_{is} - X_s \lambda &\geq 0 \\ \lambda &\geq 0 & \lambda &\geq 0 \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} [d^t(y_s, x_s)]^{-1} &= \max_{\phi, \lambda} \phi & [d^s(y_t, x_t)]^{-1} &= \max_{\phi, \lambda} \phi \\ st & & st & \\ -\phi y_{is} + Y_t \lambda &\geq 0 & -\phi y_{it} + Y_s \lambda &\geq 0 \\ x_{is} - X_t \lambda &\geq 0 & x_{it} - X_s \lambda &\geq 0 \\ \lambda &\geq 0 & \lambda &\geq 0 \end{aligned}$$

1.5. Veri Zarflama Analizi Kullanılarak Yapılan Çalışmalar

Türk Bankacılık Sektörü ile ilgili olarak yapılan etkinlik ve verimlilik analizi çalışmaları son dönemde oldukça ilgi gören bir alan olmuştur. DEA yöntemi kullanılarak yapılan birçok analiz bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, Türk bankacılık sektörü üzerine DEA yöntemi kullanılarak daha önce yapılmış bulunan çalışmalardan bazıları hakkında bilgi verilmektedir.

Zaim (1995) yaptığı çalışmada, finansal serbestleşmenin 1980 yılı sonrası Türk bankacılık sektörüne etkilerini inceleme kapsamına almıştır. Aracılık yaklaşımının kullanıldığı çalışma, girdi olarak personel sayısı, faiz ve amortisman giderleri ile kullanılan sarf malzemelerini; çıktı olarak ise mevduat ve kredi büyüklüklerini kabul etmektedir. Finansal serbestleşme öncesi (1981-1989) dönemi ile serbestleşme sonrası bir yıl (1990) örnek dönem olarak alınmıştır. 1981-1989 dönemi için 42 banka, 1990 yılı için de 56 banka seçilmiştir. Çalışma, 1981-1990 dönemi arasında Türk bankacılık sektöründe teknik etkinliğin artış hızının ortalama %10 olduğunu, ayrıca zaman içinde bankaların kendi aralarındaki etkinlik farklarının da azaldığını bulgulamıştır. Öte yandan özel bankalardaki etkinlik, yabancı ve kamu bankalarından daha hızlı artmışsa da, kamu bankaları genelde daha etkindir. Bir diğer önemli bulgu da bankacılık sisteminin optimal ölçek büyüklüğüne hızla uyum sağladığıdır.

Yolalan (1996) çalışmasında, 1988-1995 yılları arasındaki dönemde Türk ticari bankalarının görece performansını araştırmıştır. Girdi olarak takipteki krediler/toplam aktifler, faiz dışı giderler/toplam aktifler; çıktı olarak ise (öz kaynaklar+net gelirler)/toplam aktifler, net ücret ve komisyon gelirleri/toplam aktifler, likit aktifler/toplam aktifler seçilmiştir. Çalışma sonucunda yabancı ve özel bankaların, kamu bankalarına oranla büyük oranda görece etkinlik sergilediğini saptamıştır. Ayrıca, bankacılık sektörünün oligopolistik yapısının ve faiz oranı marjlarının analiz çalışmalarını etkilediği belirtilmiştir.

Yıldırım (1999) çalışmasında, 1988-1996 dönemi itibarıyla Türk bankacılık sektörünü incelemiştir. Toplam vadesiz ve vadeli mevduat ile faiz ve faiz dışı giderlerin girdi; toplam krediler, faiz ve faiz dışı gelirlerin çıktı olarak kabul edildiği çalışmada, DEA yöntemi kullanılmıştır. Çalışma, dönemin bütünü itibarıyla Türk bankacılık

sektöründe ölçeğe göre azalan getiri olduğunu, etkin bankaların daha karlı olduğunu ve aktif kalitesi ile verimlilik arasında bir ilişki olmadığını bulgulamıştır. 1994 yılından sonra sistemde verimliliğin gerilediği ve 1980'lerdeki hızlı verimlilik artışının 1990'ların ikinci yarısında korunamadığı da çalışmanın diğer sonuçları arasındadır.

Mercan ve Yolalan (2000), yaptıkları çalışmada, ölçek ve mülkiyet yapılarını dikkate alarak Türk bankacılık sektörünün 1989-1998 yılları arasındaki performansını DEA analizi ile incelemiştir. Analizde kullanılan girdi ve çıktı unsurları oransal olarak belirlenmiştir. Girdi olarak personel giderleri/toplam aktifler, toplam giderler/toplam gelirler; çıktı olarak ise portföy/toplam aktifler, (özkaynak+net kar)/toplam pasifler, ortalama özkaynak karlılığı seçilmiştir. DEA yönteminin sakıncalarını gidermek amacıyla ekstrem değerlerin atıldığı çalışmada, etkinlik sınırını oluşturan bankaların değerlerinin, gözlem kümesine baskın olduğu için, gözlemler genelde düşük etkinlik seviyesinde çıkmıştır. Çalışma, bankaların performansının sermaye hareketlerinin serbestleşmesinden ve 1994 yılındaki finansal krizden önemli ölçüde etkilendiğini, ortalama performans endeksinin 1993 yılına kadar olan artışı sonrası belirgin bir şekilde gerilediği saptanmıştır. Bununla birlikte, yabancı ve özel bankaların kamu bankalarına oranla daha etkin olduğu, ölçek açısından ise 1994 yılından sonra küçük ve orta ölçekli bankaların performansı gerilerken, büyük ölçekli bankaların görece olarak daha iyi performans sergilediği saptanmıştır.

Cingi ve Tarım (2000) çalışmalarında, 21 Türk bankasının 1989-1996 yılları arası görece performansını DEA ve TFP (Total Factor Productivity-Toplam Faktör Verimliliği) yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışmalarında, hem üretim hem de aracılık yaklaşımına uygun girdi ve çıktı unsurları belirleyerek karma bir yaklaşım benimsemiştir. Girdi olarak toplam aktifler, toplam giderler; çıktı olarak ise toplam kar, toplam krediler, toplam mevduat, kredi geri dönüş oranı seçilmiştir. Sonuç olarak, özel sektöre ait bankaların görece performansının genelde kamu bankalarından daha iyi olduğunu ve etkinlik farklarının büyük ölçüde ölçek etkinliğindeki farklılaşmadan kaynaklandığını saptamışlardır.

Ekren ve Emiral (2002), DEA yöntemini kullanarak yaptıkları çalışmada, Türk bankacılık sisteminin 1998-2000 yılları arasındaki döneminin etkinliğini incelemiştir. Girdi olarak (toplam mevduat+kısa vadeli borçlar), toplam maliyet ve

çıktı olarak toplam krediler, diğer gelir getiren aktifler kullanılan çalışmada, kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankaları oldukça etkin olarak bulgulanmıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devrolan bankalar, etkinlik değerleri en düşük bankalar olarak tespit edilmiştir. Yabancı sermayeli ticari bankaların ise incelenen dönemde olumlu gelişme gösterdiği belirlenmiştir.

Işık ve Hassan (2002), çalışmalarında, parametrik olmayan yöntemi parametrik yöntem ile birlikte uygulayarak Türk bankacılık sisteminde girdi ve çıktı etkinliğini 1988-1996 yılları arası dönem için incelemiştir. Analiz sonucunda bankacılığın heterojen yapısının banka etkinliği üzerinde büyük etkisi olduğu, Türk bankacılığında etkinliğin düşük olmasının önemli kaynağının ölçek etkisizliği olduğu saptanmıştır.

Mercan, Reisman, Yolalan ve Emel (2003), çalışmalarında 1989-1999 arası dönemde banka davranışları üzerindeki ölçek ve mülkiyet yapısı etkilerini analiz etmişlerdir. Girdi olarak, personel giderleri/(likit aktifler+krediler), toplam giderler/toplam gelirler; çıktı olarak ise (likit aktifler+krediler)/toplam aktifler, (özkaynaklar+net kar)/toplam pasifler, net kar/ortalama özkaynaklar seçilmiştir. Analiz sonucunda, analiz döneminde fona devredilen bankaların etkinlik değerleri düşük bulunmuştur.

Işık ve Hassan (2003), çalışmalarında finansal piyasaların serbestleşmesi sonrası Türk bankalarının verimlilik gelişimi, etkinlik değişimi ve teknik gelişimlerini DEA-Malmquist Endeksi yaklaşımı ile incelemiştir. Analize 1981-1990 arası dönem dahil edilmiştir. Analiz sonucunda bankalarda teknik gelişmeden ziyade yönetsel uygulamalardan kaynaklanan etkinlik artışları ile verimlilik artışı kaydedildiği saptanmıştır. Ayrıca özel bankaların kamu bankaları ile olan performans açığını kapatmaya başladığı tespit edilmiştir.

Denizer, Dinç ve Tarımcılar (2007) çalışmalarında, DEA yöntemini kullanarak serbestleşme öncesi ve sonrası dönemi içeren 1970-1994 yılları arasındaki dönemde Türk bankacılığının etkinlik seviyesini incelemiştir. Çalışmada etkinlik üzerindeki ölçek etkisi de analize dahil edilmiştir. Bankacılık operasyonlarının üretim ve aracılık fonksiyonlarının her ikisini de içeren iki aşamalı bütünsel bir süreçten oluştuğu dikkate alınarak her iki yaklaşım da analize dahil edilmiştir. Üretim ve aracılık fonksiyonlarının

her ikisinin de girdisi olarak kabul edilen toplam özkaynaklar ve toplam faaliyet giderleri oransal olarak her iki fonksiyona dağıtılmıştır. Üretim fonksiyonuna girdi olarak, oransal hesaplanan toplam özkaynak, oransal hesaplanan toplam faaliyet giderleri, ödenen faiz ve komisyonlar; çıktı olarak ise, toplam mevduat ve faiz dışı gelirler seçilmiştir. Aracılık fonksiyonuna girdi olarak, oransal hesaplanan toplam özkaynak, oransal hesaplanan toplam faaliyet giderleri, toplam mevduat; çıktı olarak ise toplam krediler, faaliyet gelirleri seçilmiştir. Belirlenen girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin tutarlar, analize dahil edilen şube sayılarına bölünerek kullanılmıştır. Analiz sonucunda analize konu edilen dönemde serbestleşme sürecinin banka etkinliğini düşürdüğü, Türk bankacılık sektörünün ölçek probleminin bulunduğu saptanmıştır. Ayrıca yapılan ekonometrik analizler sonucunda etkinliğin azalmasında makro ekonomik dengesizliklerin önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

Işık (2008) çalışmasında, 1981-1996 yılları arasında Türkiye’de en çok on yıldır kurulu bulunan görece yeni bankaların, en az on yıl veya daha fazla süredir kurulu bulunan diğer bankalara göre teknik etkinliği ve verimlilik gelişimini incelemiştir. Çıktı olarak kısa vadeli krediler, uzun vadeli krediler, diğer varlıklar; girdi olarak ise personel sayısı, özkaynak ve fonlar kullanılmıştır. Analiz sonucunda ilk on yıllık dönemde yeni kurulan bankaların diğer bankalara göre yönetsel ve ölçek etkinliği yönünden üstün olduğu, ancak ilk on yıllık dönemden sonra etkinliklerinde azalma başladığı saptanmıştır. Ayrıca yabancı sermayeli yeni kurulan bankaların yerli sermayeye ile kurulanlara göre üretim etkinliği açısından daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE GELİŞMELER

2.1. Genel Olarak Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

Son yıllarda bankacılık sistemi, uluslararası ekonomik gelişmelerin finans piyasalarını uyarması ile birlikte hızlı bir gelişme sürecine girmiştir. Günümüzde ekonominin küreselleşmesi, finansal piyasaların serbestleşmesi ve bilgi sistemlerinin gelişimine bağlı olarak, yatırımcılar ile fon ihraç edenlerin aracısız olarak dünyanın her yanından işlem yapabilir hale gelmesi süreci, finansal işlemlerin hızla yaygınlaşıp, çoğalmasına neden olmaktadır. Yoğunlaşan rekabet ortamı, maliyet ve kar baskıları, bankaların birleşmeler ve satın almalar yoluyla ölçeklerini bu yeni ortama göre ayarlamalarını zorunlu kılmaktadır

Türkiye ekonomisinde geçtiğimiz yıllarda yaşanan yüksek enflasyon olgusu ve istikrarsız büyüme dinamiği, bankacılık sektöründe kaynakların verimli kullanımını sürekli etkilemiştir. Bu ortamda faaliyet gösteren bankalar bir yandan enflasyondan kaynaklanan yüksek maliyetler, diğer yandan Hazine'nin aşırı borçlanma talebinden kaynaklanan kamu menkul kıymetlerine yapılan plasmanlardan sağlanan yüksek karlılık ile çalışmışlardır. Ancak, bankacılık sektörünün orta ve uzun vadede hem enflasyondan, hem de enflasyonla mücadele programlarından farklı biçimlerde etkilendiğini belirtmek doğru olacaktır. 1990'lı yılların ortalarında, nominal değerlerle artan bilançolar ve sayısal olarak çoğalan bankalar ile büyüyen sektörün ivmesi Şubat 2001 krizi ile çok ciddi anlamda gerilerken, 2002 yılından itibaren eğilim, banka bilançoları yönünden tersine dönmeye başlamıştır (Altay, 2006: 126-127). Banka sayıları açısından ise sayısal olarak bir azalış söz konusu olmuştur. 1980'li yıllardan itibaren sürekli olarak artan banka sayısı, 1994 krizi sonrasında tasarruf mevduatına sınırsız güvence getirilmesi ve banka kurulmasının nispi olarak kolaylaştırılması sonucunda 1990'lı yılların sonunda en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Nitekim 1980 yılında sektördeki banka sayısı 43 iken 2000 yılı başında bu sayı 87'ye ulaşmıştır.

Bankacılık sektörünün tarihsel gelişimine bakıldığında, planlı dönemde bankacılık sektörünün önemli ölçüde devlet kontrolü etkisi altında kaldığı ve mevduat ile banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitlerinin, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlendiği; bankaların temel işlevinin kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sektörde genel anlamda oligopol bir yapı gözlenmiştir.

Devletin, ulusal ekonomide mal ve işgücü piyasalarına kamu işletmeleri ve yatırım tercihleri aracılığıyla yoğun bir müdahale içinde bulunduğu bu birikim modeli 1977'den başlayarak bir döviz finansman krizine sürüklenmiş ve 1980 yılında gerçekleştirilen dışa açılma ile sona erdirilmiştir (Yeldan, 2003: 38). 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik kararlar, bankacılık sektöründe finansal serbestleşmenin altyapısını hazırlamıştır. Sektöre yönelik olarak alınan kararların işlerlik kazanabilmesi için, pozitif reel faiz uygulamasına geçilmiş ve aynı yılın Haziran ayında faiz oranları serbest bırakılmıştır. Temmuz 1980'de daha sonra 3182 sayılı Bankalar Kanunu'na dönüşecek olan 70 sayılı KHK kabul edilerek bankacılık sektörüne yeni bankaların girişi kolaylaştırılmıştır. 1989 yılında ise 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'da değişiklik yapan 32 sayılı Karar'la bankacılık sisteminin uluslararası piyasalara entegrasyonunun yolu açılmıştır. Bu dönemde finansal serbestleşme yönünde atılan adımlar, teknoloji ve otomasyon alanındaki gelişmeler, artan rekabet, klasik mevduat bankacılığı yerine, bankaların hem kaynak hem de plasman çeşitliliğinin artmasına neden olmuştur. Banka fonlarının bir bölümü sermaye piyasası işlemleri, devlet iç borçlanma senetleri alımı ve döviz işlemlerinde kullanılmıştır. Döviz işlemlerinde ve sermaye hareketlerinde serbestleşmeye gidilmesi sonucu, yurtdışından borçlanma ile sağlanan fonlar bankalar için mevduat yanında önemi artan bir kaynak haline gelmiştir. Özellikle 1990'lı yıllarda döviz tevdiat hesaplarında toplanan mevduatın toplam mevduata oranı büyük ölçüde artmıştır. Bu artışın en önemli nedeni, yaşanan sürekli enflasyon ortamının bir sonucu olarak ortaya çıkan, yerli paranın yabancı paralarla ikamesi olgusudur (Afşar, 2006: 145-146).

Ancak 1990 yılı sonrasında makroekonomik dengesizlikler, büyüme oranlarındaki istikrarsız seyir, yüksek enflasyon piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyerek aracılık faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Tasarruf açığı sonucu yurtdışı borçlanmalara ağırlık verilmiş ve bankacılık sisteminin kırılabilirliğinin

artmasına sebebiyet verilmiştir. Finansal kurumların, özellikle bankaların, uluslararası piyasalardan yurtiçi piyasalara göre daha düşük faizlerle borçlanarak bunları yurtiçi piyasalara sunmaları büyümeyi olumlu etkilemiş, ancak riskleri de arttırmıştır. Bankalar vergi düzenlemeleri ve sermaye yeterliliği düzenlemelerinin olumlu katkılarını da gözeterek devlet iç borçlanma senedi (DİBS) yatırımlarını arttırmışlardır. Bankacılık sektörünün, varlıklarının önemli bölümünü yabancı para cinsinden kaynaklarla finanse etmeye başladıkları bu sürecin sonunda 1994 yılındaki ekonomik kriz meydana gelmiştir.

1994 yılında yaşanan ekonomik krizde bankacılık sistemi hızla küçülmüş, özkaynaklarının önemli bir bölümünü kaybetmiştir. 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz sürecinde tasarruf mevduatının tamamı sigorta kapsamına alınmıştır. Mevduata yönelik yapılan söz konusu düzenleme, 1994 ekonomik krizini aşmada önemli bir işlev yüklenmesine karşın 2000-2001 yılları arasında yaşanan finansal depremlerin meydana gelmesinde temel etkenlerden birini teşkil etmiştir. Enflasyonist eğilimler ve belirsizlikler nedeniyle para ikamesi artmıştır. Yabancı para mevduat toplam mevduatın, yabancı para kaynaklar ise toplam kaynakların yarısına ulaşmıştır. Kur riski ve dövizde likidite riski büyümüştür. Toplam mevduatın büyük bölümü 3 ay ve daha kısa vadede toplanmıştır. Tüm bu gelişmeler bilançonun yönetilmesini güçleştirmiştir, aktif kalitesinin bozulmasına, likiditenin azalmasına, riskler ile karşılaştırıldığında karlılığın çok düşük düzeylerde kalmasına, özkaynaklardaki büyümenin sınırlanmasına neden olmuştur (TBB, 2008b).

1995-1997 yılları ülke ekonomisinin normalleşme sürecine girdiği bir dönem olmuştur. Reel sektör kriz sonucunda gerçekleşen devalüasyondan güç alarak ihracata yönelmiştir. Krizle birlikte ülkeden çıkan yabancı sermaye krizi takip eden süreçte yeniden dönmeye başlayarak normalleşme sürecine katkıda bulunmuştur. Yabancı sermaye girişi ağırlıklı olarak banka kredileri ve banka dışı kesimin aldığı krediler ile sabit sermaye yatırımlarından oluşmuştur. Ancak kriz sonrasında bankalar döviz pozisyonlarında tekrar açık vermeye başlarken, kamu iç borç stokunun %90'ını bilançolarında taşımaya devam etmiştir (Özel, 2005: 223).

1997 ve 1998 yıllarında uzak doğu ülkeleri ve Rusya'da yaşanan ekonomik sarsıntılar bankacılık sektörünün sorunlarını daha da derinleştirmiştir. Gelişmekte olan

piyasalardan yabancı yatırımcıların çekilme eğilimi sırasında Türkiye’den de yabancı sermaye önemli miktarda çekilerek, piyasalarda daralma ve dolayısıyla borçlanma maliyetlerinde artışa sebep olmuştur. Rusya krizinin Türkiye üzerindeki etkileri global krizden çok daha fazla olmuştur. Türkiye ekonomisindeki makro ekonomik değerlerin yanı sıra dolaylı etkileriyle de Rusya krizi Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinin tetikleyicisi olmuştur (Karabıyık, 2004: 58). 18 Haziran 1999’da yürürlüğe giren 4389 sayılı Bankalar Kanunu bankacılık sektörünü rekabete açmayı, sektöre ilişkin olarak kabul edilen uluslararası kriterleri Türk bankacılık sektörüne taşımayı ve sektörün daha şeffaf çalışmasını sağlamayı hedeflemiş, ancak yapılan bu yasal düzenlemeler sektördeki erozyonu engellemeye yetmemiştir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile bankacılık alanında idari ve mali özerkliğe sahip düzenleyici ve denetleyici bir otorite olan BDDK oluşturulmuştur. Geçmişte Hazine ve TCMB arasında paylaşılan banka denetim ve düzenleme görev ve yetkileri 2000 yılı Ağustos ayında faaliyetlerine başlayan BDDK’ya geçmiştir.

Ekonomideki dalgalanmalar ve geleceğe ilişkin belirsizliklerden olumsuz etkilenen bankalar, finansal yapılarındaki bozulma nedeniyle ekonomik istikrarın sağlanmasını zorlaştıran bir durum sergilemeye başlamıştır. Yaşanan bu süreç sektörün yeniden yapılandırılması ve bankaların finansal yapı sorunlarının çözülmesini kaçınılmaz hale getirmiştir. Bu kapsamda sistemdeki tüm bankaların yeniden yapılandırılması çalışmalarına başlanmış, uluslararası kabul görmüş standartlara uyum sağlanması, faaliyetlerinin şeffaf olması ve etkin olarak denetlenmesi, bilançolarının enflasyona göre düzenlenmesi ve sermayelerinin güçlendirilmesi yönünde çalışmalar yapılmıştır. Yeniden yapılanmanın kalıcı olması için bankaların yanı sıra kamu kesimini, banka dışı mali kurumları ve reel sektörü de kapsamayı ve doğru reformların eş zamanlı olarak yapılması gereği doğmuştur (Chambers, 2004: 5).

Bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma süreci 1999 yılı sonunda “enflasyonla mücadele” programı ile başlatılmış, 2001 yılında kapsamlı “bankacılık yeniden yapılandırma programı” uygulanmaya alınmıştır. Bankacılık sektöründe yeniden yapılanmayı öngören program yanında, Mayıs 2001’de başlatılan ve ekonomide istikrarın tesisi amacıyla enflasyon ile etkin bir mücadeleyi ve kamu kesiminde mali disiplini öngören yeni bir ekonomik program uygulamaya alınmıştır. Uluslararası finans piyasalarındaki likidite bolluğu ve küresel ekonomik büyüme yanında politik istikrarın

sağlanması, Avrupa Birliği'ne üyelik ve uyum çabalarının artırılması ve ekonomik programın temel prensiplerinin kararlı bir şekilde uygulanmasına da bağlı olarak 2002-2007 döneminde, makro ekonomik değişkenlerde ve bankacılık sektörünün mali bünyesinde olumlu gelişmeler gerçekleşmiştir. Bu dönemde, büyüme yüksek bir hızda gerçekleşmiş ve istikrarlı bir seyir izlemiş, kişi başına gelir artmış, yıllık enflasyon tek haneli düzeye gerilemiş, kamu kesiminin borçlanma ihtiyacı, finansal piyasalar üzerinde yarattığı baskı azalmış, kamu kesimi borç stokunun gayri safi yurtiçi hasılaya (GSYİH) oranı düşmüştür. Bu olumlu gelişmelere karşın cari işlemler dengesi dönem boyunca artan miktarda açık vermiştir. Cari işlemler açığındaki artışın temel nedeni, özel sektör tasarruf dengesindeki fazlanın açığa dönmesi olmuştur. Sermaye girişinin artması cari işlemler dengesi açığının temel nedeni olan dış ticaret açığının finansmanını mümkün kılmıştır. Ancak, enerji fiyatlarındaki artış ve bu gelişmenin cari işlemler dengesini daha da bozucu etkisi ve 2006 yılından itibaren faiz dışı harcamalarda görülen artış eğilimi ele alınan dönemin sonlarında belirginleşmeye başlayan başlıca riskler olmuştur (TBB, 2008b).

Ancak, 2007 yılının ikinci yarısında, önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan, 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel krizin olumsuz etkileri Türkiye ekonomisinde de hissedilmeye başlanmıştır. Söz konusu dönem tüm dünyada finansal risklerin yeniden değerlendirildiği ve risk algılamasının öneminin daha fazla anlaşıldığı bir yıl olmuştur. Geçmiş kriz tecrübelerinin yanı sıra yaygın şube ağına dayalı klasik bankacılık anlayışı, bilanço toplamı ile türev ürün ve bireysel kredi hacminin görece küçüklüğü ve ihtiyatlı seyreten sermaye yeterliliği oranı sayesinde, global krizin Türk bankacılık sektörü üzerindeki olumsuz etkileri sınırlı kalmıştır. Türk bankacılık sektörü, krizin olumsuz etkileri olsa da 2008 yılında, uluslararası piyasalardan finansman sağlamaya ve reel kesimi finanse etmeye devam etmiş, karlılık açısından da diğer ülkelerdeki muadillerine göre iyi bir performans sergilemiştir.

İzleyen bölümlerde, Türk bankacılık sisteminin yapısal özelliklerinin ortaya konulması ve bu çalışmanın son bölümünde yapılan analizlere ışık tutması açısından, Türk bankacılık sektörü açısından önemli bir dönüm noktası olarak görülen yeniden yapılandırma sürecinin öncesi ve sonrası gelişmeleri detaylı bir şekilde değerlendirilmektedir.

2.2. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Öncesi Dönem

Türk finans sektörü 24 Ocak 1980 kararlarıyla başlayarak uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisinin oluşumu ve geliştirilmesine yönelik politikalar sonucunda önemli ölçüde yapısal değişikliğe uğramıştır. Fiyatların piyasada arz ve talebe göre belirlenmesi sağlanmış, esnek kambiyo düzenlemeleri getirilmiş, gerek mevduat gerekse kredi faizleri serbest bırakılmış, bu ve benzeri liberal düzenlemeler sonucunda finans sektörü hızlı bir dinamizm kazanmıştır. Reel sektörün de gelişebilmesi için yatırım ve ihracata yönelik yeni teşvikler uygulanmaya başlanmış, özel sektörün finansal kurumlara yatırım yapmasını cazip hale getiren bir ortam yaratılmaya çalışılmıştır (Chambers, 2004: 6-8).

1980'li yıllarda gerçekleştirilen, bankacılık sektörüne girişi, rekabeti ve büyümeyi kolaylaştırıcı yasal ve kurumsal düzenlemelerin de etkisiyle, Türk bankacılık sektörü banka sayısı, istihdam, hizmet çeşitliliği ve teknolojik altyapı konularında hızlı bir genişleme süreci yaşamıştır. Ekonomide serbestleşme ve finansal piyasalarda bütünleşme kapsamında finansal ürün ve hizmetlerde çeşitlenme sağlanmıştır. Sektöre yeni yerli/yabancı bankaların girişine izin verilmesi ve mevduat/kredi faiz oranlarının serbest bırakılmasına bağlı olarak sektörde rekabet artmıştır. Bu gelişmeler sonucunda, toptancı bankacılık yapan az şubeli küçük ve orta ölçekteki banka sayısı artmış, büyük ölçekteki özel bankaların pazar paylarında ise gerilemeler olmuştur. Türk bankaları yurtdışında banka kurarak veya şube açarak dışa açılmaya başlamışlardır (Afşar, 2006: 145-146).

Finansal serbestleşme sürecinde sektöre yeni banka girişlerinin kolaylaştırılması, sektörün uluslararası piyasalara açılması ile uluslararası piyasalardan kaynak ediniminin, yabancı para cinsinden işlem yapılmasının ve faiz oranlarının serbest bırakılması gibi kararların altında yatan nedenlerin başında hızla artan kamu açıklarının daha kolay finanse edilmesi kaygısının bulunduğu söylenebilir.

Bu sürecin ardından 1990'lı yıllara gelindiğinde derinleşme yönünde görece bir ilerleme ortaya çıkmıştır. Bankacılık sektörünün dışa açılması ve uluslararası finans sistemi ile bütünleşmesi alanında belirgin bir ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte finans kesiminin asıl faaliyet konusunu oluşturan tasarruf-yatırım etkinliğinin artırılması

ve sabit sermaye yatırımlarına yönelik kredilerin genişlemesi sağlanamamıştır. Bu dönemde bankacılıkta başlıca üç eğilim ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki devlet iç borçlanma senetlerine yönelik yatırımlardaki artış ve buna bağlı olarak bankaların verdikleri kredi hacminde daralma, ikincisi TL'nin yabancı paralara ikame edilmesi, üçüncüsü ise spekülâtif sermaye hareketlerinin bankacılık kesimi ve reel ekonomide yarattığı istikrarsızlıktır (Bakan ve Sumru, 2003: 515).

Bankacılık sektöründeki olumlu gelişmelere karşın 1990'lı yıllarda sektörün üretim faaliyetlerini destekleme ve kaynakları uzun vadeli sabit varlık yatırımlarına yönlendirme fonksiyonu zayıflamıştır. Kamu kesiminin iç borçlanma talebindeki artış reel faiz oranlarının yükselmesine neden olmuş, reel faiz oranlarının yükselmesi de kamu kesimi iç borçlanma ihtiyacını daha fazla artırmıştır. Kamunun fon talebi arttıkça sektördeki bankalar bu ihtiyacı yurtdışından sağladıkları yabancı para krediler veya halktan topladıkları döviz tevdiat hesapları ile karşılamaya çalışmışlardır. Söz konusu durum da sektörü, net genel pozisyonu açığı ile çalışan bir bankacılık yapısına sevk etmiştir. Yüksek reel faizler nedeniyle yurtdışından döviz borçlanarak devleti finanse etme, bankalara bir yandan yüksek karlar sağlarken, diğer yandan bankaların açık pozisyonlarını ve buna bağlı olarak kur risklerini artırmıştır. Kamu finansmanında oynadıkları etkin rolün neticesinde bankalar reel sektörü finanse etmede gerektiği kadar istekli olmamışlardır. Nitekim bu yapılanmadan dolayı da 2000 yılı sonunda toplam kredilerin bankaların aktif büyüklüğü içindeki payı %30 dolayında gerçekleşmiştir.

1990'lı yıllarda genel ekonomide görülen dalgalanmalar bankaların finansal yapılarında önemli sorunların doğmasına neden olmuştur. İstikrarsız büyüme ve özellikle uzun yıllar devam eden yüksek enflasyon finansal sistemin yıpranmasını başlatmıştır. Enflasyon ortamında sağlıklı kaynaklar yaratılamamış, eldeki kaynaklar ise etkin ve verimli olarak dağıtılamamıştır. Böyle bir ortamda tasarruf ihtiyacı artmış, kamu kesimi açığı büyümüş ve gerek yurtiçinden gerekse yurtdışından borçlanma gereği doğmuştur (Chambers, 2004: 10-11).

1994 yılı finansal sektör ve bankalar açısından risklerin büyük ölçüde zarara dönüştüğü bir yıl olmuştur. Kamu açığındaki büyümeye rağmen genişleyici politika uygulamasının sürdürüldüğü bir ortamda faiz oranlarının düşürülmesi yönündeki rasyonel olmayan ısrarcı yaklaşım nedeniyle finansal sektörde tansiyon yükselmiştir.

Piyasalar tarafından gönderilen sinyallere rağmen, parasal genişleme ve finansal araçlara getirilen ek/yeni vergi gerek yurtiçi gerekse yurtdışı yatırımcıların TL cinsinden araçlardan kaçmalarına neden olmuştur. Faiz oranları rekor seviyelere yükselmiş, TL yabancı paralar karşısında değer kaybetmiş, finansal sistem küçülmüştür. 1994 yılında bankacılık sisteminin toplam aktifleri 68.6 milyar dolardan 51.6 milyar dolara, özkaynakları ise 6.6 milyar dolardan 4.3 milyar dolara küçülmüştür. Finansal sektör ve bankacılıkta yaşanan güven bunalımı tasarruf mevduatına devlet güvencesi getirilmesi pahasına aşılabılmıştır. Bu arada üç bankanın faaliyetine son verilmiştir. Türkiye'nin uluslararası kredi notu hızla düşmüştür. Gelişmeler bankaların yurtdışından borçlanmalarını da olumsuz yönde etkilemiştir. Dış kaynaklar sınırlanınca kaynak talebinin tümü iç piyasaya dönmüştür. Hatta bu dönemde Türkiye net dış borç ödeyici duruma gelmiştir. Sonuçta, faizler çok daha yüksek bir seviyeye oturmuştur (TBB, 2008b: 15-16).

Enflasyon finansal sistemin performansı ile büyüme hızına negatif etkide bulunmuş ve istikrarsızlık-belirsizlik ortamının oluşmasına katkı sağlamıştır. Finansal sistemde, özellikle bankalarda, değişkenliği ve dolayısıyla riskleri artırmış, işlem sayısı, banka sayısı ve şube sayısının çoğalmasına neden olmuş ve sermaye maliyetini yükseltmiştir. Bunların yanı sıra enflasyonist ortamda piyasa derinliği, ürün çeşitliliği, sermaye yeterliliği, yabancı kaynak girişi azalmış ve vadeler kısalmıştır (Doğukanlı vd, 2000: 216-217).

1995 yılından sonra ekonomideki hızlı toparlanma tüm sektörleri olduğu gibi bankacılık sisteminin büyümesini olumlu yönde etkilemiştir. Yüksek reel faizler TL cinsinden yatırım araçlarını cazip hale getirmiş, para ikamesi yavaşlamış, ancak tersine dönmemiştir. Kapanan döviz pozisyonları yeniden açılmış, daha yüksek maliyetli olmakla birlikte yurtdışı borçlanma başlamıştır. Bununla birlikte yatırımcıların talebi çok kısa vadeli araçlara yoğunlaşmıştır. Yurtdışından sağlanan borçlanmaya vergi getirilmiş, TL ve yabancı borçlanma üzerindeki parasal yükler arttırılmıştır. Bu gelişmeler repo ve vadeli döviz işlemlerinin hızla büyümesine neden olmuştur. Bankacılık sektöründe vadesiz mevduat ve vadeli mevduatın büyük bölümü günlük vadeli ve çok yüksek faizli repoya yönelmiştir (Afşar, 2006: 147).

Gayri nakdi krediler üzerinden açık pozisyonlar büyümüştür. Para ve mali yüklerin maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi nedeniyle kaynakların bir bölümü kıyı bankalarına yönelmiştir. 1999 yılında ekonomik faaliyet daralmıştır. Rusya kriziyle bağlantılı olarak 1998 yılının ikinci yarısından itibaren görülen sermaye çıkışı, Adapazarı ve Düzce Depremleri, erken genel seçim ve hükümet değişimi gibi faktörler, bu daralmada etkili olmuştur. Haziran 1999’da göreve başlayan yeni hükümet, ekonomik sorunlara dönük olarak bir dizi iyileştirme ve düzenlemeyi hayata geçirmiştir. 1999 yılında ekonomik faaliyetin önemli ölçüde daralmasına ve bankacılık sektörünün zarar etmesine karşın, ekonominin yapısal sorunlarını çözebilmek amacıyla ileriye dönük olumlu etkileri olacak adımlar atılmıştır. Aralık 1999’da, bu yapılan düzenlemelerin ön koşul olduğu “Dezenflasyon Programı” kabul edilerek, 2000 yılı başından itibaren etkin bir şekilde uygulanmaya başlamıştır (TBB, 2008b: 18-19).

2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve ekonomide büyüme ortamını yeniden sağlamak amacıyla uygulamaya program kapsamında sıkı maliye politikası uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesinin yanı sıra, enflasyonist beklentileri hızla aşağıya çekmek için döviz kurları hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve para politikası likidite genişlemesini yabancı kaynak girişine bağlayan bir çerçeveye oturtulmuştur (Chambers, 2004: 5).

Krizlerden önce uygulamaya konulan enflasyonla mücadele programı, bankacılık sisteminin bilanço yapısı üzerinde etkili olmuştur. Program kapsamında faiz oranlarının daha da düşeceğini bekleyen bankalar, uzun süreli ve yüksek faizli borçlanmayı tercih etmemişlerdir. Sabit kur uygulaması nedeniyle de TL kaynaklardan çok yabancı para bazlı kaynaklara yönelmişlerdir. Bunların sonucunda bankaların bilançolarında kaynaklar kısa vadeli ve döviz bazlı, varlıklar ise uzun vadeli ve TL üzerinden şekillenmeye başlamıştır. Bu da yukarıda bahsedilen vade uyumsuzluğu ve döviz riskini beraberinde getirmiştir.

Programın ön koşullarının yerine getirilmesi ve programın etkin bir şekilde yürürlüğe konulması, ekonomik birimler arasında olumlu karşılanmıştır. Faizler ve enflasyon düşmüş, yurtdışından sermaye girişi hızlanmış ve iç talep genişlemeye başlamıştır. Bu gelişmelerin sonucu olarak dış ticaret açığı ve cari işlemler açığı da büyümüştür. Ekonomik programda döviz kurunun çıpa olarak kullanılması; ulusal

paranın aşırı değerli bir para birimi olmasına neden olurken, cari işlemler açığı ile de bankacılık sektörünün içine düştüğü döviz pozisyonu açığını derinleştirmiştir. Yılın ikinci yarısında genel olarak yapısal uyum düzenlemelerinin gecikmesi, (örneğin kamu bankalarının yeniden yapılandırılmasıyla ilgili düzenlemenin vaktinde çıkarılmaması, bu nedenle Dünya Bankası'nca verilecek olan mali sektör uyum kredisinin askıya alınması) enflasyonun beklendiği kadar hızla gerilememesi, kamu mal ve hizmetlerine enflasyon artışı kadar zam yapılması, iç talebin alınan ek önlemlere rağmen kontrol altına alınamaması sonucu, yılsonuna doğru ekonomik görünüm bozulmaya başlamış ve Kasım 2000'de bankacılık sektörü ciddi bir sarsıntı geçirmiştir (TBB, 2008b: 19).

Dezenflasyon programının kur riskini artırmayı teşvik eden yapısı, gerileyen enflasyon ve faiz oranları paralelinde bankaların likidite risklerini artırmaları, ayrıca ekonomik faaliyetin canlanmasıyla beraber kredi riskinin de yükselmiş olması sonucu, bankalar Kasım 2000 dalgalanmasında önemli sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.

2000 yılında bankacılık sektörünün aktif yapısında belirgin bir değişim gözlenmiş ve kredilerin payında önemli bir artış olurken, likiditesi yüksek olan menkul kıymet portföyünün toplam aktifler içindeki payı azalmıştır. Krediler içinde özellikle tüketici kredilerinde hızlı bir yükseliş gözlenmiştir. Kredilerde dikkat çeken bir diğer gelişme, mevduattaki yapının tersine, yabancı para cinsinden kredilerdeki artışın sınırlı kalması, TL cinsinden kredilerin ise önemli oranda artış göstermesidir. Aktif ve pasif yapısındaki bu gelişmeler sonucunda 2000 yılında bankacılık kesiminin likidite, faiz ve kur risklerine karşı duyarlılığı daha da artmıştır.

Söz konusu dönemde yılsonunun yaklaşması nedeniyle bankaların dövizdeki açık pozisyonlarını azaltma yoluna gitmeleri, bankalardan gelen döviz talebine bağlı olarak Türk Lirası talebinin artmasına ve faizlerin yükselme eğilimine girmesine sebep olmuştur. Yükselen faiz oranları yüksek hacimde kamu kâğıtlarına yatırım yapmış bulunan bankaların değer düşüklüğü sebebiyle zarar etmelerine yol açmıştır. TCMB'nin likidite sıkışıklığına zamanında müdahale edememesi ve yabancı yatırımcıların piyasadan çıkma girişimleri faizleri daha da yükseltirken, döviz talebi artışı devam etmiştir. Değer düşüklüğüne maruz kalan kamu kâğıtlarının yurtdışı borçlanmalarda teminat olma özelliğini yitirmeye başlamasıyla birlikte, yurtdışı borçların ödenmek

zorunda kalınması gündeme gelmiş, dolayısıyla döviz ve TL cinsinden likidite talebi daha da artmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2001: 11-13).

Duyarlılığın arttığı böyle bir ortamda Kasım 2000 tarihinde yaşanan kriz sonucu faiz oranlarının önemli ölçüde yükselmesi, özellikle aşırı gecelik borçlanma ihtiyacında olan kamu bankalarıyla TMSF kapsamındaki bankaların mali yapılarını daha da bozmuştur. TCMB son ödünç verici (lender of last resort) pozisyonunda olmasına karşın 2000 yılı Kasım krizinde bu fonksiyonunu yerine getiremeyerek krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Türkiye’de yaşanan krizlerin tümü ekonomik kriz olarak nitelendirilmekle beraber, Kasım 2000 krizi esas olarak bankacılık sektöründe baş gösteren bir likidite krizi olarak gösterilmektedir.

2000 yılının Kasım ayında yaşanan dalgalanmaya neden olan sorunlar, 2001 yılında daha da ağırlaşmıştır. Yapısal düzenlemelerin yavaşlaması, iç talebin sınırlandırılmamasına bağlı olarak cari işlemler açığının büyümeye devam etmesi ve döviz kurlarındaki baskının artması sonucu, 2001 Şubat ayında Türkiye ekonomisinde finansal sistemden başlayan ve hızla reel kesime de yayılan bir kriz yaşanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda bankacılık sektörünün içinde bulunduğu sorunlar daha da ağırlaşmış ve yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Kasım krizi sonrasında likidite ve faiz riski nedeniyle ciddi sorunlar yaşayan bankacılık sektörü Şubat krizi sonrasında ilave olarak kur riskinden kaynaklanan kayıplarla karşı karşıya kalmıştır. Kriz döneminde faiz oranlarındaki hızlı artış bir yandan fonlama maliyetlerini yükseltmek, diğer yandan finansal varlık portföyünün piyasa değerini azaltmak suretiyle banka bilançolarını olumsuz yönde etkilemiştir. Faizlerdeki yükselme, kısa vadeli fon talebi önemli boyutlarda olan kamu ve fon bankalarının ciddi zararlarla karşılaşmasına yol açmıştır. Likit olan özel ve yabancı bankaların faizlerdeki yükselme nedeniyle karşılaştığı fonlama zararları ise sınırlı kalmıştır. Konsolide bazda değerlendirildiğinde kamu bankaları TL’nin değer kaybından etkilenmezken, özel bankalar kur riski nedeniyle sorunlar yaşamıştır (Chambers, 2004: 22-24).

Kasım 2000 ve sonrasında faiz oranındaki artışlar hem yabancıların hem de yurtiçi yerleşiklerin dövize olan taleplerini frenleyememiştir. 16 Şubat 2001 tarihinde 27,9 milyar USD olan TCMB döviz rezervi, 23 Şubat’ta 22,5 milyar USD’ye gerilemiştir (Uygur, 2001). Kasım krizi sonrasında alınan önlemler sonucunda mali

piyasalardaki dalgalanmalar kısmen giderilmiş, TCMB'nin döviz rezervleri artmış ve faiz oranları kriz ortamına göre önemli ölçüde gerilemiştir. Ancak, Şubat ayında Hazine ihalesi öncesindeki olumsuz gelişmeler uygulanan programa ve kur çıpasına olan güvenin tamamen kaybolmasına neden olmuş ve döviz talebi önemli ölçüde yükselmiştir. TCMB yüksek seviyedeki bu döviz talebine karşı likiditeyi kontrol etmeye çalışmış, ancak ortaya çıkan likidite sıkışıklığı özellikle kamu bankalarının aşırı düzeyde günlük likidite ihtiyaçları nedeniyle ödemeler sisteminin kilitlenmesine neden olmuştur. Bu ortamda uygulanmakta olan döviz kuru sistemi terk edilerek Türk Lirası dalgalanmaya bırakılmıştır. Söz konusu süreçte gayri safi milli hasıla, reel bazda %9,4 daralmış, tüketici fiyatları artış oranı %39'dan %69'a sızramıştır. Döviz kurları ve faiz oranları hızla yükselmiştir. Riskleri büyük oranda gerçekleşen bankacılık sektörünün 2001 yılındaki toplam zararı, özkaynaklarının %77'sine ulaşmıştır (TBB, 2008b: 19).

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizler öncesinde Türk bankacılık sistemine ilişkin olarak aşağıdaki sorunların ön plana çıktığı görülmektedir:

i) Maruz kaldığı riskler karşısında bankaların, özkaynakları yetersiz olup yabancı kaynaklara bağımlılığı yüksektir. Grup bazında bakıldığında ise yabancı bankalar ile büyük özel bankaların sermaye yeterliliğine sahip oldukları, kamu bankaları ve özel sermayeli küçük bankaların sermayelerinin yetersiz olduğu ortaya çıkmaktadır.

ii) 2000 yılı sonu itibarıyla 26 milyar USD'ye ulaşan görev zararı nedeniyle kaynak ihtiyacını piyasadan karşılayan kamu bankaları ile mali bünyeleri giderek zayıflayan TMSF bankalarının piyasa faiz oranlarını artırmaları sektörün kaynak maliyetlerini yükseltmiştir.

iii) Bankaların vade uyumsuzluğu ve açık pozisyon nedeniyle faiz ve kur risklerine karşı hassasiyetlerinin yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Temel fon kaynağı olan mevduatın kısa vadeli, plasmanlar arasında yer alan kredi ve menkul değerler portföyünün ise uzun vadeli olması nedeniyle ortaya çıkan vade uyumsuzluğu bankaların likidite ve faiz risklerine karşı hassasiyetlerini artırmıştır. Söz konusu risklere ilişkin herhangi bir hedge işleminin yapılmaması nedeniyle de sektör bahse konu risklere karşı korunmasız kalmıştır. Sektördeki repo işlem hacminin artarak devam

etmesi sorunun daha da derinleşmesine yol açmıştır. Diğer taraftan, yurtiçi faiz oranları ile yurtdışı faiz oranları arasındaki marjın daha da açılması sonucu bankacılık sistemi yabancı para pozisyonunu artırarak açma eğilimine girmiştir.

iv) Kredi portföyünün yeterince çeşitlendirilememesi, grup bankacılığının aşırı düzeyde olması ve yetersiz karşılık ayrılması nedeniyle bankaların aktif kalitesi oldukça düşük düzeyde kalmıştır.

v) Bankaların küçük ölçekli ve çok şubeli faaliyet stratejisine sahip olmaları operasyonel giderlerin yükselmesine buna karşılık verimliliğin, etkinliğin ve kârlılığın düşük seviyelerde gerçekleşmesine yol açmıştır.

vi) Mali yapısı zayıflamış veya sermayelerini yitirmiş olan bankaların sistem dışına çıkarılmaması veya birleşmelerini teşvik edici piyasa disiplininin olmaması bankacılık sektöründeki sorunların giderek daha da büyümesine yol açmıştır.

vii) Bankaların risk yönetimi ve iç kontrol mekanizmaları gibi konularda yetersiz kalmaları risklerin yeteri kadar ölçülememesine sebep olmuştur.

Türk bankacılık sektöründe yaşanan krizleri yaratan ve onlara kaynaklık eden nedenlerin uzun bir birikimin sonuçları olduğu görülmektedir. Siyasi istikrarsızlıkların uzun sürmesi, uluslararası piyasalarda meydana gelen gelişmeler ve iç ekonomik politikalara ilişkin zayıflıklar söz konusu durumun temel nedenlerini oluşturmaktadır. Ekonomik krizlerle beraber bankaların yatırımcılar tarafından objektif olarak değerlendirilmesi zorlaşmış, yapılan spekülasyonların da etkisiyle mali bünyeleri iyi olan bankalar da bu ortamdan olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca bu dönemde ekonomide tarihsel olarak en uzun süreli daralma görülmüştür. Risk düzeyinin artması ve ekonomik faaliyetlerdeki gerileme reel kesimin borçlarını geri ödeme kapasitesini düşürdüğünden, bankaların tahsili gecikmiş alacaklarında belirgin artışlar yaşanmıştır. Çözüm bekleyen ve yıllardır süregelen tüm bu sorunların çözüme kavuşturulması için, bankacılık sektörünün radikal düzenlemelerle yeniden yapılandırılması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.

Söz konusu dönemde bankacılık sektörünün mali bünyesinde meydana gelen tahribat, sektörde kapsamlı bir yeniden yapılanma uygulamasını zorunlu hale

getirmiştir. 2001 krizi sonrası dönemde bankacılık sektörü yeniden yapılandırma programı çerçevesinde çok sayıda banka TMSF'ye devredilmiştir. Krizden sonra, Mayıs 2001'de ekonomideki yapısal sorunları gidermek ve finansal sistemin mali yapısını güçlendirmek amacıyla, “güçlü ekonomiye geçiş programı” uygulamaya konulmuştur.

2.3. Yeniden Yapılandırma Süreci

Türkiye’de Şubat 2001’de yaşanan mali krizin, kamu sektöründen başlayarak mali sektöre yayılan ve sonucunda reel sektör üzerinde büyük sıkıntılar doğuran etkileri olmuştur. Yaşanan krizin etkilerinin giderilmesi ve ekonomide istikrarın tekrar sağlanması amacıyla Mayıs 2001 tarihinde güçlü ekonomiye geçiş programı uygulanmaya başlanmıştır. Programın beş temel unsuru; (i) dalgalı kur sistemi içinde enflasyonla mücadelenin kararlı biri biçimde sürdürülmesi, (ii) bankacılık sektörünün, kamu ve TMSF bünyesindeki bankalar başta olmak üzere hızlı ve kapsamlı şekilde yeniden yapılandırılması ve böylece bankacılık kesimi ile reel sektör arasında sağlıklı ilişkiler kurulması, (iii) kamu finansman dengesinin bir daha bozulmayacak şekilde güçlendirilmesi, (iv) enflasyon hedefleri ile uyumlu bir gelirler politikasının sürdürülmesi, (v) bütün bunların etkin, esnek ve şeffaf bir yapıda gerçekleştirilmesini sağlayacak yapısal unsurların yasal altyapısının oluşturulması şeklinde belirlenmiştir (Erdönmez, 2003: 38).

Bu dönemde, programın temel prensiplerinin kararlılıkla uygulanması, siyasi istikrar ve dünya ekonomisindeki olumlu konjonktürün de yardımıyla, ekonomide ve bankacılık sisteminde olumlu yönde, önemli gelişmeler olmuştur. Güçlü ekonomiye geçiş programının ana unsurlarından birisi olan bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması süreci sonucunda özel bankalar 2001 krizinden sonra önemli ölçüde kaybettikleri sermayelerini güçlendirmiştir. Bunu yapamayan bankalar birleşmiş veya TMSF'ye alınmıştır. Kamu bankaları yeniden yapılandırılmış, ortak bir yönetim altına alınmıştır. Kamu bankalarındaki görev zararları DİBS'ler karşılığı tasfiye edilerek, bankaların mali bünyeleri güçlendirilmiştir (TBB, 2008b: 20). Bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasının toplam maliyeti milli gelirin 1/3'ünü aşarak 53,6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sisteminde yeniden yapılandırma süreci 1999 yılı sonunda uygulanmaya konulan enflasyonla mücadele programı ile başlatılmış, 2001 yılında kapsamlı bankacılık yeniden yapılandırma programı açıklanmıştır. BDDK tarafından yayımlanan “Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı” dokümanında, bankacılık sektöründe yaşanan yeniden yapılandırma; (1) kamu bankalarının finansal ve operasyonel açıdan yeniden yapılandırılması, (2) TMSF bünyesindeki bankaların en kısa sürede çözüme kavuşturulması, (3) yaşanan krizlerden olumsuz yönde etkilenen özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması ve (4) bankacılık sektöründe gözetim ve denetimin etkinliğini artıracak, sektörü daha etkin ve rekabetçi bir yapıya kavuşturacak yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi olmak üzere dört temel unsura dayandırılmıştır (BDDK, 2003: 1).

İlk dönemde yapılanlar büyük ölçüde düzenlemelerin uluslararası standartlara ve uygulamalara yaklaştırılması yönünde olmuştur. Bankalar Kanunu’nda kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Bankaların faaliyete başlamaları, faaliyetlerinin izlenmesi, denetlenmesi, denetim sonuçlarının karara bağlanması ile ilgili kararların alınması ve uygulanması amacıyla BDDK faaliyete geçmiştir. BDDK ve TMSF’nin kurulmasına Haziran 1999’da çıkarılan 4389 sayılı Bankalar Kanunu ile karar verilmiş, bu iki kurum Ağustos 2000 tarihinde resmen göreve başlamıştır (TBB, 2008b: 41).

Türk bankacılık sisteminde kamu ve TMSF bankalarının yeniden yapılandırılması ile orta vadede Türk Lirası fonlar üzerindeki baskının aşamalı olarak azaltılması hedeflenmiştir. Bunun sonucunda, bankaların hem fonlama maliyetleri düşecek, hem de bu bankaların yurtiçinden sağlayacakları kaynaklarda artış yaşanabilecektir. Özel sermayeli bankaların sermaye desteği ile yeniden yapılandırılmasıyla da kredi kanallarının daha iyi çalışması amaçlanmıştır. Reel kesimin mali kesime olan borçlarının yeniden yapılandırılması ile de bankaların ekonomik kriz sonrası oluşan sorunlu kredilerinin daha sağlıklı bir yapıya kavuşması hedeflenmiştir.

Yeniden yapılandırma dönemi öncesi yıllarda ekonomide 1994, 1998-1999 ve 2001 yılı olmak üzere üç şiddetli kriz yaşanmıştır. Söz konusu dönemlerdeki istikrarsız büyüme rakamları, bankacılık sektörünün büyümesi ve derinleşmesine engel olmuştur. Yüksek bütçe ve kamu açıkları reel faiz oranlarında artışlara ve kamunun dışlama etkisi gibi kronik sorunlar yaratmıştır. 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz sürecinde Türk

Lirasının hızla değer kaybetmesi, faiz oranlarının yükselmesi, kamu bankalarına olan Hazine borcunun DİBS'ler ile ödenmesi, TMSF'ye devredilen ve faaliyetlerine son verilen bazı bankaların sorunlu aktiflerinin DİBS'ler ile değiştirilmesi kamu kesiminin açıklarının daha da artmasına sebebiyet vermiştir. Söz konusu açıkların yükselmesi dışlama etkisini daha fazla artırmıştır.

Türk bankacılığında faaliyet gösteren bankaların çoğunluğu aktif ve sermaye büyüklüğüne göre küçüktür. Buna karşılık karlılıkları yüksek, ancak verimlilikleri düşüktür. Türkiye ekonomisinde yıllarca yaşanan yüksek enflasyon olgusu ile kamu borçlarının artışı bankacılık sektörünü reel kesimi fonlamaktan ziyade devleti fonlamaya yöneltmiştir. Bu süreç, banka aktiflerinde kamu menkul değerlerinin payını arttırırken kredilerin payını azaltmıştır (Altay, 2006).

Yeniden yapılandırma öncesi dönemde görülen ekonomik dengesizliklerin en önemli sonucu yüksek enflasyon rakamları olmuştur. Enflasyonun uzun yıllar yüksek seyretmesi beklentileri olumsuz etkileyerek risk primini yükseltmiş, piyasa mekanizmasının çalışmamasına, kaynakların etkin şekilde kullanılamamasına neden olmuştur.

Yüksek enflasyonun beraberinde getirdiği para ikamesi ve artan kamu kesimi açığına bağlı olarak tasarruf açığının büyümesi gibi çok sayıda makroekonomik dengesizlik, bankacılık sisteminde de sağlıklı yapısal kararlar alınmasını güçleştirmiştir. Kamu borçlanma gereğinin gittikçe artan bir boyutta devam etmesinin yanı sıra ekonomik istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik ortamı da, mali araçlara olan arz ve talebin, ekonominin derinliğinin gerektirdiği boyutlara ulaşmasını engellemiştir. Dolayısıyla, mali sistem tarafından yaratılan kaynaklar pahalı, sınırlı ve sığ kaldığı gibi, önemli bir bölümü döviz cinsinden ve çok kısa vadeli olmuştur. Bu durum uzun vadeli fonlama ve yatırımın önünde engel teşkil etmiştir. Ayrıca, tasarrufların artmadığı bir ortamda kamu kesiminin artan fon talebi ve kaynaklar üzerindeki doğrudan ve dolaylı vergi yükü, kaynak maliyetlerinin çok aşırı yükselmesine neden olmuştur.

Yaşanan finansal krizler sonrası uygulamaya konulan reform çabaları ve 2002 yılı sonrasında sağlanan siyasal istikrar, temel göstergelerde belirgin bir iyileşme yaşanmasını sağlamıştır. Nitekim küresel gelişmelerin de etkisiyle 2002-2007

döneminde, daha önceki dönemlerden farklı olarak, görel olarak istikrarlı bir iyileşme eğilimi yaşanmıştır.

Türkiye’de yeniden yapılandırma dönemi öncesinde finansal sistemin sunduğu hizmetler üzerine getirilen çok sayıda kamusal yükler, sektörde yeniden yapılanmanın gerçekleştiği 2002 sonrası dönemde görel olarak azaltılmıştır. Kredi arzında 2002-2007 döneminde görülen görel hızlı büyümede ve aracılık işlevinin güçlenmesinde, yurt içinde ve yurt dışında olumlu ekonomik koşullar, sektörün güçlenen sermaye yapısı, yoğun dış kaynak kullanım imkanları yanında, aracılık maliyetlerinin düşürülmesi de olumlu etki yaratmıştır (TBB, 2008b: 30). Ancak, 2007 yılının ikinci yarısında, önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan, 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel krizin olumsuz etkileri Türkiye ekonomisinde de hissedilmiştir.

Bu bağlamda, “Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı” (BDDK, 2001) kapsamında bankacılık sisteminde gerçekleştirilen yeniden yapılandırma süreci (BDDK, 2003), izleyen alt başlıklarda özet halinde anlatılmaktadır.

2.3.1. Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması

Yeniden yapılandırma sürecine giren kamu bankaları T.C. Ziraat Bankası A.Ş., T. Halk Bankası A.Ş. ve Temmuz 2001 tarihi itibarıyla T.C. Ziraat Bankası A.Ş.’ye devredilen T. Emlak Bankası A.Ş.’dir. Kamu bankalarının zamanla belirli kesimlere yapılan destekleme politikalarının aracısı ve uygulayıcısı haline getirilmesi, yıllardan beri uygulanan verimsiz istihdam politikaları ve siyasi müdahaleler bu bankaların rasyonel bankacılık ilkelerinden uzak şekilde faaliyette bulunmalarına sebep olmuştur. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan ekonomik krizlerin derinleşmesinde önemli rol oynayan kamu bankalarının mali yapıları bu krizler boyunca ve sonrasında daha da kötüleşmiş, bankacılık sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyişini tehdit eder hale gelmiştir. Yüksek tutarlara ulaşan günlük nakit açıkları bu bankaların likidite ve faiz şoklarına karşı kırılganlıklarını artırmıştır.

Kamu bankalarının mali yapılarının bozulmasının sebepleri arasında görev zararı alacakları en büyük paya sahiptir. Kamu bankalarının kısa vadeli borçlanma ve likidite

ihtiyaçları sonucunda ortaya çıkan yüksek faiz maliyetleri zamanla bilânçoda taşınamaz hale gelmiştir. Günlük nakit gereksinimi nedeniyle özel bankalara ve müşterilere başvuran kamu bankaları, piyasa faiz oranlarının yüksek oranlarda seyretmesine neden olmuştur. Yüksek tutardaki sermaye piyasası işlem zararları ve faiz giderleri nedeniyle bu bankaların zararları giderek artış göstermiştir. Banka varlıkları içerisindeki bağlı aktiflerin fazla olması bunların gerektiğinde likide edilmesini ve daha kârlı plasmanların yapılmasını önlemiştir. Ayrıca siyasi müdahalelerin etkisiyle operasyonel açıdan rasyonel olmayan şube ve personel politikası da, bu bankaların zararlarının artmasının diğer bir nedenini oluşturmuştur.

Yeniden yapılandırma sürecinde ilk adım olarak söz konusu bankalara profesyonel yöneticilerden oluşan “Kamu Bankaları Ortak Yönetim Kurulu” atanmıştır. Kamu bankalarının yönetimi bu Kurul’a devredilmiş, ayrıca söz konusu Kurul’a bu bankaların yeniden yapılandırılması ve özelleştirme sürecine hazırlanması görevi verilmiştir. Kamu bankalarının mali açıdan yeniden yapılandırılması amacıyla ilk olarak, kısa vadeli borçların azaltılmasına yönelik bir program uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede, kamu bankalarının mali bünyeleri açısından en önemli sorunu teşkil eden özel görev zararı alacakları ile bu alacakların tahakkuk etmiş faiz tutarları 2001 yılında tasfiye edilmiş ve karşılığında yaklaşık 23 milyar TL tutarında değişken faizli özel tertip devlet tahvili verilmiştir.

Kamu bankalarının bilançolarındaki görev zararı alacakları Hazine’den sağlanan kaynaklarla tasfiye edildikten sonra, bundan böyle yeniden görev zararı oluşmasının engellenmesi amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve bu kapsamda, mevcut görev zararlarına ilişkin tüm düzenlemeler yürürlükten kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra, 4603 sayılı Kanunla getirilen devletin kamu bankalarına bedelini önceden ödemedi görev veremeyeceği hükmü çerçevesinde, kamu bankaları aracılığıyla toplumun belirli kesimlerine bütçeden kaynak aktarılması suretiyle sübvansiyonlu kredi kullandırılması uygulamasına geçilmiştir (Bumin, 2009: 22).

Kamu bankalarının piyasadan doğrudan borçlanması yerine mümkün olduğunca TCMB’den borçlanması hedeflenmiştir. Bu kapsamda, TCMB üzerinden yapılan borçlanmaların vadesi uzatılarak daha önce verilen özel tertip devlet tahvillerini kullanma imkânı getirilmiştir. Böylece kamu bankaları Hazine’den almış oldukları özel

tertip tahviller karşılığında, belli bir program dahilinde TCMB'den repo veya doğrudan satış yoluyla likidite elde etme olanağına kavuşmuştur. Kamu bankalarına sermaye yeterliliğini tutturabilmelerini sağlayacak şekilde hem menkul kıymet hem de nakit kaynak aktarılmıştır. Sermaye aktarımları ve özel görev zararı alacakları karşılığında verilen ve %0 risk ağırlığına tabi tutulan DİBS'ler sonucunda kamu bankalarının sermaye yeterliliği oranlarında ciddi boyutta iyileşmeler meydana gelmiştir.

Kamu bankalarının mevduata verdikleri faiz oranları devlet iç borçlanma senetlerinin piyasa faiz oranlarının altında ve ortak olarak belirlenmeye başlanmış ve mevduat faizleri genel faiz oranlarındaki düşüğe paralel bir gelişme göstermiştir. Kredi faizlerinin ise kaynak maliyeti dikkate alınarak belirlenmesi sağlanmıştır. Yeniden yapılandırmanın önemli bir aşaması da kamu bankalarının artık daha gerçekçi ve ihtiyatlı bir kredi sınıflandırma ve karşılık ayırma politikası izlemeye başlamasıdır. Bu kapsamda tespit edilen sorunlu krediler takipteki alacaklar hesabına aktarılmış ve bu alacaklara ilişkin gerekli karşılıklar ayrılmıştır (Chambers, 2004: 28).

Kamu bankaları finansal yeniden yapılandırmanın yanı sıra operasyonel yeniden yapılandırmaya da tabi tutulmuşlardır. Bu kapsamda, öncelikle bilgi işlem sistemleri ile beraber muhasebe, kredi değerlendirme ve tahsis süreçlerine ilişkin politikalar geliştirilmiştir. Operasyonel yapılandırmanın en önemli ayağını, bu bankaların etkin olmayan şubelerinin kapatılması ve personel sayılarının azaltılması oluşturmuştur. Böylelikle faaliyet giderlerinin düşürülmesi amaçlanmıştır.

2.3.2. TMSF Bankalarının Çözümlemesi

Bankacılık sistemine olan güvenin korunması, bankalara hücumun yaşanmaması ve faiz oranlarında ilave baskıya neden olmaması amacıyla mali açıdan sorunlu bankalar TMSF kapsamına alınarak çözümlenmiştir. TMSF bünyesine alınan bankalar yoğun bir finansal ve operasyonel yeniden yapılandırılma sürecine tabi tutulmuştur. Bu çerçevede TMSF bankalarının kısa vadeli yükümlülükleri azaltılmış, açık pozisyonları önemli ölçüde kapatılmış, mevduat faizleri piyasa koşullarına uygun hale getirilmiş, bu bankaların mevduat ile yabancı para yükümlülükleri diğer bankalara devredilmiş, şube ve personel sayıları azaltılmıştır.

1996-2003 döneminde TMSF'ye alınan 20 bankanın mali yapılarının güçlendirilmesi, yeniden yapılandırılmaları ve yükümlülüklerinin devri amacıyla Hazine tarafından özel tertip tahviller ihraç edilmiş, Merkez Bankası'ndan avans kullanılmış ve TMSF'den kaynak aktarılmıştır. Aynı dönemde 8 bankanın bankacılık lisansları iptal edilerek tasfiye edilmiştir. 2003 Temmuz sonu itibarıyla TMSF yönetimindeki bankalara, geri ödemeler dahil edildikten sonra, ana para ve faiz borcu toplamı olmak üzere aktarılan toplam tutar 28,2 milyar dolara yükselmiştir. Hâlihazırda geçiş bankası olarak yapılandırılan Birleşik Fon Bankası A.Ş. TMSF bünyesinde bulunmaktadır (TBB, 2008b: 41).

2.3.3. Özel Bankaların Yeniden Yapılandırılması

Ekonomik kriz sürecinde özel bankalar, çok kısa vadeli kaynak yapıları nedeniyle yüksek oranda likidite ve faiz riskine ilave olarak kur riskine maruz kalarak mali yapılarında aşınmalar oluşmuştur. Ayrıca, ekonomik aktivitedeki keskin daralma sonucunda kredi riski de önemli ölçüde artış göstermiş, aktif kalitesi daha da zayıflamıştır.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizler mali bünyesi zayıf olan bankaları olduğu kadar mali bünyesi güçlü olan bankaları da olumsuz yönde etkilemiştir. Mali bünyesi zayıf olan bankalar krizler sonucunda daha da kötüleşerek faaliyetlerini sürdüremez hale geldiklerinden TMSF'ye devrolunurken, mali bünyesi güçlü olan bankalar ciddi sermaye kayıplarıyla karşı karşıya kalmışlardır. Bu kayıplar sonucunda sermaye yeterlilik oranları yasal sınırların altına gerileyen bu bankalar, sermayelerini artırmak suretiyle sermaye yeterliliklerini yasal oranın üzerine çıkarmışlardır. Nitekim 2001 yılında mali bünyesi güçlü bankaların sermayeleri, gerçekleşen 2,7 milyar dolarlık zarar ve kur etkisiyle 6 milyar dolar erimiş, özkaynakların toplam aktiflere oranı 2000 yılı sonunda %15,4 iken, 2001 yılı içerisinde %7,1'e kadar gerilemiş, bankaların sermaye artırımları ile yılsonunda %9,3 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2003: 24).

Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı ile aktif kalitesi bozulan ve sermayeleri hızla eriyen özel sermayeli bankaların sermaye yapılarının güçlendirilmesi için, üçlü denetimden geçirilerek sermaye desteği yapılması esasına dayalı bir program

uygulanmıştır. Üç aşamalı denetim, banka mali bünyelerinin iki defa farklı bağımsız denetim firmaları tarafından, son olarak da Bankalar Yeminli Murakıplarınca denetlenmesi aşamalarından oluşmaktadır. Bu kapsamda özel bankaların 2001 yılı sonu itibarıyla gerçek mali durumlarının enflasyon muhasebesi tekniği kullanılarak ortaya konulması amaçlanmıştır.

Yapılan denetim ve değerlendirme aşamasından sonra mali durumları ortaya çıkacak olan bankalardan öncelikle kendi imkânlarını kullanarak sermayelerini artırmaları istenmiştir. Eğer buna imkân yoksa bir defaya mahsus olmak üzere ve belirli şartlar çerçevesinde sermayelerinin güçlendirilmesi amacına yönelik olarak, ana sermayeye katılım veya sermaye benzeri kredi temini (katkı sermaye) şeklinde destek sağlanabilmesine imkân tanınmıştır. Bu yolla, ekonomik kriz sürecinde sektörde biriken risklerin kamu tarafından yapılacak sermaye desteği yoluyla çözümlenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, bankaların reel sektöre yeniden kaynak aktarabilecek duruma gelmesi ile kredi kanallarının daha iyi çalışması amaçlanmıştır. Yapılan bu işlemlerin neticesi olarak ekonomik büyümenin artacağı ve reel sektördeki şirketlerin borç geri ödeme kapasitelerinin daha da güçleneceği düşünülmüştür.

Yeniden yapılandırma sürecine, 30.09.2001 tarihli mali bilânçolarına göre bankacılık sektörü içindeki payı asgari %1 olan bankalar ile devir ve birleşme suretiyle bu büyüklüğe ulaşan bankalardan pozitif sermaye yeterliliği rasyosuna sahip bankaların katılabilmeleri uygun görülmüştür. Sektördeki payı %1'in altında olan bankalara ise ana sermayelerinin toplam aktiflerine oranını %5'e çıkarmaları şartıyla (yalnızca sermaye benzeri kredi desteğinden faydalanmak üzere) programa dahil olabilme imkanı getirilmiştir. Program kapsamına toplam 25 banka dahil edilmiştir. Üçlü denetimlerden sonra, yedek akçelerle karşılanamayacak ölçüde zararın mevcut olması durumunda banka genel kurullarının toplanarak gerekli nakit sermaye artırımlarını karara bağlaması öngörülmüştür.

Özel bankalara yönelik yeniden yapılandırma sürecinin temel aracı olan sermaye desteğinin, sermaye yeterliliği rasyosu %8'in altında kalan ve gerekli koşulları yerine getiren bankalara ana sermayeye katılım ve/veya sermaye benzeri kredi şeklinde yapılması planlanmıştır.

Bankalara yapılacak sermaye desteklerinde; sağlanacak desteğin karşılıksız olmaması, doğrudan sermaye aktarımında TMSF'nin kamu adına bankaya ortak olması, sermaye benzeri kredinin ise hisse senedine dönüştürülebilir olması amaçlanmıştır. Hisse fiyatlarındaki gelişmelerden dolayı kamunun zarar etme ihtimalinin ortadan kaldırılması amacıyla, bankayı kontrol eden ortaklara ait hisse senetlerinin rehin alınması yoluna gidilmiştir. Ayrıca, sermaye katkısı yapılacak bankaların yönetim kurullarına üye atanması suretiyle banka faaliyetlerinin kontrol altında tutulması hedeflenmiştir.

2.3.4. Reel Sektör Borçlarının Yeniden Yapılandırılması

2001 Şubat krizi sonrasında dalgalı kur uygulamasına geçilmesiyle, hem bankacılık sektörü hem de reel sektör ciddi kayıplara maruz kalmıştır. Hızla yükselen faiz oranları ve gecelik borçlanma oranları bu iki kesimin zararlarını artırmıştır. Bir yandan faiz ve kur artışları nedeniyle yükselen üretim maliyetleri diğer yandan gerileyen yurtiçi talep, reel sektörün üretim faaliyetleri üzerinde büyük bir baskı oluşturmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda mali bünyesi bozulan reel sektör şirketleri bankacılık sektörüne olan borçlarını ödeyemez hale gelmiş ve bankaların geri dönmeyen kredilerinde büyük oranda artışlar yaşanmıştır. Ayrıca bu süreçte bankaların reel sektöre yeni kredi kullandırmaması, hatta kullanılan kredileri vadesi dolmadan geri çağırması reel sektörün faaliyetlerini daha da zorlaştırmıştır (Çarmıklı, 2002).

Bankacılık sektöründe sürdürülen yeniden yapılandırma operasyonunun reel sektör kuruluşlarını da kapsaması yeniden yapılandırmanın kalıcı olması açısından son derece önem kazanmıştır. Ekonomide katma değer yarattığı düşünülen reel sektör firmalarının faaliyetlerini sürdürebilmeleri ve ödeme güçlerini yeniden kazanarak mali kesime olan borçlarını geri ödeyebilmeleri amacıyla reel sektöre yönelik olarak “İstanbul Yaklaşımı” adlı program uygulamaya konulmuştur. Bu amaçla 30.01.2002 tarih ve 4743 sayılı Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun ile reel sektör borçlarının mali sektör tarafından ek finansman desteği sağlanması yoluyla ve “Finansal Yeniden Yapılandırma Çerçeve Anlaşmaları” dahilinde yeniden yapılandırılarak yeni itfa planlarına bağlanması olanağı getirilmiştir.

TBB tarafından hazırlanan ve 25 adet banka, 17 adet banka dışı mali kurum, tasfiye halindeki T. Emlak Bankası A.Ş. ve TMSF tarafından imzalanan çerçeve anlaşması 4 Haziran 2002 tarihinde BDDK tarafından onaylanmıştır. Çerçeve anlaşmasının BDDK tarafından onaylanmasının ardından geçen 3 yıl içerisinde toplam 318 adet şirketin yaklaşık 6 milyar USD tutarındaki borcu yeniden yapılandırılmıştır. Bu şirketlerden 217 adedi büyük ölçekli, 109 adedi ise küçük ölçekli işletme statüsündedir.

2.4. Türk Bankacılık Sektöründe Yeniden Yapılandırma Sonrası Dönem

Yeniden yapılandırma sonrasında sektörde birleşme ve devralmalar, stratejik yatırımlar, rekabet ortamı, organik büyüme, finansal yenilikler, teknolojik alt yapı, finansal sisteme erişim, kurumsal kapasite, risk yönetim kültürünün yaygınlaşması, iş yapma kültürünün değişmesi ve beşeri sermayenin iyileşmesi gibi alanlar ön plana çıkmıştır. Bu süreçte, küresel sermayenin payı artmış ve sektördeki yatay birleşmelerin yanı sıra orta ve büyük ölçekli yerel bankalara yönelik stratejik yatırımlar gerçekleşmiştir. Yeniden yapılandırmanın oluşturduğu piyasa dinamikleri ve ölçek ekonomileri arayışı bankalar arası birleşme ve devirleri teşvik edici olmuştur. Bu çerçevede, 2001-2007 döneminde Türk bankacılık sektöründe sermaye yapısında anlamlı düzeyde değişiklik yaratan 10 adet birleşme yaşanırken 14 adet de hisse devri işlemi gerçekleşmiştir. Birleşme ve devir işlemlerinin 4'ünde işleme konu bankalar kalkınma ve yatırım bankası, 20'sinde ise mevduat bankası statüsündedir. Daha fazla müşteriye erişme çabası, sektördeki şube, personel, ATM ve POS (Point of Sale) cihazlarında Avrupa ülkelerinin ortalamasının üzerinde artış olmasını sağlamıştır. Sektör, en az kurumsal müşteriler kadar bireysel müşterileri de önemseyerek gerçek bankacılık yapma yönünde güçlenmiştir. Rekabetçi bir ortamda büyüme çabası, sektörde teknoloji kullanımını, dolayısıyla verimlilik ve etkinlik artışını da beraberinde getirmiştir. Bankalar, iş süreçlerinde esnek çözüm sağlama ve maliyet etkin olması nedeniyle bazı alanlarda destek hizmeti alma yolunu benimsemişlerdir. Bankacılıkta ihtisaslaşmanın önemi kavranmış ve belli hizmetlerde ürün farklılaşması yaratarak görece avantaj sağlama arayışları ortaya çıkmıştır. Mali bünyesi sağlamlaşan bankalar marka değerlerini yükseltmiş ve uluslararası borçlanma piyasalarından daha kolay fon bulabilir hale gelmişlerdir (BDDK, 2009d: 24).

Siyasi istikrarın ve uluslararası piyasalarda yaşanan likidite bolluğu, küresel ekonomik büyüme gibi olumlu gelişmelerin etkisiyle programın öngördüğü hedeflerin önemli bir kısmı gerçekleştirilmiş, 2002-2007 döneminde hızlı ve istikrarlı bir büyüme süreci yaşanmıştır. Ekonomide söz konusu dönemde görülen gelişmelere karşın, özel kesim tasarruf fazlasının açığa dönüşmesiyle artan cari açık, ekonominin zayıf noktasını oluşturmuştur. Ekonomik ve finansal büyümenin bir arada gerçekleştiği yeniden yapılandırma sonrası dönemde, yeniden yapılandırma sürecinin ve alınan tedbirlerin olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı 2004-2007 döneminde, bankacılık sektörü bilançosundaki reel büyüme, gayri safi milli hasılanın (GSMH) üzerinde gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörü bilançosu, şube ve personel sayısında 2002-2007 döneminde genel olarak artış yaşanmasına rağmen, banka sayısı birleşme ve satın almalarla küçülmeye devam etmiştir. Banka sayısı, 2002 yılına göre 8 adet azalarak, 2007 yılsonunda 46'ya gerilemiştir.

Küreselleşme, banka sisteminde yoğun bir uluslararasılaşmaya yol açmaktadır. Birçok ülke piyasasında yabancı bankaların payı yükselmekte, kimilerinde ise yabancılar piyasaya egemen olmuş görünmektedir. Söz konusu ülkelerin bazılarında yabancı kontrolünün artışı devlet bankalarının özelleştirilmesi ve Avrupa Birliği (AB) bütünleşmesi ile açıklanabilmektedir (Taşdelen, 2005: 304). Yeniden yapılandırma dönemi sonrasında uygulamaya konulan reformlar ve elde edilen kazanımlar Türk bankacılık sektörünü de yabancı yatırımcılar için çekici hale getirmiştir. Özellikle 2004 yılından itibaren, banka aktiflerinin istikrarlı olarak büyüme göstermesi, kredi hacminde yaşanan artışlar, ülkenin genç nüfusunun fazlalığı nedeniyle ortaya çıkan yüksek potansiyel, bağımsız düzenleme otoritesinin kurulması, Türk ekonomisinin makroekonomik göstergelerinde yaşanan iyileşme ve istikrar, enflasyonun tek haneli rakamlara inmesi, yüksek ve kesintisiz büyüme, AB'ye üyelik müzakerelerinin başlaması, geleceğe yönelik olumlu beklentiler gibi nedenler yabancı sermaye gruplarını Türk bankacılık sektörüne yatırım yapmaya teşvik etmiştir.

Yeniden yapılandırma sonrası dönemde, bankacılık sektörünün finansal aracılık işlevi büyümüş ve çeşitlenmiştir. Kredilerin toplam aktiflere oranı, 2002 yılından itibaren artmaya başlayarak, 2007 yılsonunda %48 düzeyine yükselmiştir. Mevduatın GSMH'ye oranı 2002 yılında %52 iken, 2007 yılında bu oran %54 olmuştur. Bu oranın sınırlı düzeyde artmasının nedeni, yabancı para mevduatın toplam içindeki payının hala

yüksek düzeyde seyretmesi ve bu dönemde Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanmasıdır. Bankacılık sektörünün finansal aracılık işlevinin önemli bir göstergesi olan mevduatın krediye dönüşme oranı, 2002-2007 döneminde hızla yükselmiştir. Aralık 2001 itibarıyla %35 olan oran, 2007 yılı itibarıyla %80 seviyesine ulaşmıştır (TBB, 2008b: 59).

Yeniden yapılandırma operasyonlarından sonra, kredilerin toplam aktifler içindeki payı azalırken, menkul kıymetler portföyünün payı artış göstermiştir. Söz konusu sonucun ortaya çıkışında, yeniden yapılandırma sürecinde özellikle kamu bankalarına verilen DİBS'ler etkili olmuştur. Bankaların kredi karşılıklarına ilişkin düzenlemelere uygun sınıflandırma yapmaları sonucunda, takipteki alacaklar ile kredi karşılıklarının kredilere oranı, yeniden yapılandırma öncesi döneme göre bir hayli artmıştır. Banka bilânçolarına enflasyon muhasebesinin uygulanması ile sermaye yedeklerinin ortaya çıkması ve bankaların kârlılık yapılarında nispi iyileşme yaşanması ödenmiş sermaye ve özkaynakların toplam aktifler içindeki payında artışa sebep olmuştur. Ayrıca faiz gelirlerinin toplam aktifler içindeki payı faiz oranlarındaki gerilemeye bağlı olarak azalmış, menkul kıymetlerden alınan faiz gelirleri ile sermaye piyasası işlemleri kârının toplam faiz gelirinine oranı artış göstermiştir.

Kredi stokundaki büyüme yanında, kredi hizmetleri önemli ölçüde çeşitlenmiştir. 2002 yılına kadar çok sınırlı düzeyde olan bireysel krediler, 2002-2007 döneminde hızla genişlemiştir. Nitekim bireysel kredilerin toplam kredi stoku içindeki payı 2002 yılında %14 düzeyinde iken, bu oran 2007 yılında %32'ye yükselmiştir. Bireysel kredilerin kendi içindeki dağılımına göre, 2002-2007 döneminde en hızlı artış tüketici kredilerinde yaşanmıştır. Kredi kartları bakiyesinin toplam kredi stoku içindeki payı 1 puan artışla %10'a çıkarken, tüketici kredilerinin payı 18 puan artarak, %23'e yükselmiştir. Tüketici kredilerinin alt dağılımına göre, özellikle konut kredileri ile ihtiyaç kredilerindeki artış dikkat çekicidir. Konut kredilerinin toplam krediler içindeki payı 10 puan artarak %11'e yükselmiştir. Böylece konut kredileri toplam tüketici kredilerinin yaklaşık yarısını oluşturmuştur. Genellikle küçük miktarlardan oluşan ihtiyaç kredilerinin payı da %3'ten %10'a yükselmiştir (TBB, 2008b: 60).

Yeniden yapılandırma sonrası dönemde artan reel yatırım harcamalarının en önemli finansman kaynağı bankalar olmuştur. Bankalar özellikle yurtdışı kaynakları

üzerinden verdikleri destekle cari denge açığına finansman sağlarken büyüyen ekonomi ve artan vergi gelirleri sayesinde 2002 sonrasındaki verimli döngünün en önemli faktörlerinden biri olarak gösterilen yüksek (faiz dışı) bütçe fazlasına ciddi bir katkı yapmışlardır (Özel, 2008: 260).

Özkaynaklar 2002 yılından itibaren hızla artmaya başlamıştır. 2002 yılında 26 milyar TL olan özkaynaklar, 2007 yılsonunda 73 milyar TL'ye yükselmiştir. Aralık 2007 itibarıyla, sektör için ortalama sermaye yeterlilik rasyosu %19,1 düzeyinde oluşmuştur (TBB, 2008b: 61).

2001 yılında yaşanan ekonomik krizden sonra uygulamaya konulan ekonomik programla birlikte düşen enflasyon ve reel faiz oranları, bankacılık sisteminin kârlılığını azaltmıştır. 2000 yılı öncesi yüksek enflasyon ortamında kamuyu fonlama yoluyla elde edilen yüksek kârların düşen enflasyonla birlikte azalması ve bu dönemden sonra artan operasyonel giderler bankaları yeni arayışlara yönelmek zorunda bırakmıştır. Bankacılıkta ölçek ekonomisi gün geçtikçe çok daha fazla önem kazanmıştır. Sektörde var olabilmek veya büyük bankalarla rekabet edebilmek sürekli bir sermaye artışı zorunlu hale getirmiştir.

2.5. Türk Bankacılık Sektöründe Yakın Döneme İlişkin Gelişmeler

Yeniden yapılandırma süreciyle birlikte alınan tedbirlerin olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı yıllar ile 2007 yılının ikinci yarısından itibaren önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan ve 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel kriz yılını içeren 2005-2008 yılları arası dönem, bu çalışmanın analiz sonuçlarının değerlendirilmesine ışık tutması açısından ayrı olarak incelenmesi gereken bir dönemdir.

İzleyen alt bölümlerde, yılsonları itibarıyla hazırlanan mali tablolar dikkate alınarak, Türk bankacılık sektörü mali bünyesinde 2005-2008 yılları arası dönemde görülen gelişmeler, BDDK ve TBB tarafından kamuya açıklanan veriler kapsamında özet halinde verilmiştir.

2.5.1. 2005 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

2005 yılı, yeniden yapılanma döneminin ardından bankacılık sisteminin daha güçlü bir yapı kazanmaya başladığı bir yıl olmuştur. Bu dönemde makroekonomik istikrarın sağlanmaya başlaması, enflasyon ve nominal faiz oranlarının düşmesi sonucunda bankacılık sektörünün aracılık fonksiyonunu daha etkili bir şekilde yerine getirmeye başlaması itibarıyla, sektör bilançosunun büyüdüğü, toplam aktif ve pasifler içerisinde Türk Lirası cinsinden payların arttığı, özkaynakların güçlendiği, duran aktiflerin azalması sonucu serbest sermayenin arttığı, karlılığın arttığı gözlemlenmiştir.

2005 yılsonu itibarıyla sektörde 51 banka bulunmakta olup, 3 adedi kamu bankası, 17 adedi özel banka, 13 adedi yabancı sermayeli ticari banka, 4 adedi katılım bankası, 13 adedi kalkınma ve yatırım bankası, 1 adedi de TMSF bankası niteliğindedir. Bankacılık sektörünün aktif toplamı 2005 yılsonu itibarıyla 397 milyar TL olarak gerçekleşmiş olup, toplam aktiflerin milli gelire oranı %82 olmuştur.

2002-2005 döneminde Türk bankacılık sektörü bilançosu, hem büyüme yönünde hem de çeşitliliğinin artarak yapısının değişmesi yönünde önemli gelişmeler kaydetmiştir. 2005 yılsonu itibarıyla sektörün menkul değer cüzdanı portföyü tutarı 143 milyar TL düzeyine ulaşmıştır. Faiz oranları ve döviz kurlarında görülen gerilemeye paralel olarak sektörün kredileri 149,9 milyar TL rakamına ulaşmıştır. 2000 yılından sonra ilk kez kredi portföyü menkul kıymetler portföyünü geçmiştir. Bu dönemde özellikle ekonomideki olumlu gelişmeler ve Türk Lirasına güvendedeki artışla paralel olarak, Türk lirası cinsinden kredilerde de önemli artışlar gerçekleşmiştir. Bu dönemde sektör bilançosunun hem aktif hem de pasif tarafında Türk Lirası cinsinden kalemlerde artış gözlemlenmiştir. Bankacılık sisteminin büyümesindeki önemli faktörler, hızlı ekonomik büyüme ve piyasa beklentilerinin olumlu yönde olması, uluslararası piyasadan borçlanma imkânlarında artış, Türk Lirasına olan güçlü talep, özkaynakların güçlendirilmesi ve rekabetin güçlenmesidir.

Bankaların en önemli fon kaynağı olan mevduat, 253 milyar TL'ye ulaşmıştır. Mevduatın para cinsi kompozisyonuna bakıldığında, Türk Lirası lehine olan dönüşümün, makroekonomik istikrarın büyük ölçüde sağlanmış olması ve Türk Lirasına yönelik güven artışı nedeniyle devam ettiği görülmüştür. Bankaların, yurt dışından

temin ettikleri sendikasyon kredileri ve sekuritizasyon kredileri anılan dönemde, 8 milyar ABD Doları seviyesine yükselmiştir. Aynı dönemde, özkaynaklar ise 53,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Duran aktiflerin de azalmasıyla birlikte serbest özkaynakların toplam aktiflere oranında artış yaşanmıştır. 2003 yılı başlarında %45 gibi oldukça düşük bir seviyede gerçekleşen mevduatın krediye dönüşüm oranı, 2005 yılsonu itibarıyla %61,8 seviyesine yükselmiştir.

2005 yılında faiz dışı gelirler, faiz gelirlerinden daha hızlı artmış ve sektörün net karı 5,7 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiştir. Sektörün net aktif karlılığı %2,1'den %1,4'e, özkaynak karlılığı ise %14'ten %10,6'ya gerilemiştir. Genel olarak faiz gelir ve giderlerindeki artış sınırlı kalırken, faiz seviyesindeki düşüş sonucu menkul değerlerden alınan faiz azalırken, artan kredi hacmi sonucu kredilerden alınan faiz gelirleri artmıştır. Toplam bilanço dışı yükümlülükler ise 198,9 milyar TL'ye ulaşmıştır.

2.5.2. 2006 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

2006 yılında, bankacılık sektörünün bilanço büyüme oranı, GSYİH büyüme oranı üzerine çıkarak büyüme trendini sürdürmüştür. 2006 yılsonu itibarıyla bankacılık sektörü aktiflerinin GSYİH'ye oranı %86,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Türk bankacılık sektöründe Aralık 2006 itibarıyla 4'ü katılım bankası olmak üzere toplam 50 banka faaliyet göstermekte olup, 50 bankanın 33'ü mevduat, 4'ü katılım ve 13'ü kalkınma ve yatırım bankasıdır. Koçbank A.Ş.'nin Yapı ve kredi Bankası A.Ş.'ye devredilmesi nedeniyle banka sayısı bir önceki yıla göre bir adet azalmıştır.

Bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 2006 yılsonu itibarıyla 499,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörüne ilişkin finansal göstergelere bakıldığında, sektörün yasal limitlerin üzerinde sermaye yeterliliği oranı ile çalıştığı ve serbest sermayesini artırdığı görülmektedir.

Uluslararası piyasalardan borçlanma imkanlarının arttığı, ekonomik faaliyetlerin canlı olduğu ve piyasa beklentilerinin olumlu yönde olduğu ilk yarıyılıda gösterilen bankacılık sektörü büyüme performansı, 2006 yılı Mayıs-Haziran döneminde piyasalarda yaşanan dalgalanmalar nedeniyle yavaşlama yönünde değişmiştir. Sektöre ilişkin kredi bakiyesi, 2006 yılsonu itibarıyla Mayıs-Haziran dönemindeki

dalgalanmaya rağmen 2005 yılsonuna kıyasla artış göstererek 219 milyar TL'ye çıkmıştır. 2005 yılsonu itibarıyla %4,65 olan takibe dönüşüm oranı, Aralık 2006 itibarıyla %3,71'e düşmüştür.

Bankacılık sektörünün finansal aracılık fonksiyonunun bir göstergesi olarak, krediler/toplam aktifler oranı 2006 yılsonu itibarıyla, 2005 yılına göre 5,4 puan artışla %43,8 olarak gerçekleşmiştir. Yine aynı şekilde diğer bir finansal aracılık fonksiyonu göstergesi olan krediler/mevduat oranında da söz konusu dönemde 9 puanlık bir artış göstererek %71,2'ye kadar yükselmiştir. Bireysel kredilerin toplam krediler içindeki payı 2006 yılı içerisinde %30 civarında yatay bir seyir izlemiştir. Menkul kıymetler portföyünün toplam aktifler içindeki payı 2006 yılı sonu itibarıyla %31,8 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün temel fon kaynağı olan mevduatın toplam büyüklüğü, 2006 yılsonu itibarıyla bir önceki yılsonuna göre %22 oranında artarak 307,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Bankacılık sektörünün pasif kaynakları içerisinde aynı dönemde mevduatın payı artarak %62 oranında gerçekleşmiştir. Ters para ikamesi sürecinde 2002 yılında %58 olan yabancı para mevduatın toplam mevduat içindeki payı 2006 yılsonunda %39,4 düzeyine gerilemiştir.

Dış piyasalardan sağlanan kaynaklar 2006 yılında da artarak, sendikasyon ve sekürütizasyon kredileri olarak 6,6 milyar dolar yeni fon sağlanmıştır. Bilanço dışı işlemlerin bilançoya oranı 2006 yılında yaklaşık 5 puan artışla %55,5'e yükselmiştir.

2006 yılında bankacılık sektörünün vergi sonrası kârı, 2005 yılsonuna göre artarak 11,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ayrılan karşılıkların azalması, ücret ve komisyon gelirlerindeki büyüme, faiz dışı diğer gelirlerdeki artış ile faiz dışı diğer giderlerdeki düşüş, karlılığa etki eden önemli faktörler olmuştur. Anılan dönemde sektörün kârlılık performansında görülen iyileşmede, getiri performansının yanında gider yapısındaki iyileşmenin de rolü bulunmaktadır. Toplam gelirler içinde kredilerden elde edilen faiz gelirlerinin menkul değerlerden elde edilenlerden daha yüksek seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

Sektörün yasal limitlerin üzerinde sermaye yeterliliği rasyosu ile çalıştığı ve serbest sermayesinin arttığı bu dönem, mevduat bankaları açısından kârlılıkların arttığı, kur riskinin genel olarak başarıyla yönetildiği ve bireysel kredilerin toplam krediler içindeki payının artarken tahsili gecikmiş alacaklarının brüt kredilere oranının azaldığı bir yıl olmuştur (BDDK, 2007b).

Bankacılık sektöründe rekabetin artması verimliliğin önemini daha da artırmış olup, son dönemde bankaların operasyonel maliyetlerini azaltma ve faiz dışı gelirlerini artırma yönündeki politikaları önem kazanmıştır. Yeniden yapılandırma sonrası dönemde faiz ve enflasyon oranlarında gerileme sonucu bankaların nominal faiz oranlarına bağlı gelir ve giderlerinin azalması, kârlılığın sürdürülmesinde net faiz dışı gelirlerin artırılması yanında faaliyetlerin etkin bir yapıda sürdürülmesini gerektirmiştir. Anılan dönemde işletme giderlerinin azaltılması yönündeki politikalar etkili olurken, organik büyümeye paralel olarak personel giderlerinin işletme giderleri içindeki payının arttığı görülmektedir. Kredi portföyünde yaşanan büyümeyle doğru orantılı olarak artan komisyon gelirlerinin, işletme giderlerini karşılama oranında yükselme gerçekleşmiştir. Sektör genelinde 2002 yılında %28,1 olan komisyon gelirleri/toplam işletme giderleri oranı 2006 yılında %46'ya yükselmiştir. Buna karşılık olarak bankaların elde ettikleri faiz gelirlerinin toplam gelirler içindeki payı nominal faiz oranlarındaki azalma ve artan rekabetle birlikte azalmaktadır. Sektör genelinde işletme giderlerinin toplam gelirlere oranı, 2006 yılsonunda %50,5 olarak gerçekleşirken, net faiz gelirleri/toplam gelirler oranı aynı dönemde %60 düzeyinde seyretmiştir (BDDK, 2007b).

Sektöre birleşme ve satın alma yoluyla giren stratejik yatırımların organik büyüme ile şube sayılarını artırma çabaları ve mevcut bankaların ekonomik büyümeye paralel olarak şube ağlarını genişletme yönündeki politikaları sonucu, 2004 yılsonu itibarıyla 6.186 olan şube sayısı 2006 yılsonu itibarıyla 7.296'ya ulaşmıştır.

Yeniden yapılandırma sonrası dönemde sektör aktiflerindeki büyüme ve çeşitlenmenin etkisiyle, banka bilançolarında yer alan iştirak, bağlı ortaklık, birlikte kontrol edilen ortaklık yatırımlarının azaldığı görülmektedir. Bununla birlikte söz konusu dönemde, azalan banka sayısı ile birlikte ekonomik büyüme ve finansal istikrarın güçlenmesiyle tetiklenen yabancı sermaye girişi sonucunda, yatay birleşmelerin yanı sıra orta ve büyük ölçekli yerel bankalara stratejik yabancı

yatırımların yapıldığı gözlenmektedir. Türk bankacılık sektörünün bankacılık hizmetleri açısından büyüme potansiyelinin yükselmesi ve doyum noktasına ulaşmamış olması, yabancı sermaye ilgisinin artmasında büyük etken olarak öne çıkmaktadır.

2.5.3. 2007 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

2007 yılı içerisinde başta ABD konut piyasası olmak üzere, tüm finansal piyasalarda yaşanan olumsuz gelişmeler, küresel düzeyde büyümenin görece olarak azalmasına neden olmuştur. Gelişmekte olan ülkelerin ise subprime mortgage (eşik altı konut kredisi) krizinden gelişmiş ekonomiler kadar etkilenmedikleri, görece yavaşlamaya rağmen 2007 yılının ikinci yarısından itibaren ekonomik büyümenin devam ettiği görülmüştür.

2007 yılsonu itibarıyla, Türk finans sektörünün toplam varlıklarının GSYİH oranı %89,7, bankaların aktiflerinin söz konusu büyüklüğe oranı ise %67,9 düzeyinde gerçekleşmiştir. Finans sektöründe bankacılık kesiminin görece yapısal ağırlığı devam etmekte olup, 2007 yılsonu itibarıyla finans sektörünün toplam aktiflerinin %75,7'sini bankacılık sektörü varlıkları oluşturmaktadır.

Haziran 2006 döneminden itibaren para politikasının sıkılaştırılması, Türk Lirasının yabancı paralar karşısında değer kazanması ve ekonomik faaliyetin yavaşlamasına bağlı olarak toplam aktiflerin yıllık büyüme hızında yavaşlama gözlemlenmiştir. 2007 yılsonu itibarıyla bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü bir önceki yıla göre artarak 581,6 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Anılan dönemde kredi portföyü 285,6 milyar TL bakiye ile bilanço içerisinde %49,1 pay teşkil etmiştir. Buna karşın, menkul değerler portföyünün toplam aktifler içerisindeki payında düşüş devam etmiş ve bu pay %28,3 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2002-2007 dönemi topluca incelendiğinde, bir kredi genişlemesinin varlığı tespit edilmektedir. Bu genişlemenin büyük ölçüde 2001 krizi sonrası ivmelenen finansal derinleşmeden kaynaklandığı görülmektedir. Milli gelir büyümesi, istikrar ortamı, dezenflasyon süreci, reel faizlerin düşmesi, artan yabancı sermaye girişi, borçlanma vadesinin uzaması, uluslararası borçlanma olanaklarının iyileşmesi ve varlık

değerlerinin yükselmesi gibi faktörler şirketler ve hane halkı kesiminde borçlanma eğilimini artırmıştır (BDDK, 2008b).

Anılan dönemde krediler/mevduat oranı 6,3 puanlık bir artış ile son yıllardaki artış eğilimini koruyarak %77,5 düzeyine yükseldiği görülmektedir. Aynı dönemde 356,9 milyar TL bakiyeye ulaşan mevduat, toplam kaynaklar içerisinde %61,4 pay teşkil etmektedir. 2006 yılı boyunca azalma eğiliminde olan takibe dönüşüm oranı, 2007 yılında daha durağan bir seyir izlemiştir. Ortalama takibe dönüşüm oranı Aralık 2007 itibarıyla %3,42 olarak gerçekleşmiştir.

Anılan dönemde bankacılık sektörünün makroekonomik ortamdaki istikrara ve diğer ekonomik göstergelerdeki olumlu gelişmelere paralel olarak, kamu kesimini finanse eden bir aktif yapısından, şirketler ve hane halkını finanse eden bir plasman yapısına doğru yönelmiş; bu itibarla sektörün aktif yapısında menkul kıymetlerin payı azalırken kredilerin payında genel bir artış eğilimi söz konusu olmuştur. Artan kredi portföyü bakiyesine paralel olarak bankacılık sektörü aracılık fonksiyonu göstergelerinden olan mevduatın krediye dönüşüm oranı da artarak yaklaşık %80 düzeyine ulaşmıştır.

2007 yılsonu itibarıyla Türk bankacılık sektörünün dönem net kârı bir önceki yılın aynı dönemine göre nominal bazda %30,7 artarak 14,8 milyar TL'ye erişmiştir. Bu dönemde karlılık artışı, büyük ölçüde kredilerden alınan faizlerin ve menkul değerler portföyünden elde edilen faiz gelirlerinin bir önceki döneme göre hızlı artışından kaynaklanmıştır. Anılan dönemde özkaynak getirisi %19,6'ya ve aktif getirisi %2,6'ya ulaşmıştır. 2007 yılsonu itibarıyla bankacılık sektörü sermaye yeterliliği oranı %18,9 olarak gerçekleşmiştir.

Özkaynakların gelişimi bankacılık sektörünün sağlamlığı açısından önem arz etmektedir. 2001 yılında sermayelerini güçlendiren bankalar 2002 yılından sonra uluslararası bir standart olan %8 oranındaki Basel şartının çok üzerinde bir sermaye yeterliliği ile çalışmışlardır. Yüksek sermaye ile çalışmak ek maliyet yaratması bağlamında bankalar için verimli bir şey değildir. Ancak gerek yaşanan kriz tecrübeleri gerek BDDK tarafından bankalarca tutturulması istenilen %12 oranındaki sermaye yeterliliği gerekliliği karşısında, bankalar gerektiğinde kullanabilecekleri serbest

sermaye miktarlarını artırmışlardır. Bu da sistemin şoklara karşı dayanıklılığını artıran bir faktör olmuştur (Özel, 2008: 263). Bu itibarla, anılan dönemde Türk bankacılık sektörü, küresel düzeyde etkileri 2008 yılı sonunda hissedilmeye başlanacak kriz ortamına daha hazırlıklı girmiştir. Ayrıca bu dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında 2006 yılında olduğu gibi finans sektörü önemli bir pay almıştır.

Toplam işletme giderlerinin toplam gelirlere oranı ve personel giderlerinin işletme giderleri içerisindeki payı, Aralık 2006'ya göre sektör genelinde yükselmiştir. Sektör genelinde işletme giderlerinin toplam gelirlere oranı dalgalı bir seyir izleyerek 2007 yılı sonunda %51, personel giderlerinin toplam işletme giderlerine oranı ise bankacılık sektöründeki organik büyümeye bağlı olarak personel sayısında görülen artışın da etkisiyle 2007 yılında %37,2 olarak gerçekleşmiştir.

Bankacılık sektörünün faiz dışı gelirlerini artırma yönünde izlediği politikalar ve kredi portföyündeki genişlemeye paralel olarak komisyon gelirlerini artırması sonucu, komisyon gelirlerinin toplam işletme giderlerine oranı genel bir artış eğilimi göstermekte olup, sektör genelinde %48,2 olarak gerçekleşmiştir. Komisyon gelirlerinin işletme giderlerine oranı ve net faiz gelirlerinin toplam gelirler içerisindeki payının artması, sürdürülebilir kârlılığa katkıda bulunmuştur. Bu bağlamda verimlilik göstergelerinde 2007 yılının genelindeki gelişim değerlendirildiğinde, sektördeki organik büyümeye rağmen işletme giderlerinin kontrol altında tutulduğu dikkat çekmektedir. Mevduat bankalarının 2007 yılı içerisinde şube ağlarındaki genişleme politikalarına rağmen, yılın genelinde işletme giderlerinin toplam gelirlere oranının kontrol altında tutulduğu görülmektedir (BDDK, 2008b).

Aynı dönemde, toplam faiz giderleri %28,6 oranında artmasına rağmen net faiz gelirleri %22,7 oranında yükselmiştir. 2002 yılında sektör genelinde %62,7 olan net faiz gelirleri/toplam gelirler oranı 2004 yılında %68'e yükselmekle birlikte 2007 yılında %61,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda bankacılık sektöründe nominal faiz oranlarındaki düşüş, artan rekabet sonucu faiz marjlarında yaşanan daralma ve komisyon geliri artışı, bankaların faiz gelirlerinin toplam gelirler içindeki payının azalmasına neden olmaktadır (BDDK, 2008c).

Uluslararası fonlara erişim imkânının artması neticesinde, Türk bankacılık sisteminin kullandığı sendikasyon ve seküritizasyon kredileri 2007 yılsonu itibarıyla 26,4 milyar ABD Dolarına ulaşmış olup, bu kredilerin ağırlıklı ortalama vadesi 4,7 yıldır. Sektörün dış piyasalardan sağladığı fonlarda seküritizasyonun payı artış eğilimindedir (BDDK, 2008b).

Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı, Aralık 2007 itibarıyla 50 olarak gerçekleşmiştir. Bankaların fonksiyonları itibarıyla dağılımına bakıldığında, %66 oranıyla sektörde en fazla mevduat bankalarının faaliyet gösterdiği görülmektedir. Mevduat bankacılığı ağırlıklı bir yapının mevcut olduğu bankacılık sektöründe, 2007 yılsonu itibarıyla toplam şube sayısı 8.117'ye ulaşmıştır.

2.5.4. 2008 Yılı Türk Bankacılık Sektöründe Gelişmeler

2007 yılının ikinci yarısından itibaren, başta gelişmiş ülke piyasaları olmak üzere etkisini artıran finansal kriz, yaygın ekonomik bir krize dönüşmüştür. Söz konusu kriz sürecinde 2008 yılının üçüncü çeyreğine kadar kesintisiz devam eden büyüme eğiliminde belirgin bir yavaşlama gözlenmiştir. Küresel ekonomik krizin Türkiye'yi de etkilemeye başlamasıyla birlikte, Türkiye ekonomisinin, 2003-2007 yılları arasında ortalama %7 civarındaki büyüme hızı, 2008 yılında %0,9'a gerilemiştir. Ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması, dış finansman imkânlarının daralması ile birlikte kısmi mevduat çekilişi dolayısıyla artan kaynak maliyeti, bekleyişlerin kötüleşmesinin bilanço üzerindeki etkileri, 2008 yılının üçüncü çeyreğinden sonra görülmeye başlanmıştır.

Gelişmiş ülkelerin bankacılık sektörüne kıyasla Türk bankacılık sektörü, yaşanmış kriz tecrübeleri ve subprime mortgage (eşik altı konut kredisi) riskinin düşüklüğü doğrultusunda krizden göreceli olarak daha az etkilenmiştir. Bu dönemde Türk bankacılık sektörü 2008 yılında da büyümeye devam etmiştir. Ekonomideki durgunluğun yılsonuna doğru belirginleşmesi sonucu karlılıkta düşüş yaşanırken, küresel gelişmelerin reel kesim üzerinde etkilerinin görülmeye başlanması ile birlikte takipteki alacakların brüt kredilere oranı %3,6'ya yükselmiştir.

2008 yılsonunda 32'si mevduat, 13'ü kalkınma ve yatırım, 4'ü katılım bankası olmak üzere 49 banka faaliyet göstermektedir. 2008 yılsonu itibarıyla bankacılık

sektörünün toplam aktifleri 733 milyar TL'ye ulaşmıştır. Toplam aktiflerdeki artışa en büyük katkıyı, 2007 yılsonuna göre %29 oranında artarak 367,6 milyar TL bakiyeye ulaşan krediler yapmıştır. Küresel piyasalarda yaşanan olumsuzluklar, faiz ve döviz kurlarındaki artışlar ve ekonomideki yavaşlama eğilimi, kredilerin 2008 yılındaki artışını sınırlandırmıştır. Risklerin artması ve likidite sıkışıklığı etkilerinin görülmesi bankaların daha ihtiyatlı davranmasına yol açmıştır. Ancak yılsonu itibarıyla belirginleşen olumsuz ekonomik ortama rağmen, Türk bankacılık sektörünün toplam kredi hacmi 2008 yılında da artış göstermiştir.

2002 yılı sonrası dönemde toplam aktifler içindeki payının artmasıyla birlikte kredilerin aktif büyümesine katkısı da artmıştır. 2003 yılında toplam aktif büyümesinin %47'si kredilerden gelirken 2007 sonunda bu oran %81'e yükselmiştir. 2008 sonunda küresel krizin etkisiyle kredi büyümesinin yavaşladığı ve aktif büyümesine katkısının da %54'e indiği görülmektedir. 2008 yılsonunda menkul değerler portföyüne yapılan plasmanların artmasının etkisiyle toplam aktif büyümesinin %19'u menkul değerler portföyünden kaynaklanmıştır.

2007 yılına göre %35 oranında artan mevduat, toplam yabancı kaynaklar içinde %70 civarındaki istikrarlı payını korumaktadır. Bankacılık sektörünün toplam mevduat ve toplanan fonlar büyüklüğü, 2008 yılsonu itibarıyla, 454,6 milyar TL'ye yükselmiştir. Yabancı para cinsinden mevduat ve toplanan fonlar büyüklüğünün, toplamdaki payının gerileme eğilimi 2008 yılında da devam etmiştir. Söz konusu dönemde Türk Lirası cinsinden mevduatın ortalama vadesi kısaltmaya devam etmiştir.

Uluslararası likiditenin küresel krizin etkisiyle azalması ve borçlanma maliyetlerinin artması karşısında dış piyasalardan sağlanan kaynaklar 2007 yılsonuna göre yaklaşık %11 civarında azalmıştır.

Sektörün sermaye yeterliliği oranı, Aralık 2008 itibarıyla %18 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılsonu itibarıyla bankacılık sektörünün dönem net karı, 2007 yılsonuna göre azalarak 13,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Tahsili gecikmiş alacaklar için ayrılan karşılıkların artması, kambiyo zararları sebebiyle faiz dışı gelirlerin düşmesi ve net faiz gelirlerinin büyümesindeki yavaşlama, operasyonel giderlerin artması karlılığın azalmasında önemli etkenlerdir.

Söz konusu dönemde faiz giderlerinin faiz gelirlerine göre; faiz dışı giderlerin ise faiz dışı gelirlere göre daha yüksek oranda artması, sektörün karlılığını olumsuz etkilemiştir. Kredilerden alınan faizler, ücret ve komisyonlar ile bankacılık hizmet gelirleri toplamı, sektörün gelirlerinin %64,6'sını oluşturmaktadır. Bunun yanında, sektörde mevduat ağırlıklı finansman yapısının devam ettiği görülmektedir. Nitekim mevduata verilen faizler, toplam giderlerin %54'ünü oluşturmakta; buna karşılık mali piyasalara ödenen faizlerin payı %12,6 düzeyinde bulunmaktadır. Bankacılık sektörünün aktif ve özkaynak karlılığında ise; büyük oranlarda olmamakla beraber, 2007 yılsonundan itibaren görülen düşme eğilimi, yılın son çeyreğinde de devam etmiş; söz konusu oranlar sırasıyla %2 ve %16,8 düzeyine gelmiştir (BDDK, 2009b).

Küresel boyutlarda görülen krizin ülkemiz piyasalarında da hissedilmeye başlamasıyla birlikte faiz oranlarında meydana gelen artış ve ekonomideki yavaşlama, menkul kıymetlere plasmanları artırmıştır. Söz konusu artışta, kredi stokunun kalitesinin korunmaya çalışılması ve bankaların likit varlık tercihlerinin artması önemli rol oynamıştır. Piyasalarda görülen likidite sorunu ile birlikte Merkez Bankası'nın likidite politikasına ve bankaların likidite ihtiyacının artmasına bağlı olarak yılın son çeyreğinde Merkez Bankası'ndan ve bankalardan alacaklar kalemlerinde belirgin bir yükselme yaşanmıştır.

Sektörün aracılık fonksiyonunun göstergesi olarak kabul edilen krediler/mevduat, krediler/toplam aktifler oranları ekonomideki yavaşlamaya bağlı olarak artış eğilimini koruyamamıştır. Türk bankacılık sisteminin aktif büyüklüğündeki artışa paralel şekilde, 2008 yılında şube sayısında da artış gözlenmiş olup, 2008 yılsonu itibarıyla 9.304'e ulaşmıştır. Türk bankacılık sektörüne banka başına şube sayısı açısından bakıldığında yoğunlaşmanın görece düşük bir alan olduğu görülmektedir. Bu durum, Türk bankacılık sektörünün perakende bankacılık ağırlıklı bir yapı arz etmesi sonucu ölçekten bağımsız olarak belirli düzeyde şube açma gerekliliğinin bir sonucudur (BDDK, 2009c).

Ekonomik konjonktüre rağmen devam eden rekabet neticesinde, 2008 yılı, bankalar açısından verimliliğin ve karlılığın görece önemini koruduğu bir dönem olmuştur. Sektör genelinde işletme giderlerinin toplam gelirlere oranı dalgalı bir seyir izlemekte olup, 2008 yılı sonunda %52,6'ya yükselmiştir. Personel giderlerinin toplam

işletme giderlerine oranı bankacılık sektöründeki büyümeye bağlı olarak personel sayısında görülen artış sonucu 2005-2008 döneminde sürekli olarak artmış ve bu oran 2008 yılında %38,5 olarak gerçekleşmiştir. Bankacılık sektörünün faiz dışı gelirlerini artırma yönünde izlediği politikalar ve kredi portföyündeki genişlemeye paralel olarak, komisyon gelirlerinin toplam işletme giderlerine oranı artmaktadır. Nitekim söz konusu oran, sektör genelinde %49,3 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2009c).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVDUAT BANKALARININ ETKİNLİĞİNİN VERİ ZARFLAMA ANALİZİ İLE ÖLÇÜLMESİ

3.1. Analizin Yöntem ve Kapsamı

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe yer alan mevduat bankalarının 2005-2008 dönemindeki etkinlikleri ve toplam faktör verimliliği değişimleri ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında DEA ile Malmquist Endeksi metotları kullanılarak ölçülmüştür. Anılan dönem, ülkemizde 2001 yılında yaşanan finansal krizin ertesinde yeniden yapılandırma tedbirlerinin olumlu etkilerinin görülmeye, piyasaların normalleşmeye, istikrara doğru gidişin başladığı yıllar ile 2007 yılının ikinci yarısından itibaren önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan ve 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel kriz yılını içermesi açısından önemlidir. Bu bağlamda, mevduat bankalarının Kasım 2000 ve Şubat 2001 tarihlerinde yaşanan kriz sonucu uygulanan yeniden yapılandırma sonrası dönemde gerçekleştirdikleri görece performans ve küresel krizin başlama sürecindeki değişimlerin belirlenebilmesi çalışmanın önceliği olmuştur. Yıllık bazda teknolojik değişimin etkisini ayırt edebilmek için Malmquist Endekslerinden yararlanılmıştır. DEA ve Malmquist Endeksi analizlerinin gerçekleştirilmesinde DEAP version 2.1 programı kullanılmıştır.

Analizlerde, bankaların girdileri üzerinde etki güçlerinin daha fazla olduğu kanaatine varılarak girdi odaklı yaklaşım benimsenmiştir. Girdi ve çıktı odaklı modellerin tamamen aynı sınırları tahmin etmesi ve etkin sınır üzerinde bulunan karar birimlerinin aynı olması, sadece etkin olmayan karar birimlerinin etkinlik ölçülerinin bazen farklılık gösterebilmesi analizde kullanılan yaklaşım seçiminde göz önünde bulundurulmuştur. Analize dahil edilen bankaların ölçek etkinlikleri de ölçeğe göre sabit getiri yerine ölçeğe göre değişen getiri varsayımı altında analizlere dahil edilerek saptanmıştır.

Bankacılık sektörünün girdi ve çıktılarının tanım ve ölçüleri hakkında kapsamlı ve genele yaygın bir teori mevcut değildir. Genel olarak bankacılık ile ilgili yapılan çalışmalarda, üretim, aracılık ile karlılık yaklaşımlarından birisinin tercih edilerek girdi ve çıktıların belirlendiği görülmektedir. Üretim yaklaşımında, bankalar işgücü, sermaye ve diğer demirbaşları girdi olarak kullanarak mevduat, kredi ve menkul değerler cüzdanı üreten konumundaki kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Aracılık yaklaşımına göre, bankalar topladıkları fonların kredi ve diğer varlıklara dönüşmesinde aracılık yapan kuruluşlardır. Karlılık yaklaşımında ise, bankalar ekonomi açısından üstlendikleri görevlerinin yanı sıra kar amaçlayan kuruluşlar olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmanın etkinlikleri ve verimlilik değişimlerinin ölçülmesinde, Denizler vd’de (2007) olduğu gibi, bankacılık operasyonlarının üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisini de içeren bütünsel iki aşamalı bir süreç olarak alınması yaklaşımı benimsenmiştir. Bu çalışmanın girdi ve çıktılarının belirlenmesinde adı geçen çalışmadan faydalanılmakla birlikte, son dönem bankacılık sektörü mali bünyesine etkileri bakımından farklı girdi ve çıktı unsurları da tarafımızca değerlendirmeye alınmıştır. Bu itibarla çalışmada yer alan analizlerde, üretim yaklaşımı kapsamında “özkaynaklar”, “diğer faaliyet giderleri¹”, “faiz giderleri ile verilen ücret ve komisyonları toplamı” olmak üzere üç girdi, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar” toplamı olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir. Aracılık yaklaşımı kapsamında ise, “özkaynaklar”, “diğer faaliyet giderleri”, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar toplamı” olmak üzere dört girdi, “toplam krediler” ve “faaliyet gelirleri toplamı²” olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir.

¹ Resmi Gazete’nin 10.02.2007 tarih ve 26430 sayılı nüshasında yayımlanarak yürürlüğe giren “Bankalarca Kamuya Açıklanacak Finansal Tablolara İlişkin Açıklama ve Dipnotlar Hakkında Tebliğ” uyarınca; “Diğer Faaliyet Giderleri”, personel giderleri, kıdem tazminatı karşılığı, banka sosyal yardım sandığı varlık açıkları karşılığı, maddi duran varlık değer düşüş giderleri, maddi duran varlık amortisman giderleri, maddi olmayan duran varlık değer düşüş giderleri, maddi olmayan duran varlık amortisman giderleri, özkaynak yöntemi uygulanan ortaklık payları değer düşüş gideri, elden çıkarılacak kıymetler değer düşüş giderleri, elden çıkarılacak kıymetler amortisman giderleri, satış amaçlı elde tutulan ve durdurulan faaliyetlere ilişkin duran varlıklar değer düşüş giderleri, diğer işletme giderleri toplamından oluşmaktadır. Türk bankacılık sektöründe “Diğer Faaliyet Giderleri”nin önemli bir bölümünü, personel giderleri ile faaliyet kiralama ve bakım onarım giderlerinden müteşekkil diğer işletme giderleri oluşturmaktadır.

² Anılan Tebliğ uyarınca; “Faaliyet Gelirleri Toplamı”, net faiz geliri/gideri, net ücret ve komisyon gelirleri/giderleri, temettü gelirleri, net ticari kar/zarar, diğer faaliyet gelirleri toplamından oluşmaktadır. Türk bankacılık sektöründe “Faaliyet Gelirleri Toplamı”nın önemli bölümünü, net faiz gelirleri oluşturmaktadır.

Belirlenen girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin tutarlar, Denizer vd'ye (2007) paralel olarak şube sayılarına bölünerek, önemli bir girdi unsuru olarak kabul edilen şube sayıları da analize dahil edilmiştir. Diğer taraftan kredilendirme ve mevduat büyümesinde olduğu gibi mevduat dışı yabancı kaynakların gelişiminin de üretim ve aracılık faaliyetleri açısından önemli potansiyeli oluşturduğu kanaatine varılmıştır. Bu itibarla, para piyasalarının işleyişinin ideal seviyeye henüz ulaşamamasına karşılık, son dönem banka mali bünyelerinde ağırlığının artması ve önemli bir likidite kaynağı olması sebebiyle “para piyasalarına borçlar” kalemi de analizlere dahil edilmiştir. Öte yandan “alınan krediler” kalemi, yaşanan küresel kriz öncesi son dönemde bol likidite koşullarında bankalarca önemli ölçüde kullanılan, ancak krizle birlikte hem maliyet hem de tutar yönünden oluşan kısıtlar sebebiyle azalma eğilimi gösteren yurtdışı borçlanmaları içermesi nedeniyle analizlere dahil edilmiştir.

Bununla birlikte, “özkaynaklar” ve “diğer faaliyet giderleri” kalemlerinin, bankaların hem üretim hem de aracılık fonksiyonlarının gerçekleştirilmesinde kullanılıyor olması görüşünden hareketle, anılan mali tablo kalemleri Denizer vd'de (2007) bahsedilen yöntemle ayrıştırılmıştır. Bu ayrıştırmada, bir birim faiz gelirin (giderinin) bir birim finansal aracılık (üretim) işleminden oluştuğu temel varsayımından yola çıkarak, faiz gelirleri ve faiz giderleri toplamının toplam işlem hacmini temsil ettiği kabul edilmiştir. Faiz giderlerinin çoğunlukla üretim fonksiyonu ile ilişkili bir kalem olması sebebiyle, faiz giderlerinin faiz giderleri ile faiz gelirleri toplamına (toplam işlem hacmi) oranının³, üretim fonksiyonunun toplam işlem hacmi içerisindeki payını temsil ettiği sonucuna varılmıştır. Denizer vd (2007) çalışmalarında, belirli varsayımlarla uyguladıkları bahsedilen yöntemin tutarlılığını, analiz sonuçlarının değerlendirilmesi bölümünde doğrulamışlardır.

Bankalar ellerinde fon fazlası olan kişi ve kuruluşlar ile faaliyetlerini yürütebilmek için ek kaynaklara gereksinme duyan kişi ve kuruluşlar arasında aracılık fonksiyonu üstlenir. Bu fonksiyonun gerçekleştirilmesinde bankalar gelişen teknoloji ile birlikte mekan ve zaman farkını giderek uyumlaştırmaktadır. Söz konusu fonksiyon, temel anlamda küçük ölçekli ve/veya kısa vadeli fonlar ile büyük ölçekli ve uzun vadeli fon yaratırken üretim fonksiyonuna dayanmaktadır.

³ Faiz Giderleri/(Faiz Giderleri + Faiz Gelirleri)

Veri zarflama tekniği kullanılarak gerçekleştirilen bu etkinlik lme çalışmasında, analizler için gerekli veriler Türkiye Bankalar Birliği'nin yıllık istatistiklerinden alınmıştır. Çalışma kapsamına 2005-2008 dönemini kapsayan, 4 yıla ait kesiksiz veriye sahip, 20 adet mevduat bankası dahil edilmiştir. 2008 yılsonu itibarıyla analize dahil edilen bankaların, Türk bankacılık sektörünün seçilmiş bazı mali tablo kalemleri bazında temsil ettiği yüzdeler Tablo 3.1'de verilmektedir.

Tablo 3.1. Analize Dahil Edilen Bankaların Seçilmiş Kalemler Bazında Toplam Bakiye ve Sektörel Yüzdeleri

	Toplam Aktifler (Milyon TL)	Toplam Krediler* (Milyon TL)	Toplam Mevduat (Milyon TL)	Toplam zkaynaklar (Milyon TL)	Net Dönem Kar/Zararı (Milyon TL)	şube Sayısı	Personel Sayısı
Bakiyeler	670.669	347.510	446.162	69.217	11.572	8.631	162.512
Sektörel Yüzdeler	0,95	0,95	0,98	0,84	0,91	0,98	0,95

*Toplam Krediler = Krediler + Takipteki Krediler - zel Karşılıklar

2008 yılsonu verilerine göre, analize dahil edilen bankaların toplam aktifleri, sektörün %95'i gibi önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan yöntemin nispi bir etkinlik karşılaştırması yapmasından ve karar birimleri sayısı ile kullanılan verilerdeki değişmelere duyarlı olmasından dolayı, merkezi yabancı ülkelerde bulunan bankaların Türkiye'deki banka statüsündeki şubeleri, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen bankalar, analize dahil edilen mevduat bankaları içerisine alınmamıştır. Bankacılık faaliyetlerinin sınırlı olması ve sektör içerisindeki paylarının çok düşük kalması sebebiyle, verileri etkinlik analizinde u örnekler yaratan bazı mevduat bankaları da analiz kapsamına alınmamıştır. Çalışma kapsamında dikkate alınan banka verileri ve analiz sonuçları hakkındaki bilgilere bu bölümde yer verilmekle birlikte, hesaplanan ortalamalar ve yapılan değerlendirmeler banka isimleri konu edilmeksizin analize dahil tüm bankaları kapsayıcı şekilde sunulmaktadır. Analize dahil edilen bankaların alfabetik sıraya göre listesi EK-1'de, üretim ve aracılık yaklaşımları çerçevesinde elde edilen etkinlik değerleri EK-2 ile EK-3'te, Malmquist Endeks değerleri ise EK-4 ile EK-5'te analize dahil edilen bankalara herhangi bir kurala bağlanmadan rastgele atanmış kod numaraları ile birlikte verilmektedir.

Veri zarflama analizi, teknik etkinlik değerleri tahmin edilen birimlerin, analize dahil edilen diğer birimlere göre etkinliklerini ölçmekte olup, analiz sonuçlarına göre yapılan değerlendirmeler çalışma kapsamına alınan bankalar ile sınırlı olarak kalmakta,

ancak analize dahil edilen bankaların sektörde temsil ettiği önemli düzeydeki pay doğrultusunda da sektörün etkinliği konusunda bilgi vermektedir.

3.2. Girdi ve Çıktı Değerlerine İlişkin İstatistikler ve Değerlendirme

Çalışmanın üretim yaklaşımı çerçevesinde yapılan analizlerinde kullanılan girdi ve çıktılara ilişkin bazı açıklayıcı istatistikler yıl bazında Tablo 3.2’de verilmektedir.

Tablo 3.2. Üretim Yaklaşımında Kullanılan Girdi ve Çıktılar İçin Özet İstatistikler

		GİRDİLER*			ÇIKTILAR*	
		Özkaynaklar	Diğer Faaliyet Giderleri	Faiz Giderleri+Verilen Ücret ve Komisyonlar	Toplam Mevduat	Alınan Krediler+Para Piyasalarına Borçlar
2005	Ortalama	2.153,95	784,92	3.281,77	31.884,47	10.187,69
	St. Sapma	1.096,28	608,02	1.531,69	15.463,05	6.406,96
2006	Ortalama	2.465,75	780,71	4.303,37	37.105,87	12.369,12
	St. Sapma	1.171,26	285,80	1.946,24	16.468,23	7.245,27
2007	Ortalama	2.773,35	765,05	4.850,41	37.671,76	11.797,03
	St. Sapma	1.368,48	293,58	2.283,15	17.798,97	8.422,42
2008	Ortalama	2.790,04	819,44	5.271,72	40.919,24	12.438,29
	St. Sapma	1.076,53	234,29	2.329,50	19.578,86	7.339,53

* Girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin değerler, girdi ve çıktı unsurları şube sayısına bölünerek elde edilmiş her bir bankanın değerleri toplamının ilgili yıllara ilişkin ortalama ve standart sapma istatistikleridir.

Çalışmanın aracılık yaklaşımı çerçevesinde yapılan analizlerinde kullanılan girdi ve çıktılara ilişkin açıklayıcı istatistikler ise yıl bazında Tablo 3.3’te verilmektedir.

Tablo 3.3. Aracılık Yaklaşımında Kullanılan Girdi ve Çıktılar İçin Özet İstatistikler

		GİRDİLER*			ÇIKTILAR*		
		Özkaynaklar	Diğer Faaliyet Giderleri	Toplam Mevduat	Alınan Krediler+Para Piyasalarına Borçlar	Toplam Krediler	Faaliyet Gelirleri
2005	Ortalama	3.857,57	1.404,73	31.884,47	10.187,69	23.058,39	3.655,21
	St. Sapma	1.945,90	1.002,10	15.463,05	6.406,96	10.891,68	1.601,63
2006	Ortalama	3.932,51	1.263,36	37.105,87	12.369,12	30.148,12	3.912,43
	St. Sapma	1.799,61	474,72	16.468,23	7.245,27	14.014,40	1.705,28
2007	Ortalama	4.466,88	1.254,21	37.671,76	11.797,03	32.936,24	4.104,23
	St. Sapma	2.027,09	475,32	17.798,97	8.422,42	15.272,21	1.975,67
2008	Ortalama	4.498,21	1.338,63	40.919,24	12.438,29	34.729,44	4.078,48
	St. Sapma	1.527,46	372,48	19.578,86	7.339,53	14.923,57	1.470,03

* Girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin değerler, girdi ve çıktı unsurları şube sayısına bölünerek elde edilmiş her bir bankanın değerleri toplamının ilgili yıllara ilişkin ortalama ve standart sapma istatistikleridir.

Analizlerde kullanılan girdi ve çıktı unsurlarının yıllar itibarıyla gelişimine bakıldığında, genel anlamda ortalama değerlerde ve standart sapmalarda artış olduğu

görülmektedir. Ancak, aracılık yaklaşımında girdi olarak kullanılan diğer faaliyet giderleri kaleminde tersi yönde bir azalış söz konusudur. Standart sapma değerlerinin yüksek olmasının, analize konu edilen bankalar arasında farklı bilanço büyüklüğü ve çeşitliliğine sahip bankaların ölçek farklılıklarının bir sonucu olduğu söylenebilir.

İzleyen sayfadaki Tablo 3.4 ile Tablo 3.5'te, üretim ve aracılık yaklaşımı bazında analizlerde kullanılan girdi ve çıktı unsurları ile bu unsurların analize dahil edilen tutarlarına ulaşmada kullanılan diğer unsurların toplam tutarlarının, yıllar itibarıyla bir önceki yıl toplam tutarlarına oranla ne ölçüde artış veya azalış gösterdiği verilmektedir. Söz konusu tablolarda verilen "öz kaynaklar" ve "diğer faaliyet giderleri" tutarları, önceden de bahsedildiği üzere Denizer vd'de (2007) bahsedilen yöntemle ayrıştırılmış tutarları temsil etmektedir.

Tablo 3.4. Üretim Yaklaşımı Bazında Analizlerde Kullanılan Bazı Bilanço Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları

ÜRETİM YAKLAŞIMI*									
Yıl	Faiz Gelirleri	Faiz Giderleri	Diğer Faaliyet Giderleri	Verilen Ücret ve Komisyonlar	Toplam Mevduat	Para Piyasalarına Borçlar	Alınan Krediler	Şube Sayısı	Özkaynaklar
2005-2006	0,33	0,45	0,08	0,18	0,27	0,49	0,35	0,12	0,23
2006-2007	0,27	0,29	0,19	0,15	0,15	0,07	0,02	0,11	0,29
2007-2008	0,22	0,23	0,22	0,16	0,27	0,48	0,33	0,15	0,12

* Söz konusu oranlar, şube sayısına bölünmemiş tutarlar üzerinden hesaplanmıştır.

Tablo 3.5. Aracılık Yaklaşımı Bazında Analizlerde Kullanılan Bazı Bilanço Kalemlerinin Bir Önceki Yıla Göre Artış Oranları

ARACILIK YAKLAŞIMI*										
Yıl	Faiz Gelirleri	Faiz Giderleri	Diğer Faaliyet Giderleri	Toplam Mevduat	Alınan Krediler	Para Piyasalarına Borçlar	Toplam Krediler	Faaliyet Gelirleri	Şube Sayısı	Özkaynaklar
2005-2006	0,33	0,45	-0,02	0,27	0,35	0,49	0,51	0,18	0,12	0,10
2006-2007	0,27	0,29	0,18	0,15	0,02	0,07	0,29	0,24	0,11	0,29
2007-2008	0,22	0,23	0,20	0,27	0,33	0,48	0,31	0,11	0,15	0,11

* Söz konusu oranlar, şube sayısına bölünmemiş tutarlar üzerinden hesaplanmıştır.

Analizlerde kullanılan bilanço kalemlerinin yıllar itibarıyla gelişimine bakıldığında, bir önceki yıldaki değerlerine göre genel anlamda bir artış olduğu görülmektedir. Söz konusu tutarlar ilgili yıllardaki şube sayılarına bölünerek analizlere dahil edildiği için, şube sayısındaki artışa bağlı olarak analize konu tutarlarında farklılık oluşabilmektedir.

Tablo 3.2 ile Tablo 3.3'te ortalama özkaynak tutarlarında meydana gelen artışta, kapsamlı yeniden yapılandırma programı ile birlikte banka sermayelerinin güçlendirilmesinin ardından, kamunun gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkinliğinin artması, risk bazlı denetim anlayışının güçlenmesi, bankacılık mevzuatının uluslararası kabul görmüş uygulamalara yakınlaştırılması, bankacılık sektöründe risk yönetimi anlayışının artarak yerleşmesinin bankaların sermaye yeterliliği bakımından daha ihtiyatlı davranarak özkaynaklarını güçlü tutmak istemelerinin önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle ekonomik aktivitedeki artış, dış kaynak sağlama koşullarının iyileşmesi ve likidite bolluğu ile kamu kesiminin finansal sistem üzerindeki baskısının azalması sonucu kredi arzındaki büyümeye karşılık, sermaye yeterliliği açısından güçlü özkaynak gereksinimi artmıştır. Bununla birlikte ekonomideki olumlu konjonktür ile birlikte karlılığın artması da özkaynakların büyümesinde önemli rol oynamıştır. Tablo 3.4 ile Tablo 3.5 incelendiğinde ise, şube sayılarına bölünmemiş özkaynak tutarlarının 2007 döneminde en yüksek artış oranını gerçekleştirdiği ve 2008 yılında söz konusu artış oranının azalmaya başladığı görülmektedir.

Tablo 3.2 ile Tablo 3.3'e göre, alınan krediler ve para piyasalarına borçlar ortalama bakiyesi 2007 yılında azalma gösterse de genel olarak 2005-2008 döneminde yükseliş trendi içerisinde yer almıştır. Söz konusu dönemde, para piyasalarının etkinliğinin artması, 2008 yılının son çeyrek dönemi hariç uluslararası konjonktürün uygun olması dolayısıyla yurtdışından uzun vadeli ve düşük faizli borçlanmaların artması mevduat dışı kaynakların büyümesinde önemli etkenlerdir. Tablo 3.4 ile Tablo 3.5 incelendiğinde ise, alınan krediler ve para piyasalarına borçlar bakiyelerinin 2007 yılındaki artış hızında görece bir yavaşlama gerçekleştiği görülmektedir. Bu itibarla 2007 yılında şube sayısı artış hızının söz konusu bilanço kalemlerinin artış hızının üzerine çıkması ile birlikte, Tablo 3.2 ile Tablo 3.3'te belirtilen ortalama tutarlarında azalma meydana gelmiştir. Alınan krediler ve para piyasalarına borçlar toplam bakiyesi artmaya devam etse de 2007 yılı içerisinde ABD konut piyasasında ve finansal piyasalarda

yaşanan olumsuz gelişmelerin söz konusu bakiyenin artış hızını olumsuz yönde etkilediği anlaşılmaktadır. Ayrıca 2005-2008 döneminde yurtdışı borçlanma yoluyla elde edilen anılan döviz cinsi mevduat dışı kaynakların bilanço içerisindeki payların artış oranının, TL'nin söz konusu dönemde başlıca yabancı paralar karşısında değerlendirilmesinden de etkilenerek değişkenlik gösterebildiği göz önünde bulundurulmalıdır.

Mevduat, söz konusu dönemde banka bilançolarında en önemli fonlama kaynağı olma eğilimini sürdürmüş, toplam kaynaklar içerisindeki payında artış görülmüştür. Bunda mevduatın ülkemiz için geleneksel yatırım aracı olarak kabul edilmesinin büyük payı bulunmaktadır. Tablo 3.4 ile Tablo 3.5'ten de görüldüğü üzere mevduat bakiyesi artış hızının şube sayısı artış hızının üzerinde gerçekleşmesi, Tablo 3.2 ile Tablo 3.3'te verilen ortalama mevduat bakiyesinin artışında etkili olmuştur. Standart sapmanın 2005-2008 arası dönemde artış trendinde olması da, analize konu bankalar arasında ortalamadan uzaklaşan mevduat yoğunlaşmasının yıllar itibarıyla artarak gerçekleştiği şeklinde yorumlanabilir.

Yeniden yapılandırmanın gerçekleştirildiği ve istikrarın sağlandığı 2002 yılı sonrası dönemde, bankaların aracılık işlevlerinin güçlenmesiyle birlikte, kredilerin toplam aktifler içerisindeki payı ve stok çeşitliliği artış göstermiştir. Bu dönemde ekonomik istikrarın göreceli olarak sağlanması sonucu sağlanan büyüme, düşen enflasyon, beklentilerin iyileşmesi ile birlikte azalan faizler tüm alanlarda olduğu gibi bireysel kredileri de artırmıştır. Tablo 3.2 ile Tablo 3.3'e göre ortalama kredi bakiyesi yıllar itibarıyla sürekli artış gösterirken, Tablo 3.4 ile Tablo 3.5 verilerine göre, şube sayıları ile oranlanmamış kredi bakiyesi artış hızı 2006 yılından sonra yavaşlamaya başlamıştır.

Etkin çalışan bir bankacılık sisteminde rekabet, aracılık maliyetlerinin aşağıya inmesine yardımcı olurken, şeffaflık artmakta ve sistemde bilgi akışkanlığı sağlanmaktadır. Faiz ve enflasyon oranlarında gerileme yaşanan yeniden yapılandırma sonrası dönemde bankaların nominal faiz oranlarına bağlı gelir ve giderlerinin azalması, kârlılığın sürdürülmesinde net faiz dışı gelirlerin artırılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, diğer faaliyet giderlerini azaltmaya yönelik operasyonel maliyetlerin azaltılması, ürün ve hizmet ağının genişletilmesi/iyileştirilmesi gibi uygulamalar

bankaların artan rekabet ortamında ayakta kalma şanslarını artırmıştır. Tablo 3.2 ve Tablo 3.3'ye göre ortalama diğer faaliyet giderleri bakiyesi 2005-2007 döneminde yıllar itibarıyla azalırken, 2008 yılında artışa geçmiştir. Şube sayıları ile oranlanmamış tutarlar ile değerlendirildiğinde ise, Tablo 3.4 ve Tablo 3.5'e göre 2006 yılında 2005 yılına göre azalan diğer faaliyet giderleri, diğer yıllarda sürekli artış kaydetmiştir. Standart sapmaların söz konusu dönemde azalması ise, analize konu bankalar arasında şube başına düşen diğer faaliyet giderlerinin ortalama değerlerden çok fazla sapma göstermediğini ifade etmektedir.

Net faiz gelirleri, faaliyet gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. 2005-2008 döneminde kamunun borçlanma gereğinin azalmasıyla birlikte net faiz gelirlerinin yapısı değişmiş, kredilerden alınan faizlerin payında artış gerçekleşmiştir. Kredi hacminin 2002 yılı sonrasında hızlı artış göstermesine karşılık, kamu bankalarının görev zararlarının kamu borçlanma kâğıtlarıyla yenilenmesi ve bu kâğıtların getirilerinin kredilerden daha yüksek olması sebebiyle, kredilerden alınan faizlerin faaliyet gelirleri içerisindeki payı göreceli olarak finansal varlıklardan sağlanılardan düşük kalmıştır. Kredilerin getirisi ancak 2007 yılında finansal varlıkların getirisini yakalayabilmiştir (TBB, 2008b). Bununla birlikte, DİBS yatırımlarının azalmasıyla birlikte artan kredi hacmi karşısında net ücret ve komisyon gelirlerinde artış sağlanmıştır. Faiz giderleri içerisinde ise mevduata verilen faizler, mevduattaki artışa paralel olarak en büyük paya sahip iken, kullanılan kredilere verilen faizler ikinci sırada gelmektedir. Tablo 3.4 ile Tablo 3.5'e göre 2005-2008 döneminde faiz gelirleri ve faiz giderleri artış hızı yavaşlamıştır. Faaliyet gelirleri bakiyesi ise daha önce bahsedilen faiz dışı gelirlerden sağlanan gelişmelerin de etkisiyle 2008 yılına kadar hızla artarken, 2008 yılındaki artış hızının şube sayısı artış hızının altında kalması sonucu Tablo 3.2 ve Tablo 3.3'den de görüldüğü üzere ortalama olarak düşmeye başlamıştır.

Diğer taraftan burada bu çalışma için önemli bir girdi unsuru olarak kabul edilen şube sayılarından ayrıca bahsedilmesi gerekmektedir. Nitekim bu çalışmada, belirlenen girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin tutarlar, bankaların ilgili yıllardaki şube sayılarına bölünerek analize dahil edilmiştir. 2005 yılı sonrasında orta ölçekli bankalar başta olmak üzere sektör genelinde, organik büyüme konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Bankacılık sektörü 2005-2008 dönemi içerisinde Tablo 3.4 ile Tablo 3.5'ten de görüldüğü üzere aktif büyümesi ile birlikte şube ve dolayısıyla personel sayılarını da

artırmıştır. Artan personel sayısına karşılık personelle ilişkili olarak oluşan giderler ve şube açılışları ile ilgili olarak oluşan işletme giderleri diğer faaliyet giderleri içerisinde analize dahil edilmiştir. Bununla birlikte, bankacılık sektörü teknolojik gelişmelerden de faydalanarak şube dışı hizmet kanalları sayısını ve çeşidini de artırarak hizmet ağlarını genişletmiştir.

Analizlerde girdi ve çıktı unsuru olarak kullanılan bilanço kalemlerinin gelişiminin ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesi amacıyla derlenen ülkemiz ekonomisi temel ekonomik göstergeleri Tablo 3.6'da verilmektedir.

Tablo 3.6. Türkiye Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeleri

Türkiye Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeleri*					
	Birim	2005	2006	2007	2008
Faiz oranları (Yıllık ortalama, net, bileşik)					
O/n	%	14	19	17	16
Kamu kağıtları	%	14	22	17	18
Kamu kağıtları vadesi	Gün	690	852	999	819
Döviz kurları					
Dolar (Yıl sonu)	USD/TRY	1,3418	1,4056	1,1593	1,5218
12 aylık değişme	%	0	5	-18	31
Euro (Yıl sonu)	EUR/TRY	1,5875	1,8515	1,7060	2,1435
12 aylık değişme	%	-13	17	-8	25
Enflasyon (12 aylık değ)					
Üretici	%	3	12	6	8
Tüketici	%	8	10	8	10
Büyüme					
GSYİH	%	8,4	6,9	4,5	1,1
GSYİH	Milyar TL	649	758	856	950

Kaynak: www.tbb.org.tr

3.3. Veri Zarflama Analizi ve Sonuçların Değerlendirilmesi

Bu çalışmada, analize dahil edilen tüm bankalar için etkinlik skorları hesaplandıktan sonra, analize konu edilen dönemin her banka üzerindeki etkilerinin farklı olabileceği düşüncesiyle bankalar sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre sınıflandırılarak, üretim ve aracılık yaklaşımlarına göre hesaplanan etkinlik değerlerinin yıllar itibarıyla anılan sınıflar içerisinde ortalamaları alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur. Bu itibarla, bankaların mevcut ölçek büyüklüklerindeki etkinliklerini araştırmak amacıyla, analize konu olan bankalar sektördeki ilgili yıl aktif paylarına göre

üç gruba ayrılmıştır. Aktif payları %5'in üzerinde olan bankalar büyük ölçekli bankalar, aktif payı %1-%5 arasında olan bankalar orta ölçekli bankalar ve aktif büyüklüğü %1'in altında olan bankalar ise küçük ölçekli bankalar şeklinde sınıflandırılmıştır. Bununla birlikte analize dahil edilen bankalar içerisinde yer alan kamu bankaları ve yabancı sermayeli bankalar TBB tarafından yapılan sınıflandırmaya göre ayrıca bir sınıf altında değerlendirilmiştir.

Etkinlik analizi sonucu elde edilen değerler, analizin yapıldığı bankalar içerisindeki nispi etkinliği göstermektedir. Etkinlik değerleri en yüksek olan bankalar "1" değerini almakta, daha düşük etkinlik performansına sahip bankalar ise "0" ile "1" arasında etkinlik değerleri almaktadırlar. Önceki bölümlerde de belirtildiği üzere, CCR Modeli ölçeğe göre sabit getiri varsayımı altında teknik etkinliği ölçerken, BCC Modeli ölçeğe göre değişken getiri varsayımı altında saf teknik etkinliği ölçmektedir. Özetle, Teknik Etkinlik=Saf Teknik Etkinlik x Ölçek Etkinliği'dir. Bu itibarla, CCR Modeli ile hesaplanan teknik etkinlik değerleri, BCC Modeli ile bulunan saf teknik etkinlik değerlerine bölünerek, DEAP version 2.1 programı ile ölçek etkinliği rakamları elde edilmiştir.

Ölçek etkin bankalar ölçeğe göre sabit getiri seviyesinde üretim yapacaklardır. Ölçek etkin olmayan bankalar ölçeğe göre artan getiri seviyesinde faaliyet göstermekte iseler, ölçeği büyütürük etkinlik artışı sağlayabilirler. Söz konusu bankalar ölçeğe göre azalan getiri seviyesinde faaliyet göstermekte iseler, ölçeği küçültürük etkinliklerini artırabilirler (Bastı, 2006: 152).

3.3.1. Üretim Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler

Önceki bölümde bahsedilen kapsam çerçevesinde, üretim yaklaşımına göre yıllar itibarıyla hesaplanan etkinlik değerleri Tablo 3.7'de yer almaktadır.

Tablo 3.7. Üretim Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Tüm Bankaların Ortalama Etkinlik Değerleri	0,943	0,957	0,937	0,949
Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	0,838	0,894	0,873	0,908
Ölçek Etkinlikleri	0,958	0,980	0,964	0,959

Tablo 3.7'nin ilk satırında, analize konu edilen 20 adet mevduat bankasının üretim yaklaşımı çerçevesinde ilgili yıllardaki etkinlik skorlarının ortalaması verilmektedir. Bu itibarla, etkinlik skorlarının en yüksek olduğu yıl 2006 yılı olmuştur. Söz konusu tablonun ikinci satırında verilen, 20 adet banka içerisinde etkin skor derecesine sahip olamayan bankaların etkinlik skorlarının ortalama değerlerine bakıldığında ise, etkinlik skorlarının en yüksek olduğu yıl 2008 yılı olmuştur. Söz konusu bankalar mevcut girdileriyle sistem içerisinde ölçeklerine göre ulaşabilecekleri çıktı düzeyinin altında kalmışlardır.

2005 yılında tam etkin olan banka sayısı 13 iken, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 12, 10, 9 adet banka tam etkin olabilmıştır. 2005-2008 yılları arası dönemde ara yıllarda değişme olsa dahi 2005 ve 2008 yılsonları itibarıyla karşılaştırıldığında 9 adet banka tam etkinliğini korurken, 6'sının etkinlik skorunda azalma, 5'inin etkinlik skorunda artış görülmüştür.

Üretim yaklaşımı çerçevesinde elde edilen etkinlik skorlarının ölçekler bazında sınıflandırılarak hesaplanan etkinlik ortalamaları Tablo 3.8'de yer almaktadır.

Tablo 3.8. Üretim Yaklaşımına Göre Ölçekler Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Büyük Ölçekli Bankalar	0,974	0,986	0,935	0,967
Orta Ölçekli Bankalar	0,905	0,940	0,957	0,946
Küçük Ölçekli Bankalar	0,946	0,944	0,915	0,933

Ölçek bazında büyük ölçekli bankalarda 2006 yılı, orta ölçekli bankalarda 2007 yılı, küçük ölçekli bankalarda 2005 yılı etkinliklerin en yüksek olduğu yıl olmuştur. 2005-2008 döneminde büyük ölçekli banka sayısı değişmeden 7 adet olarak devam etmiş olup; 2005 yılında 6, 2006 yılında 5, 2007 yılında 3, 2008 yılında 4 adet büyük banka tam etkin olmuştur.

Aynı dönemde 6 adet olan orta ölçekli banka sayısı 2007 ile 2008 yıllarında 7 adede çıkmış olup; 2005 yılında 2, 2006 yılında 3, 2007 yılında 4, 2008 yılında 2 adet orta ölçekli banka tam etkin olmuştur.

Aynı dönemde 7 adet olan küçük ölçekli banka sayısı 2007 ile 2008 yıllarında 6 adede düşmüş olup; 2005 yılında 5, 2006 yılında 4, 2007 yılında 3, 2008 yılında 3 adet küçük banka tam etkin olmuştur.

2005, 2006 ile 2008 yıllarında üretim yaklaşımına göre büyük ölçekli bankalar en yüksek etkinlik skorlarına sahip iken, 2007 yılında orta ölçekli bankaların en yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu itibarla, 2005-2008 yılları arasındaki dönemde üretim yaklaşımı çerçevesinde 2007 yılı haricindeki tüm yıllarda büyük ölçekli bankaların etkinlik skorları orta ve küçük ölçekli bankalara göre daha yüksektir. Tablo 7’de verilen ölçek etkinliği değerlerinden de anlaşılacağı üzere, analize dahil edilen 20 adet mevduat bankası içerisinde sadece 7 bankanın büyük ölçekte olduğu dikkate alındığında, ülkemizdeki bankaların büyük bölümünün düşük ölçek altında faaliyet gösterdiği ve bir ölçek sorunu bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bulgular sonucunda analize dahil edilen bankalar açısından ölçek ekonomisinin geçerli olduğu, dolayısıyla ölçek büyüklüğü arttıkça etkinlik değerlerinin de artacağı düşünülebilir.

Üretim yaklaşımı çerçevesinde elde edilen etkinlik skorlarının sermaye yapısı bazında sınıflandırılarak hesaplanan etkinlik ortalamaları Tablo 3.9’da yer almaktadır.

Tablo 3.9. Üretim Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Kamu Bankaları	0,939	0,972	0,963	0,978
Özel Bankalar	0,944	0,955	0,932	0,945
Yerli Bankalar	0,963	0,969	0,947	0,966
Yabancı Bankalar	0,769	0,910	0,918	0,920

Üretim yaklaşımı çerçevesinde sermaye yapısı bazında kamu sermayeli bankalar için 2008 yılı, özel sermayeli bankalar için 2006 yılı, yerli sermayeli bankalar için 2006 yılı, yabancı sermayeli bankalarda 2008 yılı etkinliklerin en yüksek olduğu yıl olmuştur. 2005-2008 döneminde kamu sermayeli banka sayısı değişmeden 3 adet olarak devam etmiş olup; 2005 ve 2008 yılsonları itibarıyla karşılaştırıldığında tüm yıllar boyunca tam etkin olan 2 banka haricinde diğer bankanın etkinlik skorunda yükselme görülmüştür. Söz konusu bulgu, büyük ölçekli grupta yer alan kamu bankalarının ölçek ekonomisinden olumlu yönde etkilendiklerini göstermektedir.

2005 yılında tam etkin olan özel sermayeli banka sayısı 11 iken, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 10, 8, 7 adet özel sermayeli banka etkin olabilmiştir. 2005-2008 yılları arası dönemde ara yıllarda değişme olsa dahi 2005 ve 2008 yılsonları itibarıyla karşılaştırıldığında 7 adet özel sermayeli banka tam etkinliğini korurken, 6'sının etkinlik skorunda azalma, 4'ünün etkinlik skorunda artış görülmüştür.

2005 yılında 2, 2006 yılında 4, 2007 ile 2008 yıllarında 7 adet yabancı sermayeli banka analizlere dahil edilmiş olup, 2006 yılında 1, 2007 yılında 3, 2008 yılında 2 adet yabancı sermayeli banka tam etkin olmuştur. 2005 yılında ise hiçbir yabancı sermayeli banka tam etkin olamamıştır. 2005 yılında 13, 2006 yılında 11, 2007 yılında 7, 2008 yılında 7 adet yerli sermayeli banka tam etkin olmuştur.

Girdiye yönelik DEA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırmaktadır. Analiz sonucunda yıllar ve banka itibarıyla tutarları farklılık göstermekle birlikte etkin olmayan bankaların, üretim yaklaşımı çerçevesinde çıktı miktarlarını sabit tutmak suretiyle en fazla azaltmaları gereken girdiler sırasıyla “faiz giderleri+verilen ücret ve komisyonlar toplamı” ile “özkaynaklar” olmuştur.

3.3.2. Aracılık Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler

Aracılık yaklaşımına göre yıllar itibarıyla hesaplanan etkinlik değerleri Tablo 3.10'da yer almaktadır.

Tablo 3.10. Aracılık Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Tüm Bankaların Ortalama Etkinlik Değerleri	0,988	0,978	0,993	0,987
Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	0,950	0,928	0,951	0,913
Ölçek Etkinlikleri	0,952	0,959	0,953	0,979

Tablo 3.10'un ilk satırında, analize konu edilen 20 adet mevduat bankasının aracılık yaklaşımı çerçevesinde ilgili yıllardaki etkinlik skorlarının ortalaması verilmektedir. Bu itibarla, etkinlik skorlarının en yüksek olduğu yıl 2007 yılı olmuştur. Söz konusu tablonun ikinci satırında verilen, 20 adet banka içerisinde etkin skor derecesine sahip olamayan bankaların etkinlik skorlarının ortalama değerlerine bakıldığında ise benzer eğilimin yaşandığı görülmektedir.

2005 yılında tam etkin olan banka sayısı 15 iken, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 14, 17, 17 adet banka tam etkin olabilmıştır. 2005-2008 yılları arası dönemde ara yıllarda değişme olsa dahi 2005 ve 2008 yılsonları itibarıyla karşılaştırıldığında 14 adet banka tam etkinliğini korurken, 2'sinin etkinlik skorunda azalma, 4'ünün etkinlik skorunda artış görülmüştür.

Aracılık yaklaşımı çerçevesinde elde edilen etkinlik skorlarının ölçekler bazında sınıflandırılarak hesaplanan etkinlik ortalamaları Tablo 3.11'de yer almaktadır.

Tablo 3.11. Aracılık Yaklaşımına Göre Ölçekler Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Büyük Ölçekli Bankalar	0,996	0,991	1,000	1,000
Orta Ölçekli Bankalar	0,985	0,988	0,993	1,000
Küçük Ölçekli Bankalar	0,981	0,957	0,984	0,957

Ölçek bazında büyük ve orta ölçekli bankalar için 2008 yılı, küçük ölçekli bankalar için ise 2007 yılı etkinliklerin en yüksek olduğu yıl olmuştur. 2005-2008 döneminde büyük ölçekli banka sayısı değişmeden 7 adet olarak devam etmiş olup; 2005 ve 2006 yıllarında 6 banka, 2007 ve 2008 yıllarında tüm büyük bankalar tam etkin olmuştur.

Aynı dönemde 6 adet olan orta ölçekli banka sayısı 2007 ile 2008 yıllarında 7 adede çıkmış olup; 2005 ve 2006 yıllarında 4 banka, 2007 yılında 6 banka, 2008 yılında ise tüm orta ölçekli bankalar tam etkin olmuştur.

Aynı dönemde 7 adet olan küçük ölçekli banka sayısı 2007 ile 2008 yıllarında 6 adede düşmüş olup; 2005 yılında 5, 2006 ve 2007 yıllarında 4, 2008 yılında 3 adet küçük banka tam etkin olmuştur.

2005, 2006 ve 2007 yıllarında aracılık yaklaşımına göre büyük ölçekli bankalar en yüksek etkinlik skorlarına sahip iken, 2008 yılında hem orta hem de büyük ölçekli bankaların en yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu anlaşılmaktadır.

2005-2008 yılları arasındaki dönemde aracılık yaklaşımı çerçevesinde sırasıyla büyük ve orta ölçekli bankaların daha yüksek etkinlik skorlarına sahip olduğu görülmektedir. Tablo 3.10'da verilen ölçek etkinliği değerlerinden de anlaşılacağı üzere,

üretim yaklaşımı çevresinde yapılan analizlere paralel olarak, ülkemizdeki bankaların büyük bölümünün düşük ölçek altında faaliyet gösterdiği ve bir ölçek sorunu bulunduğu sonucuna varılmaktadır. Bu bulgular sonucunda analize dahil edilen bankalar açısından ölçek ekonomisinin geçerli olduğu, dolayısıyla ölçek büyüklüğü arttıkça etkinlik değerlerinin de artacağı düşünülebilir.

Aracılık yaklaşımı çerçevesinde elde edilen etkinlik skorlarının sermaye yapısı bazında sınıflandırılarak hesaplanan etkinlik ortalamaları Tablo 3.12’de yer almaktadır.

Tablo 3.12. Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı Bazında Yıllar İtibarıyla Etkinlik Değerleri

	2005	2006	2007	2008
Kamu Bankaları	1,000	1,000	1,000	1,000
Özel Bankalar	0,985	0,974	0,991	0,985
Yerli Bankalar	0,986	0,977	0,997	0,993
Yabancı Bankalar	1,000	0,983	0,984	0,976

Aracılık yaklaşımı çerçevesinde sermaye yapısı bazında kamu sermayeli bankalar için tüm yıllar, özel sermayeli bankalar için 2007 yılı; yerli sermayeli bankalar için 2007 yılı, yabancı sermayeli bankalar için 2005 yılı etkinliklerin en yüksek olduğu yıl olmuştur. 2005-2008 döneminde kamu sermayeli banka sayısı değişmeden 3 adet olarak devam etmiş olup; tüm yıllar boyunca kamu bankalarının hepsi tam etkinlik skorunda çalışmışlardır. Söz konusu bulgu ve kamu bankalarının tümünün büyük ölçekli bankalar arasında yer alması, ölçek ekonomisi konusunda yapılan tespiti doğrular niteliktedir.

2005 yılında tam etkin olan özel sermayeli banka sayısı 12 iken, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında sırasıyla 11, 14, 14 adet özel sermayeli banka etkin olabilmiştir. 2005-2008 yılları arası dönemde ara yıllarda değişme olsa dahi 2005 ve 2008 yılsonları itibarıyla karşılaştırıldığında 11 adet özel sermayeli banka tam etkinliğini korurken, 2’sinin etkinlik skorunda azalma, 4’ünün etkinlik skorunda artış görülmüştür.

2005 yılında 2, 2006 yılında 4, 2007 ile 2008 yıllarında 7 adet yabancı sermayeli banka analizlere dahil edilmiş olup, 2005 ve 2006 yıllarında 2, 2007 ve 2008 yıllarında 5 adet yabancı sermayeli banka tam etkin olmuştur. 2005 yılında 13, 2006 yılında 12, 2007 yılında 12, 2008 yılında 12 adet yerli sermayeli banka tam etkin olmuştur.

Önceki sayfalarda da belirtildiği üzere, girdiye yönelik DEA modelleri, belirli bir çıktı bileşimini en etkin bir şekilde üretebilmek amacıyla, kullanılacak en uygun girdi bileşiminin nasıl olması gerektiğini araştırmaktadır. Analiz sonucunda yıllar ve banka itibarıyla tutarları farklılık göstermekle birlikte etkin olmayan bankaların, aracılık yaklaşımı çerçevesinde çıktı miktarlarını sabit tutmak suretiyle en fazla azaltmaları gereken girdiler sırasıyla “toplam mevduat”, “krediler+para piyasalarına borçlar toplamı” ile “özkaynaklar” olmuştur.

3.3.3. Üretim ve Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Bütünsel Analizler

Bankacılık operasyonlarını bütünsel olarak değerlendirmek açısından üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisine göre yıllar itibarıyla hesaplanan etkinlik değerlerinin ortalamaları Tablo 3.13’te yer almaktadır.

Tablo 3.13. Her İki Yaklaşımına Göre Elde Edilen Etkinlik Değerlerinin Yıllar İtibarıyla Ortalaması

	2005	2006	2007	2008
Üretim Yaklaşımı	0,943	0,957	0,937	0,949
Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	0,838	0,894	0,873	0,908
Aracılık Yaklaşımı	0,988	0,978	0,993	0,987
Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	0,950	0,928	0,951	0,913
İki Yaklaşımın Ortalama Etkinliği	0,966	0,968	0,965	0,968
İki Yaklaşımına Göre Etkin Olmayan Bankaların Ortalaması	0,894	0,911	0,912	0,911

Tablo 3.13’e göre, analize konu edilen 20 adet mevduat bankasının üretim ve aracılık olmak üzere her iki yaklaşım çerçevesinde hesaplanan etkinlik skorlarının ortalaması incelendiğinde, 2005 yılından 2008 yılına doğru gidildikçe bankaların etkinlik skorları değişmekle birlikte, 2008 yılsonundaki etkinlik skorlarının 2005 yılına göre yüksek düzeyde kaldığı görülmektedir. Söz konusu bankalar için etkinliğin en yüksek olduğu yıllar 2006 ve 2008 yılları olmuştur.

20 adet banka içerisinde her iki yaklaşıma göre etkin skor derecesine sahip olmayan bankaların etkinlik skorlarının ortalama değerlerine bakıldığında ise benzer eğilimin yaşandığı görülmektedir. Bu bankalar için ise etkinlik skorlarının en yüksek olduğu yıl 2007 yılı olmuştur. Her iki yaklaşımın ortalaması alınarak hesaplanan ortalama etkinlik ve etkin olmayan bankaların ortalama etkinlik değerlerindeki yükselme, etkin olmayan bankaların etkin bankaları yakalama yönünde olumlu gelişme içerisinde olduklarını göstermektedir. Sonuç olarak yeniden yapılanma sonrası süreçte

sektörde görece istikrarın sağlanmakta ve kısa süreli ani gelişmeler haricinde olumlu iç ve dış konjonktüre bağlı olarak aracılık faaliyetlerinin yükselmekte olduğu, dolayısıyla özellikle aracılık yaklaşımı çerçevesinde elde edilen büyük etkinlik skorlarından yola çıkarak genel anlamda analize konu edilen bankalar arasında nispi etkinlik farkının azalmakta olduğu görülmektedir.

Daha ayrıntılı bir perspektifte, üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisinin bütünsel olarak değerlendirildiği, analize dahil edilen bankaların yıllar itibarıyla sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre hesaplanan etkinlik değerlerinin ortalamaları ise Tablo 3.14’te yer almaktadır.

Tablo 3.14. Her İki Yaklaşımına Göre Elde Edilen Etkinlik Değerlerinin Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Yıllar İtibarıyla Ortalaması

	2005	2006	2007	2008
Büyük Ölçekli Bankalar	0,985	0,989	0,968	0,984
Orta Ölçekli Bankalar	0,945	0,964	0,975	0,973
Küçük Ölçekli Bankalar	0,964	0,950	0,949	0,945
Kamu Bankaları	0,969	0,986	0,981	0,989
Özel Bankalar	0,965	0,965	0,962	0,965
Yerli Bankalar	0,974	0,973	0,972	0,979
Yabancı Bankalar	0,884	0,946	0,951	0,948

Tablo 3.14’e göre, analize konu edilen 20 adet mevduat bankasının üretim ve aracılık olmak üzere her iki yaklaşım çerçevesinde sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre hesaplanan etkinlik skorlarının ortalaması incelendiğinde;

- Büyük ölçekli bankaların 2006 yılında,
- Orta ölçekli bankaların 2007 yılında,
- Küçük ölçekli bankaların 2005 yılında,
- Kamu sermayeli bankaların 2008 yılında,
- Özel sermayeli bankaların eşit skor değerlerinde olmak üzere 2005, 2006 ve 2008 yıllarında,
- Yerli sermayeli bankaların 2008 yılında,
- Yabancı sermayeli bankaların 2007 yılında,

en yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu görülmektedir.

Tüm bu değerlendirmeler çerçevesinde, üretim ve aracılık olmak üzere her iki yaklaşımın bütünsel olarak değerlendirildiği, sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre yapılan ayrı ayrı analizler sonucunda; 2007 yılındaki orta ölçekli banka istisnası dışında tüm yıllarda;

- büyük ölçekli bankaların küçük ve orta ölçekli bankalara göre,
- kamu sermayeli bankaların özel bankalara göre,
- yerli sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalara göre,

daha yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Analiz sonuçlarına göre ölçek büyüklüğü arttıkça analize dahil bankaların etkinlik skorlarında artış olduğu anlaşılmaktadır. İncelenen dönemde Türk bankacılık sektörünün aktiflerini hızlı bir şekilde büyüttüğü ve piyasa yapısı açısından incelendiğinde de aktif yoğunlaşmasının artarak %60'lar seviyesine ulaştığı görülmektedir. Bu yapı içerisinde analiz dönemi boyunca küçük ölçekli bankaların etkinlik skorlarının diğer ölçek büyüklüğündeki bankalara göre düşük kalmasının, ileriki dönemlerde küçük ölçekli bankaların ya organik büyümeye giderek ölçek büyütmelemlerini ya da birleşme veya satın almalar yoluyla konsolidasyonunu gerektireceği düşünülmektedir.

3.4. Malmquist Endeksi Analizi ve Sonuçların Değerlendirilmesi

Etkinlik ve toplam faktör verimliliği analizinde zaman boyutunun dikkate alınabilmesi ve yıllar itibarıyla analize konu mevduat bankalarının etkinliğinin ve verimliliğinin hangi yönde geliştiğinin belirlenmesi için DEAP version 2.1 programından elde edilen Malmquist Endeksi verileri kullanılmıştır. Üretim ve aracılık yaklaşımlarına göre elde edilerek izleyen kısımlardaki tablolarda verilen değerlere, her bir banka için bulunan Malmquist Endeksi değerlerinin geometrik ortalamalarının hesaplanmasıyla ulaşılmıştır. Söz konusu analizde, tüm endeks değerleri bir önceki yıla göre değişimi ifade etmektedir (Coelli, 1996: 43).

Bu çalışmada ayrıca, analize dahil edilen tüm bankalar için Malmquist Endeksi değerleri hesaplandıktan sonra, analize konu edilen dönemin her banka üzerindeki

etkilerinin farklı olabileceği düşüncesiyle bankalar sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre sınıflandırılarak, üretim ve aracılık yaklaşımlarına göre hesaplanan Malmquist Endeksi değerlerinin yıllar itibarıyla anılan sınıflar içerisinde geometrik ortalamaları alınarak değerlendirmelerde bulunulmuştur.

Malmquist Endeksi (ME) teknik etkinlik (TE, Technical Efficiency) değişimi ve teknolojik değişim (TC, Technological Change) bileşenlerinden oluşmaktadır. Teknik etkinlik değişiminin ise, saf teknik etkinlik değişimi (PTE, Pure Technical Efficiency Change) ve ölçek etkinliği (SE, Scale Efficiency) değişimi olmak üzere iki bileşeni vardır (Coelli, 1996: 43). Ölçek etkisinden soyutlanmış olan saf teknik etkinlik, tamamen yöneticilerin kontrolündeki konularla ilgilidir. Dolayısıyla, saf teknik etkinlik eksikliğinin yöneticilerin hatalarından kaynaklanması nedeniyle yönetim etkinliği eksikliği olarak da isimlendirildiği görülmektedir. Bu etkinlik eksikliği, belirli miktarda çıktıyı üretmek için gerekenden daha fazla girdi kullanılmasından kaynaklanmakta olup, ilgili sektörde tam rekabet olmaması ile açıklanabilmektedir (Işık ve Hassan, 2003: 302, Bastı, 2006: 151-152). Ölçek etkinliği ise bankaların kendilerine uygun ölçekte çalışıp çalışmadığını sorgulamaktadır. Teknolojideki değişme aracılığıyla ise aynı girdiyle üretilen çıktı miktarındaki değişimin yönü araştırılmaktadır. Örneğin, teknolojik değişme endeksinin birden büyük olması (ME'ye olumlu katkıda bulunması) aynı girdi miktarıyla daha fazla çıktı üretildiği anlamına gelmektedir (Karacabey, 2002).

ME'nin değeri toplam faktör verimliliğindeki değişme olarak yorumlanmakta, değer 1'den büyük olması toplam faktör verimliliğinin arttığını, 1'den küçük olması ise azaldığını göstermektedir. Diğer değişim endeks değerlerindeki 1'den büyük değerler toplam faktör verimliliğine yapılan olumlu katkıyı, 1'den küçük değerler ise olumsuz katkıyı göstermektedir.

3.4.1. Üretim Yaklaşımı Çerçevesinde Yapılan Analizler

Üretim yaklaşımına göre yıllar itibarıyla elde edilen Malmquist Endeksi verileri Tablo 3.15'de yer almaktadır.

Tablo 3.15. Üretim Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Malmquist Endeks Değerleri

Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
2005-2006	1,043	0,919	1,018	1,024	0,959
2006-2007	0,960	0,956	0,978	0,982	0,918
2007-2008	1,010	0,989	1,015	0,995	0,999
Geometrik Ortalama	1,004	0,954	1,004	1,000	0,958

Üretim yaklaşımına göre, analize dahil edilen toplam 20 adet mevduat bankasının toplam faktör verimliliğinde 2006 yılında 2005 yılına göre %4,1; 2007 yılında 2006 yılına göre %8,2; 2008 yılında 2007 yılına göre %0,1 oranında azalma meydana gelmiştir. Hiçbir yılda verimlilik artışı sağlanamayan 2005-2008 dönemi için ortalama değerden yola çıkılarak değerlendirme yapılırsa, analize dahil edilen bankaların toplam faktör verimliliğinin %4,2 azaldığı anlaşılmaktadır. %4,2 oranındaki azalmada, %0,4 oranında olumlu etki yapan teknik etkinlik değişimine karşılık, %4,6 oranında olumsuz katkı yapan teknolojik değişimin önemli etkisi olmuştur.

Teknolojinin olumsuz yönde bir değişme göstermesi, aynı miktarda girdi kullanılarak üretilen çıktı miktarında azalma olduğu anlamına gelmektedir (Karacabey, 2002). Bu itibarla, etkin sınırı oluşturan bankaların girdi çıktı kompozisyonlarının olumsuz yönde değişmesi sonucu, analize dahil edilen bankaların performansında gerileme olduğu sonucuna varılabilir. Bu anlamda girdi maliyetlerinin artmasına karşılık bankaların çıktı unsuru olarak yeterli mevduat ve diğer fonlama kaynaklarına ulaşamadıkları anlaşılmaktadır. Girdi ve çıktı unsurlarına ilişkin Tablo 3.2'ye bakıldığında, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında bir önceki yıla göre değişimleri sırasıyla özkaynaklarda %14, %12, %1; diğer faaliyet giderlerinde -%1, -%2, %7; faiz giderleri ve verilen ücret komisyonlarda %31, %13, %9; mevduatta %16, %2, %9; alınan krediler ve para piyasalarına borçlar kaleminde %21, -%5, %5 olmuştur.

2006 ve 2008 yıllarındaki verimlilik azalışı sadece teknolojik değişmeden kaynaklanırken, 2007 yılındaki azalışta hem olumsuz yöndeki teknolojik değişme hem de teknik etkinlik azalışı etkili olmuştur. 2007 yılında teknik etkinlikte azalmaya neden olan alt endeks değerleri, %2,2 oranında olumsuz katkı yapan yönetsel etkinlik azalması ve %1,8 oranında olumsuz katkı yapan ölçek etkinliğindeki değişimdir. Bankalar bu dönemde teknik etkinlikteki gerileme sonucu ortalama olarak etkin sınırdan bir miktar uzaklaşmışlardır.

Ölçek etkinliğindeki artış, bankaların kendilerine uygun ölçekte çalışma yönünde iyileşme sağladıklarını göstermektedir. Saf teknik etkinlikteki artış ise yönetsel etkinliklerin artırılarak bankacılık operasyonlarının yönetimine ilişkin yapılan olumlu katkıyı göstermektedir (Işık ve Hassan, 2003).

2006 ve 2007 yıllarındaki verimlilik azalışının nedenlerinden birisinin, 2006 yılı ortalarında küresel finans piyasalarında meydana gelen dalgalanma sonucunda faiz oranlarında meydana gelen artışın faiz giderlerindeki etkisi (analizde %31) olduğu söylenebilir. DİBS için ikincil piyasada gerçekleşen ortalama bileşik faizler, Mayıs-Haziran 2006 döneminde %20 seviyelerine çıkmasının ardından yatay bir seyir izleyerek ve Aralık 2006-Haziran 2007 döneminde %20'nin altında gerçekleşmiştir. Haziran 2006-Haziran 2007 döneminde faiz oranındaki oynaklık, Mayıs 2006-Haziran 2006 dönemine kıyasla önemli ölçüde azalmakla beraber Temmuz 2007-Eylül 2007 döneminde yaşanan dalgalanma neticesinde tekrar artmıştır (BDDK, 2007b). Nitekim 2007 yılsonuna doğru tekrar faiz oranlarında indirime gidilmesi ile birlikte, fonlama unsurlarının kalan vadelerine göre yeni faiz oranlarına adapte olmasıyla faiz giderlerindeki artış hızı yavaşlamış, teknolojik değişimin negatif etkisi azalmaya başlamıştır.

Söz konusu finansal dalgalanma sürecinde, Tablo 3.2'ye göre analizimizin çıktı unsurları olan ortalama mevduatlar ancak %2 artarken, diğer fon kaynakları olan alınan krediler ve para piyasalarına borçlar bir önceki yıla göre %5 azalmıştır. Aynı dönemde özkaynaklar %12, faiz ve komisyon giderleri %13 artmıştır. Dolayısıyla anılan dönemde bankalar teknolojik değişim sonucu girdilerine göre çıktı miktarını artırmada zorlanmış ve küresel dalgalanmayı yönetmede yönetsel etkinlik düşüşü göstererek uygun olmayan ölçekte faaliyet göstermek durumunda kalmışlardır.

Söz konusu dönemde 2007 yılındaki gelişme hariç, yönetsel etkinliği ifade eden saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliğinin toplam faktör verimliliğine çok fazla olumsuz katkısı olmamıştır. 2007 yılında 2006 yılına göre meydana gelen toplam faktör verimliliği azalışında, hem teknik etkinlik hem de teknolojik değişimin olumsuz etkisi; 2008 yılındaki azalışta ise teknik etkinliğin olumlu katkısına karşılık teknolojik değişimin olumsuz yöndeki büyük etkisi rol oynamıştır. Genel olarak 2005-2008 döneminde toplam faktör verimliliğindeki azalışa teknolojik değişim olumsuz yönde

katkı yaparken; saf teknik etkinlik ve ölçek etkinliği bileşiminden oluşan teknik etkinlik 2007 yılı hariç olumlu katkı yapmıştır. Saf etkinlik değerlerindeki değişme, bu çalışmanın veri zarflama analizi kısmında yapılan analizlerde elde edilen ve Tablo 3.7’de verilen değerler ile uyumlu olduğu görölmektedir.

Küresel krizin etkisiyle azalan uluslar arası likidite ve borçlanma maliyetlerinin artması, dış piyasalardan sağlanan kaynaklar üzerindeki etkisini özellikle yılın son çeyreğinde göstermiştir. Söz konusu dönem sonunda analizimize girdi olarak konu olan “alınan krediler ve para piyasalarına borçlar” kalemleri ancak %5 artabilirken, faiz ve komisyon giderleri %9 artmıştır. Bu itibarla, 2008 yılında küresel kriz öncesi görölen durgunluğun, teknolojik değişme yoluyla toplam verimlilikte azalış yarattığı söylenebilir.

Üretim yaklaşımı çerçevesinde elde edilen Malmquist Endeksi değerlerinin sermaye yapısı ve ölçek büyüklükleri bazında yıllar itibarıyla geometrik ortalama değerleri Tablo 3.16’da yer almaktadır.

Tablo 3.16. Üretim Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları

	Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
Büyük Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,021	0,933	1,015	1,006	0,952
	2006-2007	0,937	0,987	0,947	0,990	0,925
	2007-2008	1,044	1,024	1,035	1,009	1,068
	Geometrik Ortalama	1,000	0,980	0,998	1,002	0,980
Orta Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,085	0,885	1,044	1,039	0,960
	2006-2007	0,973	0,908	1,011	0,962	0,883
	2007-2008	0,972	0,999	0,990	0,982	0,971
	Geometrik Ortalama	1,009	0,929	1,015	0,994	0,937
Küçük Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,028	0,936	0,999	1,029	0,963
	2006-2007	0,970	0,993	0,979	0,991	0,963
	2007-2008	1,017	0,939	1,022	0,995	0,956
	Geometrik Ortalama	1,005	0,956	1,000	1,005	0,961
Kamu Bankaları	2005-2006	1,088	0,966	1,039	1,047	1,050
	2006-2007	0,972	1,011	0,990	0,983	0,983
	2007-2008	1,011	1,082	1,017	0,995	1,094
	Geometrik Ortalama	1,023	1,019	1,015	1,008	1,042
Özel Bankalar	2005-2006	1,035	0,911	1,014	1,020	0,943
	2006-2007	0,958	0,947	0,976	0,982	0,907
	2007-2008	1,010	0,973	1,015	0,995	0,983
	Geometrik Ortalama	1,001	0,943	1,002	0,999	0,944
Yerli Bankalar	2005-2006	1,031	0,940	1,010	1,021	0,969
	2006-2007	0,939	0,962	0,958	0,980	0,903
	2007-2008	1,007	0,996	1,021	0,986	1,003
	Geometrik Ortalama	0,992	0,966	0,996	0,996	0,958
Yabancı Bankalar	2005-2006	1,091	0,841	1,051	1,038	0,917
	2006-2007	1,001	0,946	1,016	0,985	0,947
	2007-2008	1,017	0,976	1,005	1,012	0,993
	Geometrik Ortalama	1,035	0,919	1,024	1,011	0,952

Üretim yaklaşımına göre söz konusu dönemde sadece kamu bankalarının ortalamada verimlilik artışı gerçekleştirdiği görülmektedir. Büyük ölçekli bankalar söz konusu yıllar arasındaki üç dönemden ikisinde toplam faktör verimliliğinde düşüş yaşarken, son dönemki artış ile birlikte ortalamayı çok az bir düşüş ile gerçekleştirmiştir.

Orta ölçekli bankalar, genel görünümüne paralel olarak teknolojik değişmeden oldukça fazla etkilenmiştir. 2008 yılına doğru teknolojik değişimin olumsuz etkisi azalırken, ölçek etkinliğinden kaynaklanan teknik etkinlik azalması gözlenmektedir. Söz konusu dönemde küçük ölçekli bankalar sürekli bir teknolojik değişme dezavantajı yaşamaktadır.

2006 yılındaki düşüş haricinde kamu bankalarının teknolojik değişmeden çok fazla etkilenmedikleri görülmektedir. Bunda 2006 yılında yaşanan dalgalanma sonucunda kamu bankalarına duyulan güvenin etkili olduğu düşünülmekle birlikte, birim girdi unsurlarına karşılık olarak mevduat ve diğer fonlamalar yaratmada sıkıntı yaşamadıkları sonucuna varılmaktadır. Buna karşılık özel bankalar söz konusu dönemde teknolojik değişmeden olumsuz etkilenmiştir.

Yerli bankalar da genel görünümüne paralel olarak teknolojik değişmeden olumsuz etkilenmiş olup, teknolojideki değişme en fazla yabancı bankalar ve orta ölçekli bankaları etkilemiştir. Bu itibarla, teknolojik değişimin olumsuz etkisinin tüm sınıflamalarda 2008 yılına doğru kademe kademe azalması, 2006 yılı ortasında yaşanan finansal dalgalanma sonrası olumlu gelişmelerin banka verimliliklerine oldukça fazla etki ettiği sonucuna varılmaktadır.

3.4.2. Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Analizler

Aracılık yaklaşımına göre yıllar itibarıyla elde edilen Malmquist Endeksi verileri Tablo 3.17’de yer almaktadır.

Tablo 3.17. Aracılık Yaklaşımına Göre Yıllar İtibarıyla Malmquist Endeks Değerleri

Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
2005-2006	0,998	1,057	0,990	1,008	1,055
2006-2007	1,004	1,091	1,015	0,989	1,095
2007-2008	1,032	0,873	0,994	1,038	0,901
Geometrik Ortalama	1,011	1,002	1,000	1,011	1,013

Aracılık yaklaşımına göre, analize dahil edilen toplam 20 adet mevduat bankasının toplam faktör verimliliğinde 2006 yılında 2005 yılına göre %5,5; 2007

yılında 2006 yılına göre %9,5 artış; 2008 yılında 2007 yılına göre %9,9 oranında azalma meydana gelmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında verimliliklerin arttığı 2005-2008 dönemi için ortalama değerden yola çıkılarak değerlendirme yapıldığı takdirde, analize dahil edilen bankaların toplam faktör verimliliğinin %1,3 arttığı sonucuna varılmaktadır. %1,3 oranındaki artışta, %1,1 oranında olumlu etki yapan teknik etkinlik değişimi ile birlikte %0,2 oranında olumlu katkı yapan teknolojik değişimin önemli etkisi olmuştur. Saf etkinlik değerlerindeki değişim, bu çalışmanın veri zarflama analizi kısmında yapılan analizlerde elde edilen ve Tablo 3.10'da verilen değerler ile uyumlu olduğu görülmektedir.

Teknolojinin olumlu yönde bir değişim göstermesi, aynı miktarda fonlama girdileri kullanılarak daha fazla kredi ve faaliyet geliri elde edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda yönetsel etkinliklerde ve ölçek etkinliğinde çok fazla sorun olmadığı görülmektedir. Bankacılık sektörünün aktiflerinin ortalama vadesinin, pasiflerin ortalama vadesinden daha uzun olması nedeniyle, 2006 yılı sonrası dönemde gerçekleşen faiz oranı düşüşüne bağlı faiz marjlarının genişlemesinin, aracılık yaklaşımı kapsamında verimlilik artışına katkıda bulunduğu sonucuna varılabilir. Ancak 2008 yılındaki teknolojik değişimdeki %12,7 oranındaki olumsuz katkı sonucu toplam faktör verimliliğindeki %9,9 oranındaki azalış dikkat çekicidir. Bunda küresel piyasalardaki dalgalanmaya paralel olarak 2008 yılı başında başlatılan faiz oranı artışlarının hem faiz gideri hem de finansal varlıklardaki değerlendirme sonucu zarar miktarını artırmasının etkili olduğu söylenebilir.

2008 yılında ekonomideki durgunluğun yılsonuna doğru belirginleşmesi sonucu sektörün karlılığa ilişkin göstergelerinde düşüş yaşanmıştır. Söz konusu dönemde faiz giderlerinin faiz gelirlerine göre; faiz dışı giderlerin ise faiz dışı gelirlere göre daha yüksek oranda artması, sektörün karlılığını olumsuz etkilemiştir. Söz konusu dönemde toplam verimlilikteki azalışta artan mevduat girdisine karşılık kredi ve faaliyet gelirlerinin çok fazla artırılamamasının etkili olduğu sonucuna varılabilir. Nitekim Tablo 3.3'ten 2008 yılına ilişkin girdi ve çıktı unsurlarının bir önceki yıla göre değişimine bakıldığında, girdilerden özkaynaklar %1, diğer faaliyet giderleri %7, toplam mevduat %9 ve diğer fonlar %5 artarken, çıktılardan toplam krediler %5 artmış, faaliyet gelirleri ise %1 azalmıştır. Bu itibarla girdi unsurları artarken çıktı unsurlarının

verimli bir şekilde artırılmadığı yukarıdaki tespitlerimizle paralel olarak anlaşılmaktadır.

Aracılık yaklaşımı çerçevesinde elde edilen Malmquist Endeksi değerlerinin sermaye yapısı ve ölçek büyüklükleri bazında yıllar itibarıyla geometrik ortalama değerleri Tablo 3.18’de yer almaktadır.

Tablo 3.18. Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları

	Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
Büyük Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,008	1,037	0,995	1,013	1,045
	2006-2007	1,013	1,238	1,009	1,004	1,255
	2007-2008	1,000	0,659	1,000	1,000	0,659
	Geometrik Ortalama	1,007	0,946	1,001	1,006	0,953
Orta Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,011	1,097	1,003	1,008	1,109
	2006-2007	1,025	0,985	1,003	1,021	1,010
	2007-2008	1,018	0,975	1,007	1,011	0,993
	Geometrik Ortalama	1,018	1,018	1,005	1,013	1,036
Küçük Ölçekli Bankalar	2005-2006	0,977	1,043	0,974	1,003	1,019
	2006-2007	0,969	1,058	1,036	0,935	1,026
	2007-2008	1,087	0,913	0,972	1,119	0,993
	Geometrik Ortalama	1,010	1,003	0,994	1,016	1,012
Kamu Bankaları	2005-2006	1,010	1,004	1,000	1,010	1,013
	2006-2007	1,000	1,496	1,000	1,000	1,496
	2007-2008	1,000	0,598	1,000	1,000	0,598
	Geometrik Ortalama	1,003	0,965	1,000	1,003	0,968
Özel Bankalar	2005-2006	0,996	1,067	0,988	1,007	1,062
	2006-2007	1,005	1,031	1,018	0,987	1,036
	2007-2008	1,038	0,933	0,993	1,045	0,969
	Geometrik Ortalama	1,013	1,009	1,000	1,013	1,021
Yerli Bankalar	2005-2006	0,994	1,059	0,987	1,007	1,053
	2006-2007	0,997	1,117	1,009	0,989	1,114
	2007-2008	1,044	0,826	0,995	1,049	0,862
	Geometrik Ortalama	1,011	0,992	0,997	1,015	1,003
Yabancı Bankalar	2005-2006	1,012	1,050	1,003	1,010	1,063
	2006-2007	1,016	1,043	1,028	0,989	1,060
	2007-2008	1,010	0,969	0,992	1,019	0,979
	Geometrik Ortalama	1,013	1,020	1,007	1,006	1,033

Sermaye yapısı ve ölçek büyüklüğü bazında yapılan incelemede kamu bankaları ile büyük ölçekli banka gruplarında toplam faktör verimliliğinde azalış yaşanırken, diğer gruplarda artış gözlemlenmiştir. Aracılık yaklaşımı çerçevesinde 2005-2008 döneminde tüm gruplarda ölçek etkinliğinde bir artış söz konusu olduğu görülmektedir. Ölçek etkinliğindeki olumlu yöndeki gelişim, teknik etkinliğin de tüm dönemlerde pozitif verimlilik artışı sağlamasına yardımcı olmuştur. Büyük ölçekli bankaların aracılık yaklaşımı çerçevesinde toplam faktör verimliliğinin genel ortalama teknolojik değişimdeki negatif yöndeki değişim sonucu %4,7 oranında azaldığı görülmektedir. Özellikle 2008 yılındaki %34,1 oranındaki negatif teknolojik değişim etkisi dikkat çekicidir.

Küçük ve orta ölçekli bankaların söz konusu dönemde genelde verimlilik artışı gerçekleştirdiği görülmektedir. 2008 yılındaki negatif teknolojik değişim etkisi küçük ve orta ölçekli bankalarda da etkisini hissettirmiştir.

Kamu bankaları dönemi ortalama olarak %3,2 oranında verimlilik azalışı ile sonuçlandırmıştır. Ancak 2008 yılında yaşadığı olumsuz yöndeki büyük teknolojik değişimler dikkat çekici bulunmuştur. Kamu bankalarının 2006 ve 2007 yıllarındaki finansal dalgalanmada gösterdikleri başarıyı 2008 yılında gösteremedikleri görülmektedir. Söz konusu durum girdi miktarındaki artışa karşılık çıktı miktarının yeterli oranda artırılamaması sonucu üretim sınırının aşağıya doğru kaydığını göstermektedir. Aynı durum diğer sermaye ve ölçek bazı gruplar içinde geçerli olup, özel bankalar söz konusu dönemi %2,1'lik verimlilik artışı ile sonlandırırken, 2008 yılında %6,7 oranında olumsuz yönde teknolojik değişmeye maruz kalmıştır. Diğer taraftan yerli ve yabancı banka sınıflaması altında da genel değerlendirmelerin geçerli olduğu görülmektedir.

Teknolojik değişimin olumsuz etkisi ile birlikte etkin üretim sınırı gerileyen bankalar, ancak teknik etkinlik artışı sağlayarak verimliliklerini artırabilmişler ya da verimlilik azalışını durdurabilmişlerdir. Diğer bir ifadeyle etkin üretim sınırı gerilemekle birlikte, ortalama olarak bu bankalar etkin üretim sınırına yaklaşmışlardır. Teknik etkinlik artışlarını ise saf teknik etkinlik artışları ve/veya ölçek etkinliği artışlarından sağlamışlardır (Bastı, 2006: 172-173). Bu itibarla söz konusu bankalar verdikleri krediler ile sağladıkları faaliyet gelirlerini diğer bankalara göre daha düşük

oranda azaltmaları ve ölçeklerini küçültmeleri veya saf teknik etkinliklerini artırmaları sonucunda teknik etkinliklerini artırabilmişlerdir.

3.4.3. Üretim ve Aracılık Yaklaşımları Çerçevesinde Yapılan Bütünsel Analizler

Bankacılık operasyonlarını bütünsel olarak değerlendirmek açısından üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisine göre yıllar itibarıyla hesaplanan Malmquist Endeksi değerlerinin yıllar itibarıyla geometrik ortalama değerleri Tablo 3.19’da yer almaktadır.

Tablo 3.19. Üretim ve Aracılık Yaklaşımına Göre Elde Edilen Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları

Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
2005-2006	1,020	0,986	1,004	1,016	1,006
2006-2007	0,982	1,021	0,996	0,985	1,003
2007-2008	1,021	0,929	1,004	1,016	0,949
Geometrik Ortalama	1,007	0,978	1,002	1,005	0,985

Üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisine göre yıllar itibarıyla hesaplanan Malmquist Endeksi değerlerinin değerlendirilmesi sonucu, ilk iki dönem için üretim yaklaşımındaki verimlilik azalışı profilinin buraya da sirayet ettiği görülmektedir. 2005-2008 dönemi için hesaplanan geometrik ortalama değerlere göre, bankaların her endeks türünde verimlilik artışı gerçekleştirdiği, ancak teknolojik değişimin olumsuz etkisi sonucu %1,5 oranında verimlilik azalışı yaşandığı sonucuna varılmaktadır. %1,5 oranındaki azalışa sebep olan tek endeks değeri, %2,2 oranında olumsuz katkı yapan teknolojik değişimdir.

Bankaların ölçek ve yönetsel etkinlik olarak kabul edilen saf teknik etkinlik değişimlerini verimliliği artıracak yönde gerçekleştirmelerine rağmen, hem üretim hem de aracılık yaklaşımlarında, oran olarak da en çok üretim yaklaşımında görülen olumsuz teknolojik değişim değerlerinin bu sonuç üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, yeniden yapılandırma sonrası dönemde bankaların toplam faktör verimliliğindeki azalışta teknolojide sağlanan gerilemenin temel etken olduğu sonucuna varılmaktadır. Söz konusu sonuçlar, bankaların mevduat ve diğer fonlama araçlarını, karşılığında feragat edilen fonlamaya ilişkin sair gider unsurlarına nispeten verimli bir şekilde artıramadıklarını, diğer taraftan söz konusu fonlama araçlarını kredi

plasmanlarını artıracak ve faaliyet geliri kazandıracak mahiyette kullanamadıklarını ortaya koymaktadır.

Bu itibarla, analize dahil edilen toplam 20 adet mevduat bankasının toplam faktör verimliliğinde 2006 yılında 2005 yılına göre %0,6; 2007 yılında 2006 yılına göre %0,3 artış; 2008 yılında 2007 yılına göre %5,1 oranında azalma meydana gelmiştir.

Bu çalışmanın veri zarflama analizi bölümünde verildiği üzere, analize konu edilen bankaların ölçek etkinliği düşüktür. Ancak Malmquist Endeks değerlerinden de anlaşılacağı üzere, ölçek etkinliği değişimlerinin verimlilik artışını olumlu yönde etkileyecek şekilde gerçekleştiği ve bankaların uygun ölçekte çalışmaya doğru ilerledikleri sonucuna varılmaktadır.

Üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisine göre yıllar itibarıyla hesaplanan Malmquist Endeksi değerlerinin sermaye yapısı ve ölçek büyüklükleri bazında yıllar itibarıyla geometrik ortalama değerleri Tablo 3.20'de yer almaktadır.

Tablo 3.20. Üretim ve Aracılık Yaklaşımına Göre Sermaye Yapısı ve Ölçek Büyüklükleri Bazında Malmquist Endeksi Değerlerinin Geometrik Ortalamaları

	Yıl	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (ME)
Büyük Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,014	0,984	1,005	1,009	0,997
	2006-2007	0,974	1,105	0,978	0,997	1,077
	2007-2008	1,022	0,821	1,017	1,004	0,839
	Geometrik Ortalama	1,003	0,963	0,999	1,004	0,966
Orta Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,047	0,985	1,023	1,023	1,032
	2006-2007	0,999	0,946	1,007	0,991	0,944
	2007-2008	0,995	0,987	0,998	0,996	0,982
	Geometrik Ortalama	1,013	0,972	1,010	1,003	0,985
Küçük Ölçekli Bankalar	2005-2006	1,002	0,988	0,986	1,016	0,991
	2006-2007	0,969	1,025	1,007	0,963	0,994
	2007-2008	1,051	0,926	0,997	1,055	0,974
	Geometrik Ortalama	1,007	0,979	0,997	1,010	0,986
Kamu Bankaları	2005-2006	1,048	0,985	1,019	1,028	1,031
	2006-2007	0,986	1,230	0,995	0,991	1,213
	2007-2008	1,005	0,804	1,008	0,997	0,809
	Geometrik Ortalama	1,013	0,992	1,007	1,005	1,004
Özel Bankalar	2005-2006	1,015	0,986	1,001	1,013	1,001
	2006-2007	0,981	0,988	0,997	0,984	0,969
	2007-2008	1,024	0,953	1,004	1,020	0,976
	Geometrik Ortalama	1,007	0,975	1,001	1,006	0,982
Yerli Bankalar	2005-2006	1,012	0,998	0,998	1,014	1,010
	2006-2007	0,968	1,037	0,983	0,984	1,003
	2007-2008	1,025	0,907	1,008	1,017	0,930
	Geometrik Ortalama	1,001	0,979	0,996	1,005	0,980
Yabancı Bankalar	2005-2006	1,051	0,940	1,027	1,024	0,987
	2006-2007	1,008	0,993	1,022	0,987	1,002
	2007-2008	1,013	0,972	0,998	1,015	0,986
	Geometrik Ortalama	1,024	0,968	1,015	1,008	0,992

Üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisine göre yıllar itibarıyla hesaplanan Malmquist Endeksi değerlerinin değerlendirilmesi sonucu, üretim yaklaşımındaki sonuca paralel şekilde söz konusu dönemde sadece kamu bankalarının verimlilik artışı

gerçekleştirdiği, en fazla verimlilik azalışı gerçekleştiren banka grubunun da büyük ölçekli bankalar olduğu görülmektedir. Kamu bankalarının üretim yaklaşımı çerçevesinde üretim artışı gerçekleştiren tek banka grubu olmasına karşılık, aracılık yaklaşımı çerçevesinde verimlilik azalışı göstermesi ilgi çekicidir. Bu sonuç, kamu bankalarının üretim yaklaşımı ile verimlilik artışı yaratarak, temin ettikleri mevduat ve diğer fon kaynaklarını verimli bir şekilde kredi olarak plase edemediklerini göstermektedir. Söz konusu sonucun elde edilmesinde, kamu bankalarının ihtiyatlı kredi politikaları ve kamu borçlanma senetlerine daha fazla yatırım yapmaları ile özel görev zararları alacakları karşılığında yeniden yapılandırma döneminde verilen ve analiz dönemi içerisinde stok olarak tutulan kamu kâğıtlarının etkisinin olabileceği düşünülebilir.

Söz konusu dönemde toplam faktör verimliliğindeki azalışta hem sermaye yapısı hem ölçek büyüklükleri bazında banka gruplarında, ölçek etkinliği ve saf teknik etkinlikteki değişmeden ziyade teknolojik değişme önemli etken olmuştur. Analiz edilen söz konusu dönemde, her iki yaklaşımda ve sermaye yapısı ile ölçek büyüklüğü bazında bir dönem hariç, sadece teknik etkinlikten kaynaklanan bir verimlilik azalışına rastlanmamıştır. Diğer bir anlatımla, üretim yaklaşımı çerçevesinde kamu bankalarının 2007 yılı verimlilik azalışı hariç, teknik etkinliğin verimlilik azalmasına yol açtığı her değişimde, teknolojik değişme verimlilik azalışını karşılayacak kadar olumlu artış göstermiştir. Sadece sınırlı sayıda durumda teknolojik değişme ve teknik etkinlik değişimi aynı yönde hareket ederek üretim düşüne sebebiyet verirken, teknik etkinlik değişmesinin olumlu katkısının teknolojik değişmenin olumsuz yöndeki etkisini telafi edecek kadar olmadığı her değişimde, toplam faktör verimliliğinde bir azalma meydana gelmiştir.

3.5. Sonuç ve Öneriler

Bankacılık sektörü, BDDK verilerine göre finansal sektör içerisinde 2009 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla %80 oranında paya sahip olup, ülkemiz finans sektörünün temelini oluşturmaktadır. Finansal kaynakların büyük bir bölümü bankalar tarafından toplanmakta ve kullanıma sunulmaktadır. Reel sektöre kaynak aktarımı büyük oranda bankacılık sektörü tarafından gerçekleştirilmekte, yurtdışı kaynakların önemli bir bölümü bankalar aracılığıyla sağlanmaktadır. Bu durum bankacılık sektörünü, ülkenin ekonomik gelişmesinde merkezi bir konuma getirmiştir.

Türk bankacılık sisteminin seksenli yıllardan sonra yaşadığı krizler ve bu krizler sonucunda uygulamaya konulan istikrar programları gibi, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri sonrasında uygulamaya konulan “Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı”nın da bankacılık sisteminin etkinliği ve bilanço yapısı üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bu itibarla, Türk finans sisteminin büyük çoğunluğunu oluşturan bankacılık sektörünün, üstlendiği fonksiyonlar gereğince etkinlik ve verimliliklerinin ölçümü önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, yeniden yapılandırma süreciyle birlikte alınan tedbirlerin olumlu etkilerinin görülmeye başlandığı yıllar ile 2007 yılının ikinci yarısından itibaren önce gelişmiş ülkeler finansal piyasalarında başlayan ve 2008 yılının üçüncü çeyreği itibarıyla da yaygın bir ekonomik durgunluğa dönüşen küresel kriz yılını içeren 2005-2008 yılları arası dönem, Türk bankacılık sektöründe yer alan 20 adet mevduat bankasının etkinlikleri ve verimlilik değişimleri açısından analiz edilmiştir. Analizlerde DEA ve ondan türetilmiş olan Malmquist Endeksi kullanılmıştır.

Bu çalışmanın etkinlikleri ve verimlilik değişimlerinin ölçülmesinde, bankacılık operasyonlarının üretim ve aracılık yaklaşımlarının her ikisini de içeren bütünsel iki aşamalı bir süreç olarak alınması yaklaşımı benimsenmiştir. Çalışmada yer alan analizlerde, üretim yaklaşımı kapsamında “özkaynaklar”, “diğer faaliyet giderleri”, “faiz giderleri ile verilen ücret ve komisyonları toplamı” olmak üzere üç girdi, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar” toplamı olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir. Aracılık yaklaşımı kapsamında ise, “özkaynaklar”, “diğer faaliyet

giderleri”, “toplam mevduat” ve “alınan krediler ile para piyasalarına borçlar toplamı” olmak üzere dört girdi, “toplam krediler” ve “faaliyet gelirleri toplamı” olmak üzere iki çıktı unsuru belirlenmiştir.

Analiz sonucunda üretim ve aracılık yaklaşımlarına göre büyük ölçekli bankaların nispi olarak diğer ölçeklerde faaliyet gösteren bankalara göre yüksek etkinlik skorlarına sahip olduğu, dolayısıyla sayısal olarak ülkemizdeki bankaların büyük bölümünün düşük ölçek altında faaliyet gösterdiği ve bir ölçek sorunu bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Üretim ve aracılık olmak üzere her iki yaklaşım çerçevesinde hesaplanan etkinlik skorlarının ortalaması incelendiğinde, yeniden yapılanma sonrası süreçte sektörde görece istikrarın sağlanmakta ve kısa süreli ani gelişmeler haricinde olumlu iç ve dış konjoktüre bağlı olarak aracılık faaliyetlerinin yükselmekte olduğu, dolayısıyla özellikle aracılık yaklaşımı çerçevesinde elde edilen büyük etkinlik skorlarından yola çıkarak genel anlamda analize konu edilen bankalar arasında nispi etkinlik farkının azalmakta olduğu görülmüştür.

Üretim ve aracılık olmak üzere her iki yaklaşımın bütünsel olarak değerlendirildiği, sermaye yapısı ve ölçek büyüklüklerine göre yapılan ayrı ayrı analizler sonucunda genel olarak; büyük ölçekli bankaların küçük ve orta ölçekli bankalara, kamu sermayeli bankaların özel bankalara, yerli sermayeli bankaların yabancı sermayeli bankalara göre daha yüksek etkinlik skoruna sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Üretim yaklaşımı çerçevesinde 2006 ve 2007 yıllarına ilişkin olarak tespit edilen verimlilik azalışının nedenlerinden birisinin, 2006 yılı ortalarında küresel finans piyasalarında meydana gelen dalgalanma sonucunda faiz oranlarında meydana gelen artışın faiz giderlerindeki etkisi (analizde %31) olabileceği sonucuna varılmıştır.

Aracılık yaklaşımı çerçevesinde 2008 yılında ekonomideki durgunluğun yılsonuna doğru belirginleşmesi sonucu sektörün karlılığa ilişkin göstergelerinde düşüş yaşanmasının, toplam faktör verimliliğinde meydana gelen düşüşün önemli sebeplerinden birini oluşturabileceği sonucuna varılmıştır.

Analiz kapsamına alınan dönem ve bankalar ile seçilen yaklaşıma bağlı girdi ve çıktı değişkenlerinin farklılık arz etmesine karşılık, daha önceden Türk bankacılık sektörü üzerine DEA yöntemi kullanılarak yapılmış bulunan çalışmalar ile benzer sonuçlara ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Her ne kadar bu çalışma ile aynı yaklaşımın benimsendiği Denizer vd'de (2007) analiz sonucunda analize konu edilen dönemde serbestleşme sürecinin banka etkinliğini düşürdüğü bulgulanmışsa da, Türk bankacılık sektörünün ölçek problemi ve etkinliğin azalmasında makro ekonomik dengesizliklerin önemli rol oynaması her iki çalışmanın ortak bulgularını oluşturmuştur.

Bu çalışma kapsamında elde edilen bulguların değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken önemli nokta, yapılan etkinlik analizi sonucu elde edilen değerlerin, analizin uygulandığı 20 adet banka mali verileri içerisindeki nispi etkinliği göstermekte olması ve seçilebilecek farklı girdi ile çıktı değişkenlerine göre analiz sonuçlarının değişebileceğidir. Diğer taraftan, seçilen girdi/çıktı değişkenlerine bağlı olarak farklı değerlendirmelerin yapılması mümkün olmakla birlikte, etkinlik ve verimlilik analizi yapılırken, bankalara ilişkin veriler üzerinde değişik ağırlıkta etkileri olan ekonomik, siyasi, sosyal birçok etken olabileceği gibi, bankaların uymakla yükümlü oldukları muhtelif yasal yükümlülüklerin ve sınırlamaların da bulunduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Küresel krizin Türk bankacılık sektörü bilançosu üzerindeki etkisinin 2008 yılının son çeyrek döneminden itibaren hissedilmeye başlanmasına karşılık, asıl önemli etkinin 2009 yılı bilançolarında görüldüğü veya görülmeye devam ettiği bilinmektedir. Söz konusu kriz sürecinde yurtdışında olduğu gibi ülkemizde de yetkili otoritelerce muhtelif kriz tedbirleri alınmış, çeşitli kriz paketleri devreye sokulmuştur. Bu bağlamda, 2009 yılı içerisinde küresel kriz ile bağlantılı olarak yaşanan gelişmeler Türk bankacılık sektörünün mali bünyesi üzerinde bazı yapısal değişikliklere sebep olmuştur. Bu çalışma tarihi itibarıyla Türk bankacılık sektörünün 2009 yılsonuna ilişkin bilançosunun henüz kesinleşmemiş olması sebebiyle söz konusu dönem analizler kapsamında dikkate alınamamıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda söz konusu dönemin de dikkate alınmasının, küresel krizin sektör üzerindeki etkilerinin daha açık bir şekilde ortaya konulmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ayrıca kriz sürecinde ulusal ve uluslararası alanda ortaya konulan tedbir paketlerinin bankacılık sektörü etkinliği

zerindeki etkilerinin hem ülkemiz hem de uluslararası karşılaştırmalara yer verilerek yapılmasının farklı bir bakış açısı kazandıracadı kanaati taşınmaktadır.

KAYNAKLAR

- Afşar, M. (2006). *Finansal Sistem ve İşleyişi*, Gülen Ofset, Eskişehir.
- Altay, N. O. (2006). *Türk Bankacılık Sistemi*, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir.
- Altınok, T. (2003). *Son Beş Yılda Tarihe Mal Olan Bankalar TMSF'ye Devir Noktasına Nasıl ve Niçin Geldiler*, Finans Dünyası.
- Atan, M. ve Çatalbaş, G. (2005). Bankacılıkta Etkinlik ve Sermaye Yapısının Bankaların Etkinliğine Etkisi, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*, İstanbul.
- Aydoğan, K. ve Çapoğlu, G. (1989). *Bankacılık Sistemlerinde Etkinlik ve Verimlilik*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları No:397, Ankara.
- Bakan, S. (2003). Türk Bankacılık Kesiminin Yapısı, Sorunları ve Çözüm Önerileri, *VII. Ulusal Finans Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul.
- Banker, R.D. (1984). Estimating Most Productive Scale Size Using Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, Vol.17, s.35-44.
- Banker, R.D., Charnes, A. ve Cooper, W.W. (1984). Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis," *Management Science*, Vol.30, pp.1078-1092.
- Banker, R. D. (1992). Estimation of Returns To Scale Using Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, Vol.62.
- Bastı, E. (2006). *Kriz Teorileri Çerçevesinde 2001 Türkiye Finansal Krizi*, Sermaye Piyasası Kurulu Yayın No:191.
- BDDK Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu web sitesi. www.bddk.org.tr (01.09.2009)
- BDDK (2001) *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı*, Ankara.
- BDDK (2003) *Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı Gelişme Raporu (VI)*, Ankara.
- BDDK (2006a). *Aylık Bülten*, Sayı: 13, Ankara.
- BDDK (2007a). *Aylık Bülten*, Sayı: 25, Ankara.
- BDDK (2007b). *Finansal Piyasalar Raporu*, Sayı: 4, Ankara.
- BDDK (2007c). *Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu*, Sayı: 1, Ankara.
- BDDK (2008a). *Aylık Bülten*, Sayı: 34, Ankara.
- BDDK (2008b). *Finansal Piyasalar Raporu*, Sayı: 8, Ankara.
- BDDK (2008c). *Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu*, Sayı: 2, Ankara.
- BDDK (2009a). *Aylık Bülten*, Sayı: 46, Ankara.
- BDDK (2009b). *Finansal Piyasalar Raporu*, Sayı: 12, Ankara.
- BDDK (2009c). *Bankacılıkta Yapısal Gelişmeler Raporu*, Sayı: 3, Ankara.
- BDDK (2009d). *Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi*, Çalışma Tebliği, Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı, Ankara.
- Borluk, S. (2008). *Kriz Sonrası Bankacılık Sektörü Etkinlik Analizi*, Milli Produktivite Merkezi Yayınları No:702, Ankara.
- Boussofiane, A., Dyson, R. and Rhodes, E. (1991). Applied Data Envelopment Analysis, *European Journal of Operational Research*, Vol.2, No. 6.
- Bozdağ, N., Altan, Ş. ve Atan, M. (2001). Toplam Etkinlik Ölçümü: Türkiye'deki Özel ve Kamu Bankaları İçin Bir Uygulama, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Ekonometri Bölümü V. *Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*.
- Bumin, M. (2009). Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması ve Sonuçları, *Bankacılar Dergisi*, Sayı: 70.

- Caner, S. and Kontorovich, V. (2004). *Efficiency of the Banking Sector in the Russian Federation: An International Comparison*, Bilkent University Working Paper.
- Chambers, N. (2004). *Kriz Dönemi ve Sonrasında Bankaların Finansal Yapısının Analizi*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Charnes, A., Cooper, W.W. ve Rhodes, E. (1978). Measuring Efficiency of Decision Making Units, *European Journal of Operational Research*, Vol.2, pp. 429-444.
- Charnes, A., Cooper, W.W. and Rhodes, E. (1981) Evaluating Program And Managerial Efficiency: An Application of Data Envelopment Analysis To Program Follow Through, *Management Science*, Vol.27, No. 6.
- Cingi, S. ve Tarım, Ş. A. (2000). Türk Banka Sisteminde Performans Ölçümü: DEA-Malmquist TFP Endeksi Uygulaması, *Türkiye Bankalar Birliği Araştırma Tebliği Serisi*, Sayı: 2000-01.
- Coelli, T. (1996). *A Guide to DEAP Version 2.1: A Data Envelopment Analysis (Computer) Program*, CEPA Working Paper 1996/08, The University of New England.
- Cooper, W. W., Seiford, L. M. and Tone, K. (2000). *Data Envelopment Analysis*, Kluwer Academic Publishers, Boston.
- Çankaya, F., Öz, M. (2001). *Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi*, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, No:221, İstanbul.
- Çarmıklı, C. (2003). Reel Sektör ve Mali Sektörün Yeniden Yapılandırılma Süreci, www.makalem.com. (30.09.2009)
- Deliktaş, E. (2006). İzmir Küçük, Orta ve Büyük Ölçekli İmalat Sanayinde Üretim Etkinliği ve Toplam Faktör Verimliliği Analizi, *Ege University Working Papers in Economics*, No:06/03.
- Denizer, C. A., Dinç, M. and Tarımcılar, M. (2007). Financial Liberalization And Banking Efficiency: Evidence From Turkey, *J. Prod Anal*, Sayı:27, s.177-195.
- Doğukanlı, H., Önal, B. ve Bulak, Ö. S., (2000). *Genel Olarak Dezenflasyon ve Etkileri: Dezenflasyonun Türk Bankacılığı Üzerine Olası Etkilerinin Değerlendirilmesi ve Öneriler, Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü*, İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayını, Yayın No:200/1, İstanbul.
- Eğilmez, M., Kumcu, E. (2001). *Krizleri Nasıl Çıkardık?*, Creative Yayıncılık, İstanbul.
- Erken, N. ve Emiral, F. (2002). Türk Bankacılık Sistemindeki Etkinlik Analizi (Veri Zarflama Analizi Uygulaması), *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*, Yıl:4, Sayı: 24, s. 6-27.
- Erdönmez, A. P. (2003). Türkiye’de 2001 Yılındaki Mali Kriz Sonrasında Kurumsal Sektörde Yeniden Yapılandırma, *Bankacılar Dergisi*, Sayı:47.
- Işık, İ. (2008). Productivity, technology and efficiency of de novo banks: A counter evidence from Turkey, *Journal of Multinational Financial Management*, Vol. 18, Issue:5, pp. 427-442.
- Işık, İ. and Hassan, M. K. (2002). Technical, Scale And Allocative Efficiencies of Turkish Banking Industry, *Journal of Banking & Finance*, Vol. 26, Issue 4, pp.719–766.
- Işık İ., and Hassan M. K. (2003). Financial Deregulation And Total Factor Productivity Change: An Empirical Study of Turkish Commercial Banks, *Journal of Banking & Finance*, Volume:27, Issue:8, pp.1455–1485.
- İnan, A. E., (2000). Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik, *TBB Bankacılar Dergisi*, Sayı:34.

- Karabıyık, L. E. (2004). *Küreselleşme Sürecinde Finansal Krizler ve Etkileri*, Marmara Kitabevi Yayınları, Bursa.
- Karacabey, A. A. (2001). *Veri Zarflama Analizi*, Ankara Üniversitesi SBF Gelişme ve Toplum Araştırmaları Merkezi, Tartışma Metinleri, http://www.politics.ankara.edu.tr/eski/dosyalar/tm/SBF_WP_33.pdf (30.09.2009)
- Karacabey, A. A. (2002). Türk Bankalarındaki Üretim Değişiklikleri ve Nedenleri, *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl:17, Sayı:191.
- Karsak, E. E. ve İşcan, F. (2000). Çimento Sektöründe Görelî Faaliyet Performanslarının Ağırlık Kısıtlamaları ve Çapraz Etkinlik Kullanılarak Veri Zarflama Analizi İle Değerlendirilmesi, *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 2000, Cilt: 11, Sayı: 3.
- Kaya, Y. T. ve Doğan, E. (2005). Dezenflasyon Sürecinde Türk Bankacılık Sektöründe Etkinliğin Gelişimi, *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ARD Çalışma Raporları 2005/10*, Ankara.
- Kayalı, C. A. (2007). 2000–2006 Döneminde Türkiye’de Faaliyet Gösteren Sigorta Şirketlerinin Etkinlik Değerlendirmesi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Manisa Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14/2.
- Kobu, B. (2003). *Üretim Yönetimi*, Avcıol Basım Yayın, İstanbul.
- Mercan, M. ve Yolalan, R. (2000). *Türk Bankacılık Sisteminde Ölçek ve Mülkiyet Yapıları ile Finansal Performansın İlişkisi*, YKB Tartışma Tebliğleri Serisi 2000/1.
- Mercan, M., Reisman, A., Yolalan, R. and Emel, A. B. (2003). The Effect of Scale and Mode of Ownership on the Financial Performance of the Turkish Banking Sector: Results of a DEA-Based Analysis, *Socio-Economic Planning Sciences*, Vol.37, No:3, pp.185–202.
- Öncü, S. ve Aktaş, R. (2007). Yeniden Yapılandırma Döneminde Türk Bankacılık Sektöründe Verimlilik Değişimi, *Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F Manisa Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 14/1.
- Özel, S. (2008). *Global Dengesizliklerin Dengesi: Ne kadar Sürdürülebilir? Nasıl Sonuçlanabilir?*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- Özel, S. (2005). *Global Finansal Krizler*, Deniz Kültür Yayınları, İstanbul.
- Silver, M. S. (1996). *Productivity Indices: Methods and Applications*, Gower Publishing Company, USA.
- Tarım, A. (2001). *Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Görelî Etkinlik Ölçümü Yaklaşımı*, T.C. Sayıştay İnceleme Dizisi, Şubat 2001.
- Taşdelen, S. (2005). *Piyasa Ekonomisinin Yarış Atları: Anonim Şirketlerin Tarihi, Hukuku ve Ekonomisi Üzerine*, ÜPV Danışmanlık ve Yayıncılık, Ankara.
- TBB (2006). *Bankalarımız 2005*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 245, İstanbul.
- TBB (2007). *Bankalarımız 2006*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 251, İstanbul.
- TBB (2008a). *Bankalarımız 2007*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 255, İstanbul.
- TBB (2008b). 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi 1958-2007, *Türkiye Bankalar Birliği Yayınları*, No: 262, İstanbul.
- TBB (2009). *Bankalarımız 2008*, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları No: 264, İstanbul.
- TBB (2009). Türkiye Bankalar Birliği web sitesi. www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Istatistiki_Raporlar.aspx (01.09.2009)
- TBB (2009). Türkiye Bankalar Birliği web sitesi. www.tbb.org.tr/tr/Banka_ve_Sektor_Bilgileri/Banka_Bilgileri.aspx (01.09.2009)
- TMSF (2004). *Fon Bankaları Çözümleme Maliyetleri Çalışması*, Ankara.

- Ulfer, S. (2002). *Özel Sermayeli Türk Ticaret Bankalarının Etkinlik Analizi* (Uzmanlık Tezi), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Ankara.
- Uygur, E. (2001). 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri Üzerine Değerlendirmeler, *Mülkiye*, Sayı: 227.
- Akçakoca, E. (2002). *Vakıf 2000 Tarafından 2 Mart 2002 Tarihinde Ankara Hilton Otelinde Tertiplenen "Türk Bankacılık Sisteminin Temel Sorunları ve Bankacılık Sektörünün Yeniden Yapılandırılması Programı" Konulu Toplantı Kitabı*, Vakıf 2000, Ankara.
- Yeldan, E. (2003). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi: Bölüşüm, Birikim ve Büyüme*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım, C. (1999). Evaluation of the Performance of Turkish Commercial Banks: A Non- Parametric Approach in Conjunction with Financial Ratio Analyses, *International Conference in Economics III*, ODTU.
- Yolalan, R. (1993) *İşletmeler Arası Görelî Etkinlik Ölçümü*, Milli Prodüktivite Merkezi, Ankara.
- Yolalan, R. (1996). Türk Bankacılık Sektörü İçin Görelî Mali Performans Ölçümü, *TBB Bankacılar Dergisi*, Sayı: 19.
- Zaim, O. (1995). *The Effect of Financial Liberalization on the Efficiency of Turkish Commercial Banks*, Economic Research Forum for the Arap Countries, Workshop on Financial Market Development.

EKLER

EK - 1: Analize Konu Edilen Bankaların Alfabetik Olarak Sıralanmış Listesi

Akbank T.A.Ş.
Alternatif Bank A.Ş.
Anadolubank A.Ş.
Denizbank A.Ş.
Eurobank Tekfen A.Ş. (Tekfenbank A.Ş.)*
Finans Bank A.Ş.
Fortis Bank A.Ş.
HSBC Bank A.Ş.
ING Bank A.Ş. (Oyak Bank A.Ş.)*
Şekerbank T.A.Ş.
Tekstil Bankası A.Ş.
Turkish Bank A.Ş.
Turkland Bank A.Ş. (MNG Bank A.Ş.)*
Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası A.Ş.
Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Türkiye İş Bankası A.Ş.
Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

*Analiz dönemi içerisinde ticari unvanları değişmiştir.

EK - 2: Üretim Yaklaşımına Göre Analiz Kapsamına Alınan Bankaların Etkinlik Değerleri

Banka Kodları*	Yıl			
	2005	2006	2007	2008
B1	1,000	1,000	1,000	1,000
B2	0,816	0,916	0,888	0,933
B3	1,000	1,000	1,000	1,000
B4	1,000	0,987	0,930	1,000
B5	1,000	1,000	1,000	1,000
B6	0,928	0,917	0,918	0,858
B7	1,000	1,000	1,000	1,000
B8	1,000	1,000	0,843	0,938
B9	1,000	1,000	1,000	1,000
B10	1,000	1,000	1,000	0,986
B11	1,000	1,000	1,000	1,000
B12	1,000	1,000	0,892	0,990
B13	1,000	1,000	0,836	0,847
B14	0,666	0,814	0,791	0,859
B15	0,871	0,829	0,948	0,883
B16	0,694	0,725	0,728	0,800
B17	1,000	0,997	1,000	1,000
B18	0,951	1,000	0,959	0,909
B19	0,940	1,000	1,000	0,987
B20	1,000	0,963	1,000	1,000
Ortalama	0,943	0,957	0,937	0,949

*: Herhangi bir kurala bağlanmadan rastgele atanmış kod numaralarını temsil etmektedir.

EK - 3: Aracılık Yaklaşımına Göre Analiz Kapsamına Alınan Bankaların Etkinlik Değerleri

Banka Kodları*	Yıl			
	2005	2006	2007	2008
B1	1,000	1,000	1,000	1,000
B2	1,000	1,000	1,000	1,000
B3	1,000	1,000	1,000	1,000
B4	1,000	1,000	1,000	1,000
B5	1,000	1,000	1,000	1,000
B6	1,000	0,921	0,966	1,000
B7	1,000	1,000	1,000	1,000
B8	1,000	1,000	1,000	0,906
B9	1,000	1,000	1,000	1,000
B10	0,990	1,000	1,000	1,000
B11	1,000	1,000	1,000	1,000
B12	0,970	0,936	1,000	1,000
B13	1,000	1,000	1,000	1,000
B14	1,000	0,980	0,953	1,000
B15	1,000	1,000	1,000	1,000
B16	0,903	0,868	1,000	0,960
B17	0,921	0,950	1,000	1,000
B18	1,000	1,000	1,000	1,000
B19	1,000	1,000	1,000	1,000
B20	0,966	0,911	0,935	0,874
Ortalama	0,988	0,978	0,993	0,987

*: Herhangi bir kurala bağlanmadan rastgele atanmış kod numaralarını temsil etmektedir.

EK - 4: Üretim Yaklaşımına Göre Malmquist Endeksi Ortalama Değerleri Değişimi

Banka Kodları*	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (M)
B1	1,000	1,039	1,000	1,000	1,039
B2	1,092	1,033	1,046	1,044	1,128
B3	0,979	0,985	1,000	0,979	0,964
B4	0,988	0,954	1,000	0,988	0,943
B5	1,000	0,979	1,000	1,000	0,979
B6	0,986	0,958	0,974	1,012	0,944
B7	0,955	0,984	1,000	0,955	0,940
B8	0,961	0,915	0,979	0,982	0,879
B9	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
B10	0,949	0,916	0,995	0,954	0,869
B11	1,006	0,942	1,000	1,006	0,947
B12	0,995	0,928	0,997	0,998	0,923
B13	0,943	0,988	0,946	0,997	0,931
B14	1,136	0,889	1,089	1,043	1,009
B15	0,979	0,935	1,005	0,974	0,916
B16	1,058	0,927	1,048	1,010	0,982
B17	1,012	0,902	1,000	1,012	0,912
B18	0,993	0,942	0,985	1,008	0,935
B19	1,044	0,954	1,016	1,027	0,995
B20	1,024	0,936	1,000	1,024	0,958
Geometrik Ortalama	1,004	0,954	1,004	1,000	0,958

*: Herhangi bir kurala bağlanmadan rastgele atanmış kod numaralarını temsil etmektedir.

EK - 5: Aracılık Yaklaşımına Göre Malmquist Endeksi Ortalama Değerleri Değişimi

Banka Kodları*	Teknik Etkinlik (TE)	Teknolojik Değişme (TC)	Saf Teknik Etkinlik (PTE)	Ölçek Etkinliği (SE)	Malmquist Endeksi (M)
B1	1,000	0,765	1,000	1,000	0,765
B2	1,010	1,091	1,000	1,010	1,101
B3	1,000	1,076	1,000	1,000	1,076
B4	1,000	1,010	1,000	1,000	1,010
B5	0,999	1,033	1,000	0,999	1,033
B6	1,019	1,022	1,000	1,019	1,041
B7	1,000	0,879	1,000	1,000	0,879
B8	0,964	1,022	0,968	0,996	0,985
B9	1,131	0,972	1,000	1,131	1,099
B10	1,006	1,005	1,003	1,002	1,010
B11	1,028	1,029	1,000	1,028	1,058
B12	1,012	1,006	1,010	1,002	1,018
B13	1,000	0,984	1,000	1,000	0,984
B14	1,056	1,010	1,000	1,056	1,066
B15	1,000	0,974	1,000	1,000	0,974
B16	0,995	1,040	1,020	0,975	1,035
B17	1,064	1,047	1,028	1,035	1,114
B18	1,000	1,020	1,000	1,000	1,020
B19	1,000	1,074	1,000	1,000	1,074
B20	0,952	1,040	0,967	0,985	0,990
Geometrik Ortalama	1,011	1,002	1,000	1,011	1,013

*: Herhangi bir kurala bağlanmadan rastgele atanmış kod numaralarını temsil etmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Anıl GÖK

Anne Adı : Ender

Baba Adı : Ali

Doğum Yeri ve Tarihi : Denizli / 1981

Lisans Eğitimi : Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
İşletme (İngilizce) Bölümü

Mezuniyet Tarihi : 2003

Yabancı Dil : İngilizce, Almanca.